

**INTEGRÁCIA ĽUDÍ
S MEDZINÁRODNOU
OCHRANOU NA SLOVENSKU:
HĽADANIE VÝCHODÍSK**

**MIROSLAVA HLINČÍKOVÁ
MARTINA SEKULOVÁ**

*INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY, 2015*

**OBSAHUJE AUTORSKÉ
TEXTY OD JANY BEŇOVEJ,
MICHALA HVORECKÉHO,
ZUSKY KEPPELOVEJ
A MAREKA VADASA**

**INŠTITÚT PRE
VEREJNÉ OTÁZKY**

Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku: Hľadanie východísk

Miroslava Hlinčíková – Martina Sekulová

Inštitút pre verejné otázky, 2015

Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku: Hľadanie východísk

Miroslava Hlinčíková, Ústav etnológie SAV v Bratislave, Inštitút pre verejné otázky

Martina Sekulová, Inštitút pre verejné otázky

Projekt Tajomstvá z denníkov migrantov na okraji: viac inklúzie pre ľudí s medzinárodnou ochranou bol podporený sumou 42 429,70 eur z Fondu pre mimovládne organizácie, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2009-2014. Správcom Fondu je Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation. Cieľom projektu Tajomstvá z denníkov migrantov na okraji: viac inklúzie pre ľudí s medzinárodnou ochranou je Posilnenie kapacít MVO a zlepšenie podmienok na fungovanie občianskej spoločnosti.

Granty Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórska sú príspevkom Islandu, Lichtenštajnska a Nórska k znižovaniu sociálnych a ekonomických rozdielov v Európe a k posilňovaniu bilaterálnych vzťahov medzi týmito krajinami a prijímateľskými krajinami v EÚ. Tie to tri krajiny úzko spolupracujú s EÚ na základe Dohovoru o Európskom hospodárskom priestore (EHP).

Výška Grantov EHP a Nórska pre obdobie rokov 2009 – 2014 je 1.79 miliárd eur, pričom príspevok Nórska tvorí 97% z celkových finančných prostriedkov. Granty sú určené pre mimovládne organizácie, výskumné a akademické inštitúcie, verejné a súkromné sektory v 12 najnovších členských štátoch EÚ, Grécku, Portugalsku a Španielsku. S darcovskými štátmi existuje široká spolupráca a aktivity môžu byť vykonávané až do roku 2016.

Hlavnými oblasťami podpory sú životné prostredie a klimatické zmeny, posilnenie občianskej spoločnosti, rodová rovnosť, zdravie, deti a mládež, súdnictvo, kultúrne dedičstvo, štípeniá a cezhraničná spolupráca.

Práca vznikla aj s podporou nadácie VČELÍ DOM a s podporou vedeckého projektu Občianske aktivity ako determinant udržateľného rozvoja mesta (etnologický pohľad), VEGA č. 2/0024/14).

© 2015 Inštitút pre verejné otázky

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto publikácie nemôže byť reprodukováná, uložená vo vyhľadávacom systéme alebo rozširovaná žiadnym spôsobom a v žiadnej forme bez predchádzajúceho súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-89345-52-6

OBSAH

Predslov	5
1394 alebo odtlačky prstov na Slovensku (Jana Beňová)	8
Aiša (Michal Hvorecký)	16
Úprimný motivačný sprievodca pre utečencov – Slovensko (Zuska Kepplová)	25
Prečo som tu (Marek Vadas)	32
Úvod: Vyváženosť pohľadov	41
1. Prečo je integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou dôležitá?	48
1.1. Integrácia	49
1.2. Štruktúra utečencov žijúcich na Slovensku	51
1.3. Právny status – kompas života utečencov	54
1.4. Integrácia: Odporúčania	63
2. Integrovaný program a práca mimovládnych organizácií	65
2.1. Integrovaný program	65
2.2. Integrovaná pomoc pre ľudí s medzinárodnou ochranou	68
2.2.1. Vzťahy v protiklade: Od sociálnej práce k sankciám	68
2.2.2. Sociálna práca a poradenstvo	70
2.2.3. Právne poradenstvo	75
2.2.4. Psychologické poradenstvo	76
2.2.6. Voľnočasové aktivity	79
2.2.7. Integrovaný program: Odporúčania	80
3. Bývanie: Spôsob integrácie	82
3.1. Situácia s bývaním	83
3.2. Prístup k bývaniu	85
3.3. Bývanie: Priebeh hľadania	88
3.4. Zázemie	90
3.5. Bývanie: Odporúčania	91
4. Ekonomické začlenenie: Práca a jej kontexty	93
4.1. Širší rámec pre integráciu a postavenie na trhu práce	94
4.2. Hľadanie práce	96
4.3. Ťažkosti so zamestnaním sa	102
4.4. Podmienky a riziká práce	107
4.5. Práca: Nejestvujúca vízia	108
4.6. Práca: Odporúčania	109
5. Sociálne zabezpečenie: Východisko k zmene	111
5.1. Finančný príspevok	112
5.2. Zapojenie do štátneho systému sociálnej ochrany	116
5.3. Sociálne dávky: Obmedzenia prístupu	118
5.4. Sociálne zabezpečenie: Odporúčania	120

6. Prístup k zdravotnej starostlivosti	123
6.1. Obmedzenia v prístupe k zdravotnej starostlivosti	123
6.2. Nutnosť asistencií	124
6.3. Sociálna situácia ako bariéra	125
6.4. Zdravotné zabezpečenie: Odporúčania	125
7. Slovenský jazyk a vzdelávanie	127
7.1. Znalosť slovenčiny	130
7.2. Škola ako miesto integrácie	131
7.3. Jazyk a vzdelávanie: Odporúčania	134
8. Kultúrna a sociálna integrácia	137
8.1. Nové sociálne väzby	138
8.2. Susedské vzťahy	140
8.3. Kultúrna integrácia	142
8.4. Transnacionálne väzby	142
8.5. Kultúrna a sociálna integrácia: Odporúčania	143
9. Prierezové výzvy integrácie	145
9.1. Zhodnotenie integračnej politiky a programov očami expertov	145
9.2. Konceptualizácia integrácie	146
9.3. Rozdiel medzi potrebami cieľovej skupiny a integračnými programami	147
9.4. Diskontinuita projektov	148
9.5. Nejasnosť a potreba pevných pravidiel	149
9.6. Financovanie	150
9.7. Asymetria inštitucionálnej moci	153
9.8. Prierezové výzvy integrácie: Odporúčania	154
Záver	156
Zoznam literatúry	160
Slovník dôležitých pojmov	168
Prílohy	173
O autorkách	181

Predslov

Labyrint začiatkov pri hľadaní nového domova, ktorým musia utečenci na Slovensku prejsť, je kľukatý. Nový jazyk, skromné životné podmienky a nové kultúrne kontexty predstavujú pre ľudí s medzinárodnou ochranou dlhú cestu integrácie, pri ktorej potrebujú pomoc a podporu. V publikácii prinášame zistenia z kvalitatívneho výskumu o integrácii utečencov a ponúkame možné východiská pre posun k tomu, aby sa stal prínosom pre utečencov aj celkovú slovenskú spoločnosť.

Rady by sme sa poďakovali všetkým, ktorí umožnili publikácii nadobudnúť túto podobu. Predovšetkým domácnostiam utečencov, ktorí s nami zdieľali životné príbehy a poodhalili nám svoju každodennosť. Tieto stretnutia pre nás znamenali mnoho a veľmi si ich ceníme. Ďakujeme aj všetkým participantom na výskume z Migračného úradu, mimovládnych organizácií a ďalších inštitúcií, ktorí nám poskytli svoju expertízu a názory. Vďaka patrí aj spisovateľom, ktorých naša myšlienka inšpirovala a na základe denníkov utečencov napísali poviedky o ich utečeneckej skúsenosti. Poďakovanie patrí aj všetkým ďalším, ktorí nám pri realizácii projektu a príprave publikácie poskytli podporu.

V Bratislave, september 2015

Autorky

Autorské texty
od Jany Beňovej,
Michala Hvoreckého,
Zusky Kepplovej
a Mareka Vadasa

1394 alebo odtlačky prstov na Slovensku

Jana Beňová

Tieto denníky si písala päťdesiatročná pani S. a jej dve najstaršie deti (pätnásťročná Z. a osemnásťročný J.) od októbra do marca 2015. Sú to stručné zápisy o tom, čo v tej dobe prežívali. Nejde však o intímne denníky, všetci traja vedeli, že ich budeme čítať. Namiesto mien používame len iniciály, aby sme chránili identitu azylantov. Pani S. prišla na Slovensko spolu so štyrmi deťmi v júli 2014. V súčasnosti žijú na západnom Slovensku v meste, ktoré budeme nazývať Novým Mestom.

Po januári 2015 deti odmietli pokračovať v písaní, ale ich matka zaznamenáva udalosti do denníka naďalej. Posledný jej text je z marca tohto roka.

Október 2014

S.(50): S angličtinou to ide. Štruktúra jazyka sa podobá mojej materčine. Ale je to stále cudzí jazyk. Tu aj tam. Doma aj „doma“. Je to jazyk pre úspešných, pre tých, čo cestujú, nie pre tých, čo utekajú. Pre tých, čo sa sťahujú, nie pre azylantov. Angličtina, to je jazyk na konverzáciu. „Did your father smoke a pipe?“ Nie jazyk utrpenia. Angličtina je pre tých, čo cestujú s kuframi. Nie s neforemnými batohmi.

Pre tých, čo cestujú lietadlami a rýchlíkmi. A keď presadajú, nakupujú darčeky. Na Slovensku angličtine nerozumejú. Nie tí, čo zostávajú doma.

Bojím sa, že slovenčina sa naučiť nedá. Ťažko sa učím jednotlivé slová, už vôbec si neviem predstaviť, že by som bola schopná dať dokopy celé vety. Vraj príde deň, keď sa to prelomí, vraví učiteľ. Ja mám však pocit, že sa už do mojej mysle nič viac nezmesť. Je tam plno, na prasknutie, mnoho mŕtvych, zopár krajinných detailov, deti, strach, strach, strach.

Ale nie je to vždy zlé. Keď idem von a vidím ľudí, cítim sa lepšie. Slovenskí ľudia sú veľmi milí.

November 2014

Slovenskí ľudia sú veľmi milí. Jediným problémom sú peniaze a jazyk. Po piatich mesiacoch slovenčiny sa cítim, akoby som už v tomto jazyku trpela tou chorobou, pri ktorej sa všetko zabúda, mizne, ťažko nadobudnutý svet a život, ľudia, všetky spomienky. V iných jazykoch to, *thanks god*, ešte neprepuklo.

December 2014

Volá sa to Alzheimerova choroba. Tá choroba, ktorou trpím v slovenčine.

Z DENNÍKOV NAJSTARŠÍCH DETÍ

September 2014

Z. (15): Niekedy sa počas učenia aj rozplačem. Ale len keď som doma alebo vonku, kde ma nik nevidí. V škole by som si to nikdy nedovolila. Ani pred Monikou. Monika je moja slovenská kamarátka. Chodíme v Novom Meste do jednej triedy. Má blond vlasy. Monika sníva o Budapešti, vraví mi, že ma tam raz musí vziať, že na Tatrách nezáleží, sú to prosto hory, kopce, stromy, skaly, tráva. Ale Budapešť, to je veľký svet. Tam sa veci hýbu. Keď sa jej pýtam, čo by sme tam robili, vraví:

nič. Len by sme tam tak boli. Vo veľkomeste. Posedeli v kaviarni. Zapálili si. V meste, kde nás nik nepozná.

Ja nefajčím. A nik ma nepozná ani v Novom Meste. Vlastne ma nepoznajú nikde. Nikde na svete. A cestovať sa mi nejako nežiada. Naputované mám do zásoby. Mohla by som rozdávať.

J. (18): Slovenskí ľudia sú veľmi milí, často opakuje mama. Má úplnú pravdu. Prinajmenšom sa nezabíjajú. Nie je to na dennom programe ako doma. Tiež sa tu nebojíme. Ani ja, ani sestry, brat a ani mama. Iba ak v sne. Aj to len v prípade, že sa nám sníva o domove. Ak sa na Slovensku niekto niekoho bojí, tak občas oni nás. Pretože sme zďaleka. A zblízka iní. A pretože vyznávame islam.

Október 2014

Z. (15): Každý deň skajpujeme so sestrou. Vydala sa za bratranca a žijú v Nórsku. Každý deň nám ukazuje, čo varí a čo nakúpila. S mamou sa veľa rozprávajú o Nórsku. Ľudia tam majú viac peňazí ako na Slovensku, ale je tam krutá zima.

J. (18): Bol som sa spýtať v dvoch futbalových tímoch, či by ma vzali za hráča. Keď som povedal *ktosomčosom*, náhle povedali, že ma vziať nemôžu. To ma zranilo. Vyhŕkli mi slzy. Len tak samy od seba. Ako keď schytáte loptu priamo do tváre. Ale potom som sa spamätal a začal som trénovať len sám so sebou. O stenu. Nevadí. Vylepšujem techniku a vhodných stien je v Novom Meste neúrekom.

November 2014

Z. (15): Občas je nám smutno ale veľakrát sa aj nasmejeme. Napríklad, keď sme v obchode hľadali ryžu a našli ju v takých malých – kilových – balíčkoch a sáčkoch. Doma sme ju kupovali v pätnástkilových vreciach. Ryža a chlieb sú našou dennou stravou. A je nás päť. Mama ju robí s korením a hrozienkami. Občas máme kura. Chlieb jeme ku všetkému. Zajedáme. Na Slovensku ho pečú veľmi ľahký. Včera, keď mama poslala J. kúpiť chlieb, maslo a mlieko, on chlieb po ceste celý

zjedol. Tak sa len po príchode domov na päte otočil a musel naspäť do obchodu. Tentokrát pre istotu po dva pečne.

J. (18): Moja slovenčina zatiaľ neexistuje. Chodím na univerzitu. Keď som tam šiel prvýkrát, žiaden iný študent okrem mňa tam nebol a bol som šokovaný. A tak ma učiteľ zavolať do kabinetu a povedal mi, že budem mať individuálne prednášky, pretože v mojom odbore nie je žiaden iný študent, ktorý by hovoril po anglicky. V triede som teda sám. Po celý čas zoči-voči učiteľovi. Nie je to vždy ľahké byť jediný študent, lebo treba byť stále v plnej pozornosti. V tejto *Face to Face University*.

December 2014

Z. (15): Tento mesiac mi nie je veľmi dobre. V škole je mnoho skúšaní. Slovenčina je pre mňa stále námahou. (Hádankou?) Vonku je zima a tma. Vyzerá to ako naveky. Radšej teraz písať viac nebudem.

J. (18): Trieda, kam chodí Z., išla na výlet do Tatier. Plánovalo sa to celé mesiace dopredu a všetci sa veľmi tešili. Aj Z. Ale stálo to 200 eur, a tak nakoniec nešla. Mama si trochu poplakala. Z. povedala, že ju aj tak hory nezaujímajú. Že ak raz bude mať peniaze, radšej pôjde vlakom do Budapešti. Keď sa mama pýtala, prečo práve tam, povedala, že aj tam sú iste veľmi milí ľudia.

Január 2015

Z. (15): Dostala som novú tašku. Modrú. Veľmi sa mi páči a teším sa z nej.

J. (18): Z. má kamarátku, ktorá bola u nás na obede a chlieb vôbec neje. Vraví, že má naň alergiu. Na glutén. Môže jesť len *gluten free* potraviny. U nás sa veľmi nenajedla. My sme *gluten friendly* domácnosť. Alergia na chlieb? Počuli ste niekedy, že by chudobní ľudia trpeli na nejaké potravinové alergie? Asi to nik neskúmal...

S. (50): VIANOCE 2014, FLASHBACK

Detstvo: Z dvanásťčlennej rodiny som prežila len ja a mama. Našťastie jeden z bratov bol vtedy v Rusku, a aj keď nám povedali, že zabili i jeho, neprestali sme dúfať. Mala som šesť rokov, keď mama od neho dostala list. Bol živý a za hranicami. V liste napísal aj odkaz pre mňa: mám sa učiť, a potom študovať. Lebo lepšie ako mať negramotnú sestru je mať dojnú kravu, napísal. Bolo mi jasné, že to je veľmi vážne. Preňho i pre mňa. Chcela som, aby o mňa môj brat stál.

Mama sa veľmi bála. Najmä o mňa. Žili sme svoj život v úkryte, a keď ona odchádzala do práce, ja som ostávala v tichosti zamknutá doma. Nesmela som vychádzať ani otvárať dvere. A nebolo mi treba prikazovať. To, čo som si pamätala, stačilo, aby som sa ľudí bála. Mladých, starých, aj detí v susedstve. Všetkých.

To najhoršie zo mňa opadlo, keď som porodila prvé dieťa. Akoby som sa narodila s ním. Dostala nový život. Porodila samu seba. Bez ťažoby spomienok.

Dospelosť: Vyštudovala som žurnalistiku, vydala sa, mala som päť detí, stala sa riaditeľkou rozhlasu. Spolupracovala na medzinárodných programoch o ľudských právach žien a detí.

Denník píšem v angličtine. Po slovensky by som vedela povedať z tohto príbehu len pár slov. Z celého môjho života. Závratne by sa scvrkol. Mama, dvanásť, brat, krava, báť sa, starí, mladí, dieťa, život, rozhlas.

Keď človek nevie reč, cíti sa zmrzačený.

Najťažšie chvíle: Zavraždili manžela a vyhrážali sa, že na rade sú deti. A potom cesta cez hranice. Nemohli sme ísť všetci spolu. Muž, ktorý nás prevádzal, povedal, že pôjdeme vo dvoch skupinách. Ja plus dve deti a synovia. Keď sme prišli na Slovensko, trvalo štrnásť dní, kým sem dorazila aj druhá skupina. Za tie dva týždne som ošedivela.

(A ako sa neskôr zistilo, dostala aj žalúdočné vredy. To bola menej zjavná, no o to bolestnejšia zmena.)

S azylom problémy neboli. Dostali sme ho o týždeň. Chvála Alahovi.

Potom nás presťahovali do Nového Mesta. Problém je, že po polroku na Slovensku stále neviem jazyk a nemám prácu. Doma sme sa stále báli o život, tu sa bojím, že to neprežijeme finančne. Nikdy predtým som sa s takýmto problémom nepotýkala. Peniaze nám nevystačia do konca mesiaca. Deti nemajú električky, pritom školu majú ďaleko a musia denne cestovať autobusom. Jedlo, šaty, vzdelanie, autobus – neviem, ako im to všetko zabezpečím. Ale je december a ja dúfam, že rok 2015 bude pre nás všetkých lepší. Mesto je krásne a zatiaľ sme žiadne zlé správanie od ľudí nezažili.

Na Silvestra sme sa vybrali von. Ešte nikdy sme nezažili oslavy Nového roka v meste. Párty sa mala začať o siedmej a my sme prišli o ôsmej. Ale boli sme tam sami. Spýtali sme sa v kaviarni, kedy tá oslava naozaj začne, a oni povedali, že desať tridsať. Tak sme čakali. Deťom sa to veľmi páčilo. Najmä veľký ohňostroj o polnoci.

Ja som si v duchu do nového roka želala, aby mi šlo dobre učenie angličtiny, a najmä slovenčina. Dúfam, že raz nastane deň, keď už nebudem mať žiaden problém.

Január 2015

S. (50): Je to veľmi zaujímavé, ale Slovensko je pre imigrantov ako ťažký a nútený pochod. Nie je to krajina vhodná na život. Keď utečenci zistia, že na Slovensku budú mať finančné problémy, snažia sa odísť do inej krajiny Európskej únie. Každý z nich odišiel z domova kvôli vojne. Ale keď sú už raz tu, musia opäť utiecť, ale z inej príčiny. Nemajú peniaze a nemôžu si nájsť prácu. Je to ťažké. Ak chce niekto odísť, musí všetko predať, aby mal peniaze na cestu. Ale skutočným nešťastím je, že keď už niekomu vzali odtlačky prstov na Slovensku, hoci sa aj bude uchádzať o azyl v inej európskej krajine, deportujú ho

nazad na Slovensko. A tak sa musí vrátiť a pokračovať v živote tu – na Slovensku.

Ale ja tu ostať chcem. Kvôli deťom. Aby dostali vzdelanie. Dúfam, že nájdem nejakú organizáciu, ktorá mi v tom pomôže. A tiež chcem ostať kvôli ľuďom. Slovenskí ľudia sú naozaj dobrí.

Február 2015

Pred dvoma dňami do môjho bytu prišli dve dámy. Najprv hovorili len po slovensky a ukazovali mi nejaké časopisy, takže som im nerozumela, čo mi chcú vlastne povedať. A potom jedna vytiahla smartfon a začala v telefóne prekladať do mojej reči. Potom som pochopila, že mi dávajú informácie o kresťanskej viere. A spomenuli tiež slová: rešpekt, mier, spolužitie.

My veríme, že Alah nám poslal štyri knihy cez štyroch zvestovateľov. Keď tu ľudia počujú, že sme moslimovia, sú často prestrašení. Dúfam, že sa mi podarí naučiť sa po slovensky natoľko, aby som im mohla vysvetliť, že islam nie je náboženstvom vojny a teroru. Význam slova „islam“ je mier, a keď je názov náboženstva „mier“, ako môže byť jeho vyznávač teroristom? To všetko je politika. Existuje tu radikálna skupina útočníkov, ktorí tvrdia, že bojujú v mene islamu. A zabíjajú nevinných ľudí. Ale oni nie sú moslimovia. Nemajú žiadne náboženstvo. Bojujú iba pre peniaze. V Koráne Alah hovorí: „Keď niekto zabije človeka, ako keby zabil všetkých ľudí na svete. A keď niekto zachráni život, akoby zachránil všetkých.“ To sú verše z Koránu.

Nenávidím vojnu. Stratila som kvôli nej bratov, otca aj manželku. A násilné zázemie dáva priestor na bezcitné činy, bez rozdielu. Už o tom viac nechcem písať. Napísala som už dosť. Ale trvám na tom, že žiaden človek nemá právo kontrolovať život inej ľudskej bytosti.

Marec 2015

Mám dosť vážne zdravotné problémy, ktoré mi zistili na Slovensku. Najzávažnejšia je cukrovka. Nevieam, či sa mi s touto kombináciou ešte niekedy podarí zamestnať. Myslím s kombináciou neznalosť jazyka

a choroba. Slovensko je krásne a ľudia sú veľmi milí, ale financie sú veľký problém. Ak aj náhodou prácu nájdete, potom je veľmi nízka mzda. Možno pre malú rodinu, mám na mysli tak dve-tri osoby, to môže byť dostačujúce. Pretože tu je mzda 380 eur, a ak by som to aj zarobila, pre päť ľudí to nestačí.

Život na Slovensku je veľmi ťažký.

Ale teraz, keď sa vyberiem niekam von z bytu, už nemávam pocity, že som tu cudzincom. Pretože sa čím ďalej väčšmi stávam súčasťou tejto spoločnosti. Aj ľudia na Slovensku bojujú o prežitie a za rozvoj svojej krajiny. Mám preto záujem ostať s nimi a pokúsiť sa tu žiť.

Mali sme Nový rok. Podľa nášho kalendára, keď je u nás doma. A tiež sme oslavovali prvý jarný deň. Pripravili národné jedlá. Pozvali spolužiakov detí, učiteľky, susedov aj ďalšie deti z rodín utečencov. Každý z nás urobil a priniesol, čo mohol, čo bolo v jeho silách a finančných možnostiach, aby sme urobili tento večer pekným a jedinečným. A ukázali naše jedlo a kultúru slovenským ľuďom.

U nás doma sa dnes začal rok 1394.

Podľa denníkov S. (50), Z. (15) a J. (18) spracovala Jana Beňová

Aiša

Michal Hvorecký

Nikdy som Aišu na vlastné oči nevidel. Napriek tomu ovplyvnila môj život viac ako hocikto iný v mojej dospelosti. Najprv som ju poznal iba z televízie, tak ako už takmer celá krajina. Hoci som nevlastnil televízor, jej prvé – dnes už legendárne – vystúpenie na Dvojke som si pozrel zo záznamu na nete aj ja. Video dosiahlo za pár dní viac videní než počet obyvateľov štátu. Otitulkovali ho do viacerých jazykov a virtuálne sa šírilo aj za hranicami. Ohromilo ma rovnako ako ostatných. Za ten program dostala Rada pre vysielanie a retransmisiu rekordný počet podnetov a sťažností. Nakoniec z toho nebolo nič, hoci jeden prípad sa dostal až pred súd.

Vyzeralo to tak, že mladá sýrska feministka urazila úplne všetkých: slovenských katolíkov, nacionalistov, vládu, a azda aj hokejistov, kuchárky a upratovačky. Pobúrila väčšinu konzervatívcov, nadchla niektorých liberálov. Žartovalo sa, nech sa ozve ten, koho nenaštvala. Mal som chuť prihlásiť sa.

Sedela v štúdiu s nohami vťahnutými pod seba, preložila si plné kolena cez seba a pod lampami sa jej ligotali opálené ruky, žiarili jej usmievané oči, tie dve temné, čierne slnká, golier odhaľoval počernú šiju a nalievajúce sa prsia.

Premiér pre jej otvorenú spoveď zvolal mimoriadnu tlačovku, na ktorej rozprával o tom, že republiku sme si nevybudovali pre cudzincov, o nehoráznej nevďačnosti istých jednotlivcov, o slovanskej pohostinnosti, a potom neurčito hrozil.

Od toho večera som Aišu pozorne sledoval na Twitteri a pokúsil som sa pridať si ju na Facebooku, ale už mala priveľa priateľov. Ani som nevedel, že taká situácia môže nastať.

Predpokladal som, že ten ošial pochádza ešte z čias, keď pracovala ako modelka. Kým nevypukla občianska vojna, hovorili o nej ako o novej Alisar. Jej kariéra naštartovala závratne skoro a rýchlo, no najprv ju zavrhla ona sama, keď modelingovú brandžu zvoziła pod čiernu zem, a potom zakročil aj ten hrozný vládnuci režim. Na webe som objavil viaceré jej fotky z tých čias, a priznám sa: celkom ma vyviedli z miery. Jej čierno sa lesknúce vlasy rozhodené na poduške a nezvyčajný kontrast hlavy a rias ma prenasledovali v snoch. Na niektorých záberoch vyzerala ako ikona. Jej príbeh, ešte nejasný a plný tajomstiev, ma uchvacoval a lákal.

Aiša bola jednou zo šiestich žiadateľov o azyl, ktorým na základe kvót najprv povolili pobyt na Slovensku, a potom – po neuveriteľnej zdĺhavej a ponižujúcej procedúre, o ktorej podrobne blogovala a fakty dokumentovala fotkami aj kópiami dokumentov – dokonca jej udelili azyl. Menej prisťahovalcov už prijalo len Maďarsko.

Vychádzali o nej články, nakrútili o nej reportáž. Drsne a fakticky reagovala na vyjadrenia, že je parazitka a znásilňovačka, že sa chystá slovenským ženám zvädzať mužov a mieni im splodiť aspoň dvanásť degenerovaných detí. Urazila sa, keď ju *Nový čas* označil za moslimku a zdôraznila, že je ateistická humanistka. Redaktorky ani len netušili, čo to je.

Minister vnútra sa po prvom mesiaci jej pobytu vyjadril, že nechá preveriť Aišin azyl. Ale nezmohol nič. Na jej podporu vznikla petícia, ktorú som podpísal medzi prvými. Podporné stránky na sociálnych

sieťach sa jej zastávali a vyzdvihovali ju ako veľké obohatenie a nádej krajiny na nový začiatok. Sledoval som ju, držal som jej palce a obdivoval som ju. Považoval som to za svoju povinnosť, ale zistil som, že som s týmto postojom v menšine.

Umieral som nedočkavosťou, kým nezverejnila nový článok alebo videoblog. Žila v pobytovom tábore v Rohovciach. Pred hroznou budovou natretou na baumaxovskú zelenú a zateplenou polysterénom sa nafotila v provokatívnej odmietavej póze, ktorú potom celé leto mnohí napodobňovali na instagrame. Nemohla v tej diere vydržať a hovorila to riadne nahlas. Kritizovala tamojšie podmienky. S nikým si tam nerozumela, necítila sa dobre. Dostávala raňajky a obed, ale nepamätala si, že by jej niekedy dali večeru. Nestarali sa o ňu. Nechodila do školy. Nesmela pracovať. Mala len dvakrát týždenne hodinu slovenčiny. Napriek tomu sa s pomocou knihy *Basic Slovak* za desať mesiacov naučila jazyk tak, že hovorila po slovensky lepšie ako predseda Matice slovenskej. Nemala tam čo čítať, tak poprosila o verejnú zbierku kníh. V priebehu týždňa dala dokopy dvesto zväzkov v šiestich jazykoch.

Fascinovala ma čoraz viac. Z perfektnej angličtiny plynulo prešla do slovenčiny, ktorou už aj obstojne písala. Sledoval som na monitore jej nachýlenú štíhlu postavu a ostré dievčenské lakty, ktorými sa – vždy sklonená – opierala v televíznych štúdiách, keď horlivo debatovala o ďalšej téme a narúšala tabu. Neraz som mal dojem, že to na mňa upiera tie svoje jagavé čierne oči s rozšírenými zreničkami, a vzápätí som si pripomínal, aké je to smiešne. Nemohol som si pomôcť. Páčilo sa mi, ako provokatívne sa obliekala, aby sa pod šatami črtala mladistvá dokonalosť jej postavy. Priťahoval ma jej pohľad, v ktorom sa zračila aj akási tajomná hrôza, ktorá sa azda ukrývala v jej vnútri.

Keď sa na viacerých proruských blogoch objavila správa, že na migrantov vraj vláda platí trikrát viac ako na slovenských dôchodcov, do posledného centu zverejnila dokumentáciu svojich nízkych dávok. Zaútočili na ňu ešte tvrdšie. Migračný úrad síce jej stanovisko potvrdil, ale nikto sa jej za klamstvá neospravedlnil. Pravda, podobne ako

svetlo oslepuje, zato lož je pekné prítmie, ktoré zvýrazní každý predmet, zacitovala na blogu svojho obľúbeného autora.

Už o nej vedela celá krajina. Neonacisti žiadali jej okamžité vyhostenie, jej podporovatelia chceli, aby smela učiť na vysokej škole. Vláda si s ňou nevedela rady. Polarizovala spoločnosť. Absolútne nezodpovedala kliše, ktoré sa roky šírili o utečencoch – a požadovala, aby sa toto slovo konečne prestalo používať, aby sa namiesto toho hovorilo o ľuďoch.

Striehol som na každú jej správu. Túžil som sa s ňou zoznámiť, ale netušil som, ako na to. Nemal som ani šajnu, či sa dá do areálu vstúpiť a na webe som o tom nič nenašiel. Bol som presvedčený, že slovenskej spoločnosti, posadnutej sebou, a napriek otvoreným hraniciam, žiaľ, naďalej väčšinou beznádejne provinčnej, ale aj slovenskej hudbe, literatúre či divadlu by nič neprosperovalo viac ako riadne prevetrať hocičím aspoň trochu iným, sviežim, nezvyčajným, napríklad aj pohľadom generácie migrantov, ktorí sa rozhodli prísť sem napriek tomu, že si nechali cez google translate preložiť, čo o nich písali vo fórach obyvatelia ich kvótou pridelenej novej domoviny a ako sa o nich vyjadrovali verejní predstavitelia zhodne vo vláde aj opozícii. Ak sem napriek tomu všetkému pricestovali s úmyslom zotrvať, za odvahu mali môj obdiv aj oporu.

Keďže ma ešte stále dosť ľudí poznalo z éry, keď som hral v Národnom, vyjadroval som sa k téme aj verejne. Svojimi postojmi som si zakrátko vytvoril obrovské množstvo nepriateľov. Označovali ma za fašistu aj vlastizradcu a rázne mi navrhovali, aby som si parazitov nastahoval domov. Ako rád by som to v prípade Aiše urobil, hovoril som si ironicky.

Vtedy som sa ešte často verejne angažoval. Veril som, že to má zmysel. Hlavne vďaka Aiši som si uvedomil, že nielen jej, ale ani mne, ktorý som sa tu narodil a prežil tu skoro celý život, sa ešte ani v tridsiatich deviatich rokoch do slovenskej spoločnosti integrovať nepodarilo. Dokonca sa môj pocit odcudzenia vystupňoval.

Nechápal som problémy, ktoré tu ľudia riešili – väčšinu z nich som za skutočné problémy vôbec nepovažoval – a dokonca sa mi stávalo, že som už ani nerozumel jazyku, akým hovorili osoby okolo mňa, alebo akým písali či rozprávali v niektorých populárnych médiách.

Odmietam žiť v nenávisti. Hnusí sa mi násilie. Nikdy som sa nenaučil poriadne piť alkohol a priam sa mi bridí opíjať sa. Nepoužívam nádky. A vonkoncom sa mi nechce tieto svoje zvyklosti meniť. Za vzdelanie nepovažujem diplom. Som presvedčený, že aj v najtemnejšej minulosti sa treba vrátať a vyrovnávať sa s ňou, pretože inak sa vráta ona do nás a vyvedie nás z rovnováhy. Nevyznám slovenské kamarádšafty. Myslím si, že aj priateľov treba kritizovať, tak ako ja potrebujem, aby oni kritizovali mňa. Je mi srdečne jedno, kto čo vyznáva a čomu verí, ak mi to nevnučuje a ak svoj pohľad na svet nenadraduje nad iné názory.

Svojej národnosti neprikladám prakticky nijaký význam. Nemám jednu trvalú identitu. Som niekto značne iný ako pred desiatimi alebo dvadsiatimi rokmi. Hodnoty kritického myslenia a poznania, ktoré mi vštepila rodina, sa stávajú absolútne menšinovými. Sprisahania ma bavia iba v literatúre, v realite ma smrteľne nudia a otravujú.

Vždy po istom čase doma potrebujem vyraziť aspoň na pár dní preč, aby som znova nabral silu vrátiť sa tam, kam zjavne nepatrím, ale kde to mám napriek tomu rád a kde žijú moji priatelia. Mám veľmi rád mnohé miesta na Slovensku, ale nie oveľa radšej ako oblasti trebárs na Morave, v Maďarsku, na Ukrajine či v Nemecku. Vždy sa na cestách držím jedného pevného sna: vrátiť sa, ideálne s hrbou kníh, ktoré mi nesmierne pomáhajú prežívať zvyšné obdobie. Radšej čítam, ako pochodujem.

Som večne nespokojný, hlavne sám so sebou, a pritom žijem v krajine, kde vládne obrovská spokojnosť a kde si ľudia neželajú ani len o jedného človeka viac, aby náhodou nepokazil vládnucci pokoj.

Nežijem len v tejto kultúre, som doma v mnohých. Vonkoncom si nemyslím, že mi patrí táto zem. V živote som často utekal, najmä sám pred sebou. Kto som ja, aby som súdil, prečo sa toľkí ľudia ako Aiša vydávajú na smrteľne nebezpečné putovanie? Keďže mi viacerí blízki emigrovali, odchod vnímam ako niečo extrémne náročné a traumatické. Zažil som tichý aj hlučnejší fašizmus doma, ale aj v oveľa chudobnejších i oveľa vyspelejších krajinách, a všade mi bol rovnako odporný.

Nechutnosti, ktoré som počul a čítal o prisťahovalcoch (predtým o gejoch, a onedlho iste zasa o niekom inom), aj oveľa horšie, som si už mnohokrát prečítal aj o sebe a o mnohých ľuďoch, ktorých si vážim a ktorých prácu so záujmom a obdivom sledujem. Naučilo ma to nerobiť si ilúzie o tom, ako by skončili jednotlivci so zmysľaním podobným môjmu, keby sa raz niečo zvrtilo.

Mysliaci človek podľa mňa v tomto kúte sveta nemôže nadávať na utečencov už len z jedného prostého dôvodu: nikdy nevie, či ním onedlho sám nebude...

Silnel vo mne dojem, že Aiša hovorí aj za mňa. Pravidelne som ju čítal, počúval v rádiu, videl na nete. Spoznával som aj Aleppo, odkiaľ pochádzala. Gúglil som si fotky metropoly pred a po vojne. Hľadal som adresu, na ktorej žila, ale jej dom zjavne už nestál, povstalci ho zrovnali so zemou. Milovala svoje mesto, a preto ho aj často kritizovala. Neznášala preľudnenie, ktoré tam nastalo a neustále sa zhoršovalo. Vytácal ju tamojší až do špiku kostí skorumpovaný politický systém, obrovská korupcia, všadeprítomné rodinkárstvo a protekcia na všetkých úradoch. Štvalo ju, ako sa namiesto občianskej spoločnosti rozširuje náboženský fanatizmus a fundamentalizmus všetkých druhov.

Narodila sa tam. Vyrástla tam. A tam aj chodila na univerzitu, na jednu z najväčších v regióne – vyše šesťdesiat tisíc študentov! V ročníku na filozofii a literatúre, ktorý navštevovala, študovalo dvanásť rôznych etník, vrátane Palestíncov. Bolo to najslobodnejšie miesto v ce-

lom meste, asi aj v celom štáte. Organizovala filmové večery a literárne čítačky. Lenže mesto sa stávalo neosobným, strácalo dušu. Nemohla tušiť, že z neho zakrátko zostanú len ruiny. Trpezlivo vysvetľovala dejiny mesta, jeho zložitý príbeh aj príčiny konca.

Žil som ako námesačník. Väčšinu času som trávil pri monitore. Aiša opäť rozvírila verejnú mienku tvrdením, že o migrantov sa na Slovensku zaujímajú len sekty. Zdokumentovala, koľko náboženských podvodníkov sa v tábore premlelo za jediný mesiac. Dokonca aj jej mama postupne prepadla jehovistom. Aiša napísala článok o svojej mame, o tom, čo si vytrpela, a ako postupne ochorela a zošalela. A nemyslela to ironicky, ako keď ženy hovoria, že majú šibnuté matky. Veľa ľudí v jej okolí zošalelo. Po tom všetkom, čo videli a zažili. Zároveň apelovala na to, aby sa v ubytovni poskytovalo aj psychologické a psychiatrické poradenstvo.

Venovala mame článok. Nikdy som nečítal taký opis vojny, mesta a vzťahu s rodičmi. Jej slovami vytvorené Allepo ma naplnilo akýmsi prvotným úžasom a hrôzou zo stretnutia so životodarnou látkou samotného bytia. Jej reportáž sa zrodila zo zdanlivo nepodstatných detailov, každodenných zápiskov, zo spoločenských klebiet, detských spomienok a rodinných legiend. Keď som to čítal, stratil som akúkoľvek predstavu o mieste a čase. Z odchodu sa stále nevedela spamätať. Pripadalo jej, že len predvčera ešte bývala v Allepe a dnes prežíva úplne iný život. Okrem matky nespoznávala nikoho, a mama navyše takmer nespoznávala ju. Všetko jej pripadalo cudzie, iné, nové.

Stačilo, aby som počul jej meno a zmeravel som. Vtrhla do môjho života ako dosiaľ nikto. Budil som sa o druhej a už sa mi nechcelo spať. Sadol som si na posteli a rozmýšľal som. Aj vďaka nej som hľbal o veciach inak ako dosiaľ. Neustále som bol napätý, v nejasnom očakávaní. Ani chvíľu som nemal pokoj.

Zdalo sa mi priam neuveriteľné, že ja o nej už viem toľko a ona ani len netuší, že existujem. Dokázal som stráviť celé noci na fórach, aby som ľuďom dokazoval, prečo by tu mala zostať a prečo ju považujem za veľké obohatenie pre krajinu. Hádal som sa celé hodiny s nezná-

mymi ľuďmi, a potom som si to rovnako dlho vyčítal. Polovica z nich aj tak iste boli anonymy a falošné profily.

Atmosféra okolo Aiše sa zostrovala. Zorganizovali proti nej pochod takzvaných slušných ľuďí, čo bol eufemizmus pre náckov a ich podporovateľov, ktorí dva dni drancovali hlavné mesto a pochodovali by až do Rohoviec, keby ich pri Šamoríne nezastavila armáda. Takú účasť mali naposledy protesty proti Gorile.

Čím častejšie sa Aiša vyjadrovala o Slovensku, tým hlasnejšie a tvrdšie zaznievali hlasy proti nej. Aj ja a mnohí ďalší sme dostávali návrhy, aby sme zmizli za hranice. Pranierovala neduhy krajiny, a celkom jej na to stačila zelená barabizňa, v ktorej žila. Mal som pocit, že v tej čudnej stavbe už poznám každý kút. Fungovalo to tam ako v celom štáte – bol to jeden tunel.

Raz v noci tam vtrhli kukláči, vraj hľadali drogy a kontakty na pašerákov ľuďí, no hlavne okolo seba mlátili hlava-nehlava a ušlo sa aj Aiši. Vtedy prvýkrát neprotestovala. Neukázala ani svoje jazvy. Ale jej mlčanie mi pripadalo veľavravné. Stíchla, len naďalej pravidelne publikovala fotky z interiéru aj svoje pohľady na Bratislavu. Stála blízko vodnej priehrady a pri dobrej viditeľnosti sa na nízkom kopci a v diaľke črtal hrad so štyrmi vežami a napravo na hrebeni televízna veža. Často pozorovala Dunaj. Keď videla obrovskú hladinu, údiv sa v nej širil ako biely ohromný priestor, napísala. Keď vidí vodu, uvažuje chladne a slobodne ako ona. Odmlčala sa, akoby čakala buď na svoj koniec, alebo na začiatok niečoho mladého a sviežeho.

Aj ja som mal pocit, že sa predomnou otvára dačo nové a priestranné, čo som dovtedy nepoznal. Díval som sa na ňu na obrazovke plný očakávania, pripravený na všetko, hoci aj na smrť.

V ten posledný deň prepísala na blogu svoju obľúbenú pasáž z poviedky Iva Andriča, ktorú čítala na literárnom seminári ešte na škole. Rakúsky dôstojník príde do Bosny, zaľúbi sa do dievčaťa, ale jej rodičia ani komunita nechcú vzťah povoliť. Rakúšan si zapíše do denníka: „Všetko, čo som tí písal o tunajších ľuďoch, nebol len prvý dojem, ale

potvrďuje sa každým dňom. Žijem medzi nevedomými divochmi. Česť výnimkám, ale títo ľudia nielenže nie sú civilizovaní, ale podľa môjho pevného presvedčenia sa ani nescivilizujú, lebo to málo ducha a rozumu, čo majú, používajú práve na to, aby sa bránili každému pokusu o civilizáciu“.

Veľa sa špekulovalo o tom, či útok súvisel s citovanou pasážou, alebo nie. Samozrejme, ešte v tú noc sa objavili spirisahanecké teórie, že to všetko sama vyprovokovala, ba dokonca, že bola od začiatku policajnou provokatérkou a vôbec nepochádzala zo Sýrie. Určite ju poslali Američania, aby všetko rozvrátila a škodila.

Vedel som, že sa mi vôbec nepodarí zaspáť. V bezmocnom smútku som sa do rána prevracal z boka na bok. Zostávalo mi len neurčité vedomie, že sa stalo čosi nenapraviteľné, nezmyselné a hrozné. Uvedomil som si, že v mojom živote nastal obrat, že som tu osamelý a cudzí, zbytočný, že tu už nič nepotrebujem a nič ma nezaujíma, všetko, čo bolo, mi uniklo, akoby zhorelo spolu s tou zelenou budovou a popol rozvial vietor.

Ráno som si pobalil veci a bez rozlúčky som opustil mesto. Ako som predpokladal, navždy.

Úprimný motivačný sprievodca pre utečencov – Slovensko

Zuska Kepplová

Úvod

Vojna rozdelí ľudí na tri skupiny: tí, ktorí bojujú za „veľkú myšlienku“, tí, ktorí bojujú proti nej, a potom vy. Ľudia, ktorí chcú mier a pokoj. V krajine, ktorú tie skupiny premenili na ihrisko, na ktorom hrajú paintball s ostrými nábojmi, nedokážete naďalej fungovať. Chcú vás silou-mocou zatahnuť na jednu alebo druhú stranu, musíte si vybrať. Vaše pokusy o udržanie si pôvodného životného štýlu sa vám daria čoraz menej. Už sa tomu dokonca ani nedá hovoriť „životný štýl“. Povedzme „holá existencia“. Keď ste odchádzali, nechali ste za sebou dom s viacerými izbami, možno statok, rodinných členov – živých aj mŕtvych, nábytok, fotografie. Beriete si so sebou peniaze, nejaké cennosti, pas, rodný list svoj a členov rodiny, sobášny list a iné dokumenty. Toto všetko odovzdáte prevádzzačom. Nestrácajte čas myšlienkami na to, čo ste nechali tam alebo stratili po ceste. Ak ste niekedy chceli začať odznova, teraz je ten čas! Niekedy odchádzate len v tom, čo máte na sebe. Ako keby ste vyhoreli. Hovorí sa tomu aj „travel light“.

Cesta

Nastavte sa na dobrodružstvo a čakajte nečakané! Možno vás povezu viacerých natesno vo vozidle a nebudú chcieť zastaviť. Najlepšie je mať so sebou zásoby vody a trvanlivého jedla, ale najskôr sa vám to nepodarí zariadiť. Prevádzачi našťastie zvyknú dať deťom sedatívum, aby cestu prespali. Ak vám aj zostalo pár dolárov, ktoré by ste mohli minúť na poživeň počas tankovania na pumpe, prevádzачi vás nepustia von. Naopak vás po dlhých hodinách jazdy vysadia na nepravdepodobnom mieste, ukážu nejaký smer a odídu. Pochod lesom môže byť stresujúci najmä pre malé deti, starších, tehotné alebo cestov veľmi oslabených členov posádky. Ak ste kedysi čítali skautské príručky, zide sa vám znalosť orientácie podľa machu na stromoch, po smere potoka, prípadne sa môžete spoľahnúť na pohraničnú stráž. V ťažkých chvíľach myslite na plavidlá s africkými utečencami, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou nedosiahnu brehy. Dobrá správa: keď ste v lese, ste už na kontinente!

Príroda

Práve les, divoká príroda hôr, je prvým dojmom zo Slovenska. Domáci sú pyšní na krásu prírody, a skutočne, viacerí potvrdili, že lesy na východe krajiny, kade vedie schengenská hranica, sú veľmi pekné a viacerým utečencom z horských oblastí pripomínajú domov. Tí, ktorí prichádzajú priamo z bojísk, ocenia najmä čerstvý vzduch, ktorého sa im pred príchodom dostávalo málo. Počasie je však v tejto oblasti vrtkavé a neraz vám hrozí lejak a chlad. Krajina je husto osídlená v porovnaní s inými časťami sveta, a preto za nejaký čas narazíte na obyvateľov. Pravdepodobne zavolajú políciu a ďalšie dni strávite vo väzbe. Ani tu nečakajte pohodlie a nebudete rozčarovaní. Ak vám ostali peniaze, policajti vám prípadne kúpia nejaké potraviny. Pri prevoze si zopakujete podmienky, s ktorými ste sa už oboznámili pri príchode do krajiny. Teraz však už nie ste klientmi prevádzáčov, ale zadržaní a podľa toho sa k vám budú správať. Bez obáv: vezú vás pravdepodobne do utečeneckého centra. Nepoužijeme slovo „tábor“, ktoré má v Európe neblahé konotácie. Dobro došli!

Ubytovanie

Ešte raz: Nemajte očakávania! Súkromie je prežitok, nezaťažujte sa zbytočne tým, na čo ste boli doteraz zvyknutí. Otvorte sa novým podnetom! Ak máte radi hostely, mohlo by vám ubytovanie vyhovovať. Ubytovňa otestuje vašu mieru tolerancie vo viacerých smeroch: hygiena aj inakosť obyvateľov. Mnohí si mylne predstavujú, že ľudia sa v ťažkých podmienkach zblížia a nehľadia na pôvod. Nie je to pravda. Bude sa vám zdať, že viaceré etniká majú nanajvýš čudné zvyky, ku ktorým nepatrí starostlivosť o okolie alebo podobná miera tolerancie k deťom. Špeciálne k vašim deťom. Prichádza k bitkám, nedorozumeniam, ale aj k dojemným zmiereniam a nepravdepodobným priateľstvám. Navrhnite nejakú spoločnú aktivitu, z ktorej budú mať úžitok všetci obyvatelia! Čistiace prostriedky vám personál zadováži a vy sa môžete pustiť do upratovania. Napokon privítajte personál piesňou a dobrou náladou! Sami sa potrebujú znovu a znovu presvedčiť, že nemajú do činenia s teroristami a bandou lenivcov.

Jazyk

Najdôležitejšia je dobrá komunikácia, vzájomné porozumenie. Mali by ste preto vedieť aspoň jeden svetový jazyk, no najlepšie dva či tri. Po uplynutí karantény absolvujete zopár rozhovorov, ktoré pomôžu určiť, čo ste zač a aká je vaša motivácia. Priebežne si budujte dobré vzťahy s personálom zariadení, kde dočasne pobývate. Deti vám v tom môžu pomôcť, hlavne musia pôsobiť slušne a milo. V rôznych krajinách sú na slušnosť a milotu rôzne náhľady. Slováci si potrpia na hlasný pozdrav s pohľadom do očí, môžete kývnuť hlavu, úklon už nie je potrebný. Pozor na ruky vo vreckách či hlasnú reč! Usmievajte sa, tým nič nepokazíte, aj keď niektorí si môžu myslieť, že ich provokujete, posmievate sa ich zlej nálade. Správne načasovanie úsmevu musíte vypozerovať sami. Personál – teda ako kuchárky, upratovačky, učitelia alebo úradníci – má nad vami vo všetkých situáciách navrch, a preto si ich musíte získať alebo aspoň pôsobiť nenápadne, pokorne. Dávajte im najavo svoje sympatie, aj keď sa nesprávajú slušne. Niekedy môže vhodne zvolený kompliment obrátiť zlé na dobré alebo aspoň odvrátiť najhoršie. Pamätajte, že každá chyba sa vo vašom prípade počíta, násobí a môže viesť k vyhosteniu. Naopak, ak si získate

spojencov, stanú sa z nich vaši podporovatelia a priatelia na dlhé roky. Dobrý tip: po jedlo posielajte malé deti.

Úrady

Pamätajte, že ľudia v tejto krajine chcú pomáhať. Platí, že prv sa s vami podelia tí, ktorí majú sami najmenej. Sú totiž najbližšie k vašej situácii, a preto im nemusíte dlho vysvetľovať, čo prežívate. V začiatkoch sa k vám dostanú najmä potraviny po záruke, vyradené predmety či staré veci v nových škatuliach, ktoré si preberiete oproti podpisu ako darčeky. Pamätajte na slovenské príslovie, že darovanému koňovi sa na zuby nepozerá. Tiež vám otvorene povedia, že mať vo vašej situácii deti je nevhodné. Nie je to len kvôli bezpečnosti: viaceré ženy, ktoré boli počas prevozov tehotné, deti stratili. Myslite na svoj imidž: nechcete predsa pôsobiť, že ste sa prišli do hostiteľskej krajiny množiť ako kobyľky a vyžierať domácich. Zlé správanie neberte osobne. Nemôžete vedieť, aké skúsenosti majú tunajší úradníci a úradníčky s utečencami. Ich predchádzajúce skúsenosti alebo len zlú náladu si odnesiete aj vy. Nie sú svätí, preto sa obrňte obrovskou trpezlivosťou. Najviac ju budete potrebovať pri čakaní na občianstvo!

Práca

Doteraz bolo dosť presunov, preto sa najbližších desať rokov nebudete musieť hýbať z miesta. Dokonca sa nebudete môcť presunúť. Ak chcete žiadať o občianstvo, musíte dokázať, že ste bývali na jednom mieste po celý čas. Že nie ste zbeh, pobehaj, fluktuant. Zároveň nepoľavujte v hľadaní práce! Pripravte sa, že váš diplom, ak ste si ho aj vzali so sebou alebo vám ho má kto poslať z domova, nemusia uznať. Napokon ľudia sú tu citliví na prízvuk či cudzí pôvod a často vám otvorene povedia, že radšej zamestnajú vlastných. Na vás zostanú brigády, aktivačné práce, upratovanie. Pozor si dajte pri ústnej dohode. Ľudia vám ponúknu istú sumu, no nemusia vám ju vyplatiť. Rozmyslia si to alebo im niekto poradí, že vám stačí menej. Predpokladajú, že ste prišli z biednych pomerov a kvôli každej korune či euru sa aj potrháte. Ťažko im túto predstavu vyhovoríte, a ak sa začnete dožadovať sľúbenej sumy, urazíte ich. Veľa šťastia!

Integrácia

O čo menej fungujú úrady, o to viac si ľudia vzájomne pomáhajú. Na túto nepriamu úmeru sa môžete spoľahnúť. Slováci sú voči cudzincom vo všeobecnosti podozrievaví a v anketách sa ich radšej na inakosť ani nepýtajte. Keď však príde na susedov či rodičov spolužiakov ich detí, vedia byť priateľskí a nápomocní. Budú predpokladať, že v novej krajine odložíte staré zvyky: nezdôrazňujte náboženskú či etnickú príslušnosť. Vytvorte si nové duchovné návyky: niektorí Slováci občas zavítajú do kostola, iní sa venujú joge a radi sa od vás naučia pár receptov. Odložte problematické znaky identity ako šatka, etnické oblečenie či výrazne voňajúce pokrmy či parfumy. Niektoré prvky však bývajú vnímané pozitívne: najmä jedlo či hudba. Ako hovoria domáci, bez práce nie sú koláče a láska ide cez žalúdok. Preto napečte koláče a možno sa tak dostanete k ich srdciam aj k nejakej práci. Pečenie zmazáva rozdiely – dnes pečú aj ľudia s diplomom, venujú sa „gastro biznisu“. Ak sa teda zapojíte, budete vnímaní ako autentickí aj seriózní, dve muchy jednou ranou! Na okraj: naučte sa používať idiomy, pôsobí to rozkošne a preukazujete tak hlbokú znalosť jazyka a kultúry. Klobúk dolu. Klopte na drevo!

Pravá tvár

Domáci si väčšinou želajú, aby ste prejavovali akúsi pozitívnu inakosť, no temperamentná reč či zahaľovanie sa ich rušia. Nemusia to robiť schválne a vedome: striehnu, aby sa mohli pobúriť nad vašimi zvyklosťami. Všetko bude pripísané na vrub vášmu pôvodu. Či ste takí alebo takí, stane sa to typickým pre miesto, odkiaľ prichádzate. A to, čo neruší ich, môže zase vás. Pozor na neprimerané reakcie! Pamätajte: dodržiavajte pravidlá vo všetkých smeroch, pretože každá nedbanlivosť či krok vedľa vás okamžite zafinuje. Polícia, úradníci vydávajúci podporu alebo kontrolóri v spojoch akoby predpokladali, že ukážete svoju pravú tvár: ste vypočítaví, nedbanliví a zákerní. Vedeľi to o vás už dávno!

Médiá

Máte mnoho historiek z vojny. Plytké hroby, granátové črepiny, bučiaci dobytok, pomätení vojaci, náhle ošedivení príbuzní, znásilnená

sesternica pochovaná zaživa. Oni vedľa, že ste plní týchto príbehov. Šetrite si ich a stavajte sa k nim ako k tovaru. V začiatkoch to môže byť váš jediný a jedinečný kapitál. Ak s vami chcú urobiť rozhovor, nerozpakujte sa vypýtať si peniaze. Nehovorte o honorári, upozornite na vašu situáciu a pomenujte ju priamo: chcete peniaze na jedlo pre deti a pre seba. Váš príbeh sa stane obeživom: budete ilustrovať predstavu, že toto je mierumilovná a pohostinná krajina, že naokolo zúria vojny a hlad, kým domáci majú to šťastie, že bývajú v závetrí. Na mikrofón hovorte, ako sa vám žiada. Jedni vás pochvália, že pekne hovoríte po slovensky, iných upúta váš prízvuk. Podelte sa o hrôzu aj radosť. Rádiá aj televízie majú viaceré formáty postavené na precitovaní výnimočne dojemných príbehov. Napíšte do Pošty pre teba alebo do Modrého z neba. Ročne dostáva azyl do 20 ľudí a preto médiá ocenia vašu inakosť. Disponujete skúsenosťou z druhej strany života. Ako veteráni alebo partizáni, tí sú však už v pokročilom veku. Vy ste mladší, máte prízvuk, ste ochotní sa učiť a viete rozplakať publikum snahou byť vypočutí, pochopení a oceníť tých, ktorí vám pomohli. Pamätajte si ich mená a opakujte si ich, keď v noci nemôžete spať: pani z kuchyne, ktorá vám priniesla sladkosti pre deti, pán, ktorý pomohol vybaviť bývanie, učiteľka, ktorá poslala vaše dieťa na gymnázium, pán, čo vás zamestnal a zaplatil. Modlite sa za nich a želáte im zdravie a život zakončený tak, aby netrpeli. Spite sladko!

Deti

Samozrejme, že všetko robíte pre deti! Domáci budú obdivovať vašu súdržnosť a sebaobetovanie, vaše nasadenie a výdrž. Budete pre nich príkladom, že nech sa im už deje čokoľvek, vy ste na tom o niečo horšie. Nemusia sa snažiť, aby boli čo najlepší. Vy sa musíte. Budú vás ľutovať, telefonovať do relácie, aby vyjadrili účasť a označili vás za chudákov. Bránite sa, že všetci sme chudáci, pretože nikdy nevieme, ako sa náš život zvrtnie. Znie to filozoficky pravdivo, no predsa len sú oblasti v blízkosti tektonických zlomov, tých skutočných či metaforických. Domáci nadávajú, že žijú v závetrí a o ničom nerozhodujú, no zároveň sa tešia svojmu pokoji. Tí, ktorí budú o vás a vám podobných rozhodovať, často nepoznajú utečencov, žiadnych osobne nevideli, no majú názor. Ten môžu zmeniť, ak sa stretnú s vami a vypoču-

jú si váš príbeh. Ak zhodnotia, že ste „slušný človek“, „normálny občan“, prehodnotia presvedčenie, s ktorým prišli. Možno práve vy máte tú moc! Ale pozor, ešte aj vaše deti budú závislé od nálady a vôle domácich. Ak urobia chybu – prepadnú v škole, priskoro otehotnejú, rozvedú sa alebo utečú od manžela – zase to bude typické len pre vás. Veď vy ste všetci takí – takí nejakí utečení, uletení!

Prečo som tu

Marek Vadas

Mám dvanásť. Nie, žeby som si to pamätal. Do karty mi to napísala úradníčka v záchytnom tábore. Bolo to ďaleko od domova, teda od domu, v ktorom som sa narodil, aj od toho, v ktorom ma teraz držia.

Mám dvanásť a som čierna huba, som černejší ako Cigán, som zlodej a bandita, a mám sa vrátiť, odkiaľ som prišiel. Dozvedel som sa to na výlete v meste, kam ma nedávno vzala Pani Mária spolu s ostatnými miestnymi deťmi. Mám sa spakovať, a ja by som sa celkom rád aj spakoval, ale nemám kam.

Na začiatku cesty mi otec povedal „teraz spi“ a ja som spal. Šiel som so zatvorenými očami, driemal aj chrápal, a pritom kládol nohu pred nohu. „To si nevšímaj,“ povedal mi a ja som si nič nevšímaj. „Zavri oči a myslí na niečo pekné. Už tam budeme.“ Oči som teda neotváral, premýšľal som o futbale a pečenom mäse a dozretom mangu a plávaní, Ringovi a rybačke, hojdal som sa na otcových plecích, nadskakoval nad dierami na ceste, letel nad krajinou s rozťahnutými rukami. Potom som sa ocitol niekde ďaleko a prišiel deň, keď nás rozdelili.

Auto otvorili bieli muži v uniformách. Na pohovore som mal vysvetliť, ako a prečo som sa sem dostal. Čo tu plánujem robiť. Povedal som

to už stokrát. Každý úradník si to zapísal a založil do spisu. Pri prvom rozhovore som povedal všetko. Pri druhom nie, ale to by som nerozoberal. Ten človek mal v očiach niečo divoké, niečo, čo sa nedá opísať, ale čomu som nemohol dôverovať. Mal som strach a bol som ti-cho.

Ako som povedal, rovnaké otázky som dostával pravidelne. Za stolom sa striedala kopa ľudí a každý sa o mňa zaujímal. Vždy chceli vedieť všetko odznova. Asi o mne napíšu knihu. Po niekoľkých stranách sa bude začínať zas a zas.

Najprv som sa nazdával, že opakovanie má len potvrdiť moje slová. Veď možno ma iba chcú nachytať pri klamstve. Ale išlo im asi o niečo iné, na čo som doteraz neprišiel.

Keby som dostal za úlohu zistiť pravdu ja, obrátil by som sa na starého Josepha. Ten mal v dedine posvätný kameň. Človek sa na kameň postavil a odpovedal. Ak by zaklamal, dostal by bolesti alebo by rovno zomrel, podľa toho, akú závažnú vec by zapieral. Ak by som Josepha s kameňom nemal poruke, skúsil by som hada. Videl som to veľakrát. Chytil by som mambu pod krkom, tesne pred tvárou človeka, ktorého by som spovedal. Pri odpovediach by ho prezradil jeho pohľad. V očiach sa dá čítať ako zo šlabikára. Nemajú Josepha s kameňom, nemajú hada, v poriadku. Pýtal by som sa trebárs desaťkrát. Potom by som mu jednu švacol. Aby som mu ukázal, o čo ide. Aby sme si boli načistom. Bolo by mu jasné, aké sú moje zámery. Určite by som ho nespovedal stokrát. Nevidím v tom zmysel.

A tak som len opakoval vety, už automaticky, bez rozmýšľania. Nemal som energiu niečo si vymýšľať. Veľakrát som dúfal, že sa mi podarí stvoriť príbeh, ktorý by ich uspokojil. Zavreli by nadobro fascikel a povedali: „Voilà! Konečne!“ Bol som ale úplne prázdny.

Neviem, prečo som odišiel a prečo tu nie je môj otec. Prečo nie som doma, ani prečo nie som niekde inde, ani prečo som práve tu. Neviem dokonca ani to, prečo patríam k svojmu otcovi, a nie k niekomu iné-

mu, ani prečo som na svete. A hlavne neviem, prečo sa ma na to pýtajú. Miestni vyzerajú, že podobné otázky ich netrápia, majú ich vyriešené úplne prirodzene a sú pripravení kedykoľvek odpovede vysypať.

Odchádzam do nového domova. Volá sa detský domov. Je to obrovská stará budova s parkom a dlhým vstupným schodiskom, ktoré strážia dva kamenné levy. Možno ich postavil niekto od nás. Muselo to ale byť veľmi dávno, pretože zvieratá vyzerajú zúbožene, na hlavách majú diery a jednému chýba predná laba.

Z tábora sme prišli dvaja, ale Čudák takmer vôbec nerozpráva. Neviem, odkiaľ presne je, ani ako sa volá, pripojil sa k nám omnoho neskôr. Dali nás spolu na izbu. Chodí od okna k posteli a späť, lezie mi to na nervy. Myslí na tú noc, keď sa pre nás všetko zmenilo. Na štvordňovú záverečnú cestu, keď sme po dlhých mesiacoch natlačení za balíkmi konečne odišli za svojím cieľom, na západ. Bola to chvíľa. Napchali nás dovnútra, môjho otca a Čudákovu mamu so strýkom odtlačili späť. Pre dospelých nezostalo miesto. Mali ísť ďalšou dodávkou za nami. Chcel som za nimi vyskočiť, ale dostal som po hube. Kým som sa spamätal, auto sa už natriasalo po výmoľoch. Otca som viac nevidel.

„Nájdu nás,“ hovorím, ale Čudák sa ku mne obráti chrptom a tresne pästou do steny.

Ľahnem si spať. Povedali mi, že sen, ktorý sa mi bude na novom mieste prvú noc snívať, sa mi splní. Mám obavy, čo to bude a lepšie by bolo, keby sa mi nespávalo vôbec nič. Počas cesty som takmer vôbec nespál, aj keď trvala skoro rok. Vždy, keď som zavrel oči, objavili sa nočné mory, zobudil som sa na svoj krik a nevedel som sa prestať triasť.

Po niekoľkých minútach radšej vstanem a pozerám z okna. Koruny stromov hádzu v noci pri mesiaci iné tiene ako doma. Zhluky listov pripomínajú vyškerené tváre. Roztvorené ústa miestnych bohov, pripravené zahryznúť.

Môj veštecký sen vyzeral asi takto: Kotúľam pneumatiku po prašnej ceste, tlačím ju z celej sily do kopca a bežím popri nej do údolia, potom si na ňu sadám a skáčem na nej ako na obrovskej lopte, odrážam sa do výšky, až sú ľudia podou mnou drobní ako mravce, doskáčem na križovatku plnú áut a motoriek, uhýbam, aby som sa im nedostal pod kolesá, jedno z áut do mňa drgne a ja podskakujem stále rýchlejšie, nakoniec už nestíham pneumatiku ovládať, vyletím a padám, neviem sa nadýchnuť, črevá ma štekli. Takže toto sa mi má splniť. Na druhej strane to mohlo byť omnoho horšie, takže mi odľahne.

Čím ďalej som bol od domova, tým boli moje sny desivejšie. Viem, že sa v nich o mňa pokúšali zlé sily. Akoby ma trestali, že som odišiel. Videl som v nich tie najhoršie veci, aké si človek vie predstaviť, a možno ešte horšie. Oheň, smrť, nože, palice s klincami, muži s čiernymi šatkami na tvárach, krik. V snoch som bol slabý a zraniteľný. Vysávali zo mňa energiu a keď som sa prebudil, cítil som sa unavenejší ako predtým. Starí ľudia u nás hovorili, že na sny si treba dávať pozor, nepriateľ sa k vám cez ne najľahšie dostane. Treba sa mu postaviť, byť odvážny. A ja som toho nepriateľa musel mať silného ako všetci diabli.

A tu zrazu takéto čosi – skáčem na pneumatike. Neviem, čo to malo znamenať, ale v každom prípade som sa neprebudil v hrôze uprostred noci, spal som pokojne do rána. Ktovie, čo bude zajtra. Musím byť pripravený.

„Bueaeuau?“ pýta sa ma žena s obrovskými okuliarmi.

Nemyslíte si, že neovládam jazyky. Chodil som do školy. Ajdontan-drstend, žnepakompri, to všetko viem. Myslím ale, že bude lepšie, ak sa naučím ich reč. Aj tak tu niet čo iné robiť.

Po niekoľkých dňoch robím v jazyku pokroky. Na hodinách treba sledovať učiteľkine pery. Silu, akou zvierajú svaly na lícach a brade, intonáciu hlasu, pohyby obočia, tvar vrások, pokrčenia nosom. Človek potom rozumie omnoho lepšie. Zo začiatku sme na ženu iba pozerali,

ale teraz už chápem aj výrazy, ktoré sa nedajú nakresliť. Ukladám si ich do pamäti jeden za druhým, pekne vedľa seba, aby som ich mal pripravené, keď sa ocitnem v najhoršom. Keď opakujem melódiu slov ako povolenie, štatút, domov alebo rodina, cítim jemné mravenčenie.

Stále žiadne správy o otcovi. Meno Njikam nebolo v databázach zaznamenané. Budeme čakať. Naučil som sa dve pesničky. Jedna sa volá „Ide ľava Saharou“. Nemá rytmus ani melódiu, je o ľave.

Čudák má o učiteľku viac. Chodievala s ňou popoludní do parku. Vidím ho z okna, ako so sklonenou hlavou kope do kamienkov a ani raz sa na ňu nepozrie. Keď sa vráti, švacne sebou o posteľ a pozerá do plaťfóna. Poviem mu, že je len otázka času, kedy nájdu našich rodičov. Stačí len vydržať. Potom s nimi pôjdeme spolu na západ. Alebo späť domov, kam povedia.

Čudák sa posadí, päťami sa zaprie do postele. Vyzerá, akoby sa chcel rukami odraziť a vyskočiť na mňa.

„Tu si vo väzení, nechápeš?“ zakričí a celý sa pritom trasie. Oči má krvavo červené, bojím sa mu do nich pozeráť. Žiadna cesta späť nie je možná, naše dediny už neexistujú. Rodiny sú už na západe a nás tu držia za trest. Som hlupák. Potom poláme stoličku.

Mám kresliť, čo mám rád, na čo si pamätám, o čom snívam. Kresliť ma baví, pretože pri kreslení nepotrebujem hľadať slová. Ani nič dokazovať, vysvetľovať, obhajovať. Hotové výkresy si Pani Mária berie za stôl a tam ich študuje. Mračí sa, priviera oči, akoby im rozumela. Na konci hodiny jej prinesiem všetko ostatné, čo som práve dokončil. Vyberie ten najväčší.

„Čo to znamená?“ pýta sa.

„Kalvária.“

„To je Ježiš?“

Prikývnem.

„Prečo má na chrbte mačku?“ chce vedieť.

„Mám rád mačky. Mal som kresliť to, čo mám rád.“

Vystrie ruku, aby mala papier čo najďalej. Vzdychne a zakrúti hlavou. Potom ma pošle obedovať.

Čudák zmizol. Uprostred noci ma zobudil šramot. Na podobné zvuky som už bol zvyknutý, môj sused sa totiž často potme poneviera po izbe a po chodbách. Asi si útek dlho pripravoval. Zazrel som ho, ako opatrne vychádza a pomaly zatvára dvere.

Ráno ho dve hodiny hľadali po všetkých izbách, záchodoch, aj v odľahlých kútoch parku. Vedel som, že je to zbytočné. Odišiel na západ. Možno som ho mal zastaviť. Vstať a odísť s ním. Urobil aspoň niečo, zatiaľ čo ja tu sedím so založenými rukami a čakám.

Dnes sa mi nechce kresliť. Aj tak to nemá zmysel. V izbe mám celý štós výkresov, a nič z toho. Maliar zo mňa nikdy nebude. Odkladám pastelky, zatváraam oči a vraciam sa s otcom domov. Z námestia sa ozýva muzika, zo zhorených ruín je opäť kostol a pred ním sa hrá futbalový zápas. Vo vzduchu voňajú pečené ryby, ženy pri ceste predávajú ovocie a arašidy. Kúpim si vrečko orieškov a celý si ho nasypem do úst. Sú čerstvé, šťavnaté a sladké. Slávnostne vyobliekaní susedia nás vítajú, otec sa smeje a pije palmové víno plnými dúškami, až mu steká po tričku a nohaviciach. Rozbehnem sa na náš dvor, kde čakajú sestry a oblizuje ma pes Ringo. Poviem im, že sme sa vrátili iba na skok, o chvíľu musíme pokračovať v ceste. Dám si aj kúsok ryby, ale jej chuť na jazyku mizne, Pani Mária mnou zatrasie. Pozerá na prázdny papier. Chvíľu mi trvá, kým zistím, kde som. Pustí ma.

Za dverami sa skloním a viažem si šnúrky. Zvnútra počujem, ako niekomu vysvetľuje, že trpím traumou a potrebujem viac podnetov, aby som sa z toho dostal.

Šli sme na výlet do mesta. Tam som sa dozvedel to o tej čiernej hube a banditovi. Ale najprv sme sa zastavili v kostole. Na omši bolo veľa voľných miest. Spomenul som si na náš kostol, ktorý už neexistuje. Pätnásť hudobníkov, balafóny, bubny, mbira, niekedy aj trúby. Tu sa tiež spieva, ale poriadne falošne, nikto nebubnuje, netancuje, neusmieva sa. Ježiš je biely ako mlieko.

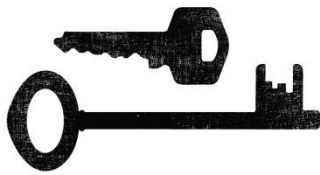
Pani Mária mi kúpila sviečku s krížom.

Na ulici som sa snažil predstaviť si, že som doma. Namiesto lúčov som videl palmy, namiesto ostrovčekov s burinou obrovské zakvitnuté buganvília, tunajšie stromy som vymenil za košaté mangovníky a asfalt za krvavočervený laterit, od ktorého sa odrážali všetky farby sveta. Aj črty ľudí naokolo sa menili, ale nestretol som nikoho, kto by sa na mňa podobal. Podnety sa skončili, nastúpili sme do autobusu.

V novom jazyku mi to ide čoraz lepšie. Už dokážem bez zaváhania viesť jednoduchý rozhovor. Ale nemyslím si, že by som v ňom niekedy vedel vysvetliť, čo cítim. Keď nad tým tak rozmýšľam, asi by som to nevedel vyjadriť ani v tom rodnom.

Vyberiem spod postele obrázky, ktoré som za celý čas v domove nakreslil. Zapálím sviečku, čo som dostal v kostole. V plameňoch sa moja cesta začala. Papiere horia pomaly, blčia nazeleno. Pani Mária na nich aj tak nenašla veci, ktoré som sa tam pokúšal zachytiť. Neviem, prečo som jej nakoniec tvrdil, že moja mama je Ježiš Kristus. Prikladám ich nad knôť jeden za druhým, obzerám si ich, ako miznú, a potom zvyšky púšťam do vedra na odpadky.

Spomeniem si na otázky, na ktoré som mal kedysi odpovedať. Prečo som tu, čo tu robím. Jedného dňa sa to dozviem, niekto mi to prezradí, alebo na to prídem sám. Alebo príde otec a povie mi to. Odpovede snáď existujú.

Integrácia ľudí s medzinárodnou
ochranou na Slovensku:
Hľadanie východísk

Miroslava Hlinčíková
Martina Sekulová

Úvod: Vyváženosť pohľadov

Štátne programy zamerané na integráciu utečencov sa v rámci krajín Európskej únie líšia od úplne centralizovaných a štátom sponzorovaných programov k takým, ktoré poskytujú iba minimálnu a decentralizovanú asistenciu. Nehľadiac na ich prístup všetky sa snažia naplniť neodkladné a naliehavé potreby utečencov (Korac, 2009, s. 13). Opatrenia týkajúce sa funkčného aspektu integrácie, resp. usadenia sa v prijímajúcej spoločnosti, zahŕňajú politiky a programy, ktoré zabezpečujú prístup k práci, rekvalifikácii a vzdelávaniu na zlepšenie možností zamestnania, prístup k zdravotným a sociálnym službám, prístup k psychologickým službám a ku sociokultúrnej orientácii (integračné kurzy). Úroveň a charakter týchto služieb vyplýva z prístupu daného štátu ku všeobecnému sociálnemu systému, čo ovplyvňuje aj verejnú politiku integrácie utečencov. To, ako je štátny program asistencie utečencom pri ich integrácii nastavený, hrá dôležitú úlohu pri tom, ako sa následne ďalej bude vyvíjať život ľudí s medzinárodnou ochranou v prijímajúcej krajine. Na začiatku života v novej krajine je poskytnutie služieb a podpory pre túto zraniteľnú skupinu kľúčové. „Naskočiť“ a plne sa zapojiť do spoločnosti je síce vytúženým cieľom, kam chcú ľudia s medzinárodnou ochranou dospieť, pre mnohých je to však (aj napriek dlhému času strávenému na Slovensku) problematické. Aby sme zistili, ako v praxi funguje slovenský integračný program, rozhodli sme sa zozbierať rozličné pohľady a názory viacerých aktérov, a to ľudí s udeleným azylom a poskytnutou doplnkovou ochranou, zodpovedných inštitúcií, zástupcov servisných mimovládnych organizácií, expertov (s právnickou expertízou, sociálnovednou, psychologickou či expertízou v oblasti sociálnej práce). Na tomto základe sme sa snažili vytvoriť obraz jednotlivých oblastí integrácie a spoluvytvoriť opatrenia pre lepšie fungovanie integračného programu.

Naša publikácia má za cieľ prispieť do diskusie o procesoch integrácie v slovenskej spoločnosti s primárnym dôrazom na zohľadnenie pohľadov aktérov na poli integrácie utečencov. Ľudia s priznanou

medzinárodnou ochranou, ktorí už podmienky na udelenie medzinárodnej ochrany splnili, sú v centre nášho skúmania. Kto sa teda považuje za utečenca? Podľa medzinárodného práva utečenec je osoba, ktorá sa nachádza mimo svojho štátu a má oprávnené obavy pred prenasledovaním z rasových, náboženských a národnostných dôvodov alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov, nemôže prijať alebo v dôsledku uvedených obáv odmieta ochranu svojho štátu; alebo osoba bez štátneho občianstva, ktorá sa nachádza mimo štátu svojho doterajšieho pobytu v dôsledku týchto udalostí a ktorá sa tam vzhľadom na uvedené obavy nemôže alebo nechce vrátiť.¹ Slovenské zákony² tento pojem nepoznajú, snažia sa o presnejšie pomenovanie právneho postavenia utečenca tým, že pomenúvajú, či ide zatiaľ iba o žiadateľa o poskytnutie medzinárodnej ochrany, alebo o osobu, ktorej už ochrana poskytnutá bola (azyl, doplnková ochrana) a takáto osoba bola formálne uznaná za utečenca. V celom texte používame pojem utečenec ako synonymum pre označenie ľudí s medzinárodnou ochranou, resp. azylantov a osôb s doplnkovou ochranou.³

Situácia utečencov je v porovnaní s inými skupinami dobrovoľných migrantov s oprávnením na pobyt nielen odlišná, ale v mnohom aj komplikovanejšia. Utečenci musia po príchode na Slovensko prekonať viacero bariér. Súčasne sú zväčša odlúčení od svojej rodiny a príbuzenstva a čelia aj psychickým a duševným problémom vyplývajúcim z traumatických udalostí, ktoré v minulosti zažili v krajine pôvodu, ako aj počas úteku. Pre utečencov sa po udelení azylu alebo poskytnutí doplnkovej ochrany začína nový kolobeh učenia sa životu v novej krajine, novom kultúrnom kontexte bez pomoci širšej rodiny alebo známych. Integrácia ľudí znamená hľadanie si miesta v spoločnosti, v ktorej žijeme, a budovanie si zázemia, prostredia, v ktorom sa cítime bezpečne a dobre. Keď utečenci opúšťajú svoju krajinu a prichádzajú na Slovensko s taškou alebo kufrom najnutnejších vecí, potrebujú si všetko vybudovať od začiatku. Hľadajú si ubytovanie, prá-

¹ *Dohovor o právnom postavení utečencov*, 1A (2).

² Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³ Pre viac informácií o tom, kto sú utečenci na Slovensku, pozri kapitolu 1.2. Štruktúra utečencov žijúcich na Slovensku na s. 51.

cu, snažia sa porozumieť fungovaniu krajiny a postupne začať čeliť jazykovej bariére. Táto cesta nie je vôbec ľahká, aj preto existuje integračný program, ktorý má pomôcť utečencom začať nový život na Slovensku. Sami môžu tieto bariéry prekonať iba veľmi ťažko. Podpora ich začleňovania do spoločnosti, v ktorej získali medzinárodnú ochranu, je preto pre nich úplne kľúčová.

Metódy výskumu: Od rozhovorov k denníkom

Vo výskume⁴ sme sa snažili zohľadniť pluralitu aktérov, ktorí sú spojení s integračným programom zameraným na ľudí s medzinárodnou ochranou. Preto sme do výskumného súboru zahrnuli expertov zo štátneho sektora (Migračný úrad Ministerstva vnútra Slovenskej republiky⁵), servisné organizácie pracujúce na integračnom programe,⁶ mimovládne organizácie, ktoré s ľuďmi s medzinárodnou ochranou v rozličných kontextoch spolupracujú, a v neposlednom rade ľudí s udelenou medzinárodnou ochranou, ktorí žijú na Slovensku. Odborníkov sme oslovovali cielene na základe ich expertízy v téme integrácie ľudí s medzinárodnou ochranou. Ich perspektíva metodologicky a paradigmaticky nahliada na integráciu zo systémovej a organizačnej stránky, ale zohľadňuje aj praktické skúsenosti a okolnosti reálneho života. Uvádzame aj názory inštitúcií, ktoré sú zodpovedné za tvorbu a implementáciu integračných politík, ktoré majú aj formatívnu kompetenciu a ich názor a porozumenie sa nachádza skôr v systémovej a inštitucionálnom rámci. Spolu sme sa zhovárali s dvanástimi odborníkmi – Jolanou, Evou, Klárou, Róbertom, Silviou, Andrejom, Annou, Ladislavom, Magdou, Júliou, Lenkou a Veronikou.⁷

V rámci výskumu bolo naším cieľom dať „hlas“ ľuďom s azylom a doplnkovou ochranou, ktorých skúsenosti sme chceli vypočúť a ďalej

⁴ Výskum sme uskutočnili v období od septembra 2014 do júna 2015 v rozličných lokalitách na Slovensku.

⁵ O rozhovor sme požiadali aj Oddelenie migrácie a integrácie cudzincov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, nebol nám však poskytnutý.

⁶ Čo zahŕňa kategória servisné mimovládne organizácie pozri bližšie Slovník dôležitých pojmov na s. 168.

⁷ Všetky použité mená (odborníkov aj utečencov) sú vymyslené pseudonymy, aby sme tak zaručili anonymitu účastníkov výskumu.

sprostredkovať. „Hlas zdola“ považujeme za neoddeliteľný komponent integračného procesu. Zaujímalo nás, v akých kontextoch a akým spôsobom vnímajú integráciu utečenci sami. Štrukturálne a systémové aspekty „integračného systému“ zameraného na ľudí s medzinárodnou ochranou sme analyzovali v úzkej súvislosti s ich priamymi dôsledkami na ľudí, ktorých sa týkajú.

Rozhodli sme sa dlhodobejšie spolupracovať s ôsmimi domácnosťami⁸ ľudí s medzinárodnou ochranou (jednotlivcami aj rodinami),⁹ aby sme dokázali zachytiť rôznosť situácií, ktoré zažívajú v každodennom živote. Bola to domácnosť Raviva, Galiny, Sonam, Swapny, Sunila, Ievy, Minaxi a Natálie. Tieto domácnosti sme kontaktovali s pomocou rozličných mimovládnych organizácií, ktoré nám sprostredkovali svoje kontakty. Našou podmienkou bolo, aby títo ľudia hovorili aspoň čiastočne po slovensky alebo po anglicky¹⁰ a mali udelenú medzinárodnú ochranu minimálne šesť mesiacov. Súbor participantov na výskume tvorilo päť domácností s udeleným azylom a tri domácnosti s doplnkovou ochranou. Z ôsmich domácností bolo päť rodín a traja jednotlivci, pričom aj obdobie dĺžky života na Slovensku sa líšilo od ôsmich mesiacov po dvadsať rokov. Aj táto rôznorodosť nám následne vo výskume pomohla reflektovať rôzne fázy integrácie a odlišné cesty i motivácie jednotlivých utečencov.

Vo výskume sme kombinovali viaceré výskumné metódy v závislosti od typu respondenta. Pre inštitúcie a expertov sme ako výskumnú metódu zvolili hĺbkové pološtruktúrované interview. S čas-

⁸ Domácnosť sme vo výskume chápali ako jednotlivca alebo skupinu spoločne žijúcich a spoločne hospodáriacich osôb, pričom táto inštitúcia môže byť širšia, ako je rodina. Súčasťou domácnosti môžu byť aj ďalšie osoby, ktoré nie sú v prepojení s ostatnými členmi rodiny alebo príbuzenskými väzbami a diferencujúcim znakom je spoločné hospodárenie (Švecová, 1997, s. 9).

⁹ Jednotlivé domácnosti žili v štyroch rôznych lokalitách Slovenska. Odlišovali sa od seba krajinami pôvodu, typom rodiny, celkovým počtom jej členov, dosiahnutým vzdelaním, vekovou štruktúrou, národnosťou, religiozitou aj etnokultúrnymi charakteristikami. Vo výskumnom súbore boli zastúpené osoby žijúce a hospodáriace samostatne, v partnerskom vzťahu, manželskom zväzku, rodiny s deťmi a neúplné rodiny. Participujúce domácnosti sa líšili aj vekom – od mladých ľudí až po osoby v dôchodkovom veku. Zo svetadielov boli zastúpené Ázia a Afrika.

¹⁰ Keďže sme v projekte nezískali financie na položku tlmočenia a prekladov, museli sme sa obmedziť iba na slovenský a anglický jazyk.

ťou výskumného súboru – ôsmimi domácnosťami utečencov – sme spolupracovali dlhodobejšie s použitím rozličných metód. Domácnosti ľudí s medzinárodnou ochranou sme opakovane navštevovali a viedli s nimi pološtruktúrované a neštruktúrované interview. Súčasne sme využívali aj metódu participatívneho pozorovania v týchto domácnostiach i mimo nich.¹¹ Dôležitou súčasťou výskumu bolo písanie denníkov členmi domácností počas obdobia šiestich mesiacov – od októbra 2014 do konca marca 2015. Denník predstavuje osobnú výpoveď ľudí, názory, myšlienky, pocity či jednoducho sumarizuje prežité udalosti a zároveň približuje subjektívny pohľad konkrétneho človeka na udalosti v jeho živote. Výskum touto metódou umožňuje poodhaliť to, čo je v každodennom živote skryté a nevypovedané.¹² Našou voľbou na výber písania denníkov ako výskumnej metódy bol úmysel zaznamenať nielen to, čo utečenci prežili, ale aj priblížiť, ako opisujú svoju každodennosť na Slovensku. Prostredníctvom denníkov sme chceli zaručiť aj participatívnosť výskumu, kedy sa členovia domácnosti stali aktívnymi účastníkmi výskumu, pričom si sami vybrali, čo nám zo svojich skúseností sprostredkujú, čo zdôraznia a čo naopak zamlčia. Pri zvolení metódy písania denníkov sme vychádzali z presvedčenia, že je dôležité, aby sa utečenci aktívne vyjadrovali o svojich skúsenostiach, a tak prispievali k možnej zmene. Dôležitou súčasťou výskumu bolo i to, že za písanie denníkov dostávali domácnosti pravidelný honorár a možnosť vybrať si jeden vzdelávací kurz. Utečenci píšuci denníky sa tak stali našimi partnermi. Niektoré pravidlá písania sme im vopred zadefinovali.¹³ Podoba denníkových zá-

¹¹ Domácnosti sme opakovane navštevovali, pričom sme sa stretávali u nich doma, v kaviarňach alebo v našej kancelárii minimálne raz do mesiaca. Zároveň sme s nimi boli v kontakte telefonicky, emailovo i cez sociálne siete. O všetkých domácnostiach a zo všetkých stretnutí sme si viedli podrobné poznámky a výskumný denník, ktorý nám slúžil ako súčasť zozbieraného výskumného materiálu. Záznamy z participatívneho pozorovania sme spracovali pre potreby analýzy a interpretácie dôležitých kontextov denníkov, ktoré domácnosti písali. Zároveň sme nimi dopĺňali tie rozmery súčasného každodenného života, ktoré neboli v denníkoch opísané.

¹² K využitiu denníkov v sociálnovednom výskume pozri napríklad Sá, 2001.

¹³ Napríklad technické a obsahové parametre záznamu: písať mohli do papierového zošita alebo prostredníctvom počítača (jedna domácnosť). K ďalším pravidlám patrilo jazyk písania (angličtina alebo slovenčina), záznam minimálne raz do týždňa a minimálne dvakrát mesačne komunikácia s členkami výskumného tímu. Zároveň sme

znamov sa po ukončení písania líšila, a to rozsahom, typom záznamov aj zahrnutými rozmermi každodenného života.¹⁴ Denníky sme v analýze použili na výstižnejšie dokreslenie perspektívy ľudí s medzinárodnou ochranou.

Z hľadiska etiky výskumu sme pri analýze¹⁵ výskumu museli dbať na precíznu anonymizáciu jednotlivých expertov aj domácností. Identity participantov výskumu ako napríklad oblasť ich expertízy, profesia, vzdelanie, pohlavie či vek zámerne neuvádzame. Uvedenie anonymných výpovedí považujeme za postačujúce. Na porozumenie špecifikám úzko definovaného výskumného problému totiž nie je potrebné poznať tieto charakteristiky participantov, ktorí rozhovor poskytli. Dôležitá je len perspektíva – či ide o zástupcu verejného sektora, servisnej organizácie, alebo o iný typ experta so skúsenosťou s témou integrácie utečencov nezávislou od dvoch spomínaných oblastí.

Náš výskum integrácie ľudí s medzinárodnou ochranou má výrazný verejnopolitický presah. Na jednej strane ukazuje, aké sú reálne potreby a problémy, na druhej strane poukazuje na širšie systémové súvislosti v oblasti poskytovania integračnej podpory a starostlivosti o ľudí s medzinárodnou ochranou. Neašpirujeme na komplexné zmapovanie potrieb a predstáv o kvalitnej starostlivosti pre všetkých ute-

domácnosti pravidelne navštevovali aj osobne a vedenie denníkov konzultovali. Domácnosti sme požiadali zaznamenávať dôležité udalosti počas týždňa vo vzťahu ku každodennému životu, rodinnému životu, inštitúciám. Tieto pravidlá mali domácnosti aj v tlačennom formáte ako súčasť denníka, aby sa k nim mohli v prípade nejasností vrátiť. V prvých mesiacoch sme domácnostiam dali tematické usmernenie, o čom písať – v mesiaci október 2014 to bol vlastný príbeh príchodu na Slovensko, v novembri 2014 to boli širšie vzťahy s inými ľuďmi na Slovensku. V posledných štyroch mesiacoch už domácnosti zaznamenávali svoje reflexie podľa vlastných preferencií.

¹⁴ V domácnostiach sa líšila schopnosť písať a reflektovať každodennosť života takouto formou. Typologicky mali niektoré denníkové záznamy podobu sumarizácie udalostí týždňa, opisov rutinných úkonov v domácnosti (varenie jedál, aktivity rodiny), subjektívnych intímnych výpovedí, rozsiahlych opisov minulosti aj prítomnosti, túžob, snov, problémov a frustrácií. Rozsah denníkov sa líšil od 20 po 300 zapísaných strán. Rozdielnu kvalitu denníkových záznamov sme predpokladali – aj to bol dôvod, prečo boli kombinované s neštruktúrovanými rozhovormi. V analytickej fáze sme denníky kódovali a analyzovali ako zdroj dát s využitím analytického programu NVivo 10.

¹⁵ Pri analýze dát získaných z výskumu sme používali program NVivo 10.

čencov na Slovensku. Zároveň – v súlade s praxou kvalitatívneho výskumu očakávame – že predložené závery, ktoré sú výsledkom analýzy, sú príznačné aj pre skupinu utečencov ako celok.

1. Prečo je integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou dôležitá?

V našej publikácii detailne sledujeme integráciu v slovenskej spoločnosti – s primárnym dôrazom na ľudí s medzinárodnou ochranou. Integráciu utečencov analyzujeme v konkrétnom geograficko-kultúrnom kontexte na Slovensku a v súvislosti s vplyvom pravidiel, ktoré stanovuje migračná a integračná politika štátu. Štát prostredníctvom inštitúcií rozhoduje nielen o tom, komu medzinárodnú ochranu udelí, ale následne stanovuje aj podmienky a možnosti na integráciu. Výsledok integračného procesu je teda v mnohom odrazom možností, obmedzení a pravidiel, ktoré štát systémovo vytvoril.

Integráciu rozličných typov migrantov a utečencov považujeme za veľmi rozdielnu.¹⁶ Utečenci v prijímajúcej krajine získaním medzinárodnej ochrany dostávajú ochranu pred hrozbami, pred ktorými z krajiny pôvodu utiekli. Nová krajina by im udelením ochrany mala umožniť znovu získať potrebnú istotu a stabilitu do života. V kontexte migrácie utečencov je pritom dôležité zohľadniť ich špecifickú situáciu a to, ako veľmi sú zraniteľní a zranení v dôsledku núteného odchodu a nedobrovoľného exilu. V tomto kontexte prinášame odporúčania pre prijímajúcu krajinu, ktorá sa aj vďaka medzinárodným

¹⁶ Pozri bližšie: Bürkin – Huddleston – Chindea, 2013.

dohovorom¹⁷ zaväzuje poskytnúť primeraný priestor a podporu ich integrácii.

1.1. INTEGRÁCIA

Integrácia, alebo začleňovanie, je v kontexte migrácie procesom, v rámci ktorého dochádza k zblížovaniu a zmenšovaniu rozdielov medzi migrantmi a ostatnou populáciou. Nejde o jednosmerný, ale multidimenzionálny proces, ktorý zahŕňa všetkých aktérov a deje sa v celej spoločnosti neustále.¹⁸ Nejde o proces prispôsobovania sa menšinou skupiny majorite, ktorá v hierarchickom prostredí musí podstúpiť premenu a prijatie či zosobnenie si všetkých hodnôt, noriem a pravidiel, aby bola následne akceptovaná väčšinou. Vtedy môžeme skôr hovoriť o asimilácii, o procese, ktorý nevedie ku sociálne udržateľnej a kohéznej spoločnosti. Prispôsobenie sa, prijatie inakosti s rešpektom k odlišným hodnotám, kultúre, ale aj odlišnej religiozite, sa tvorivo deje aj na strane väčšinovej spoločnosti. Na druhej strane je zase očakávané prijatie a akceptovanie systému pravidiel a noriem v prijímajúcej spoločnosti. Skutočná integrácia tak vedie k upevneniu väzieb v spoločnosti ako celku.

Integrácia sa deje na mnohých úrovniach spoločenského života. Tieto úrovne môžu byť prakticky ovplyvňované všeobecnými nástrojmi integrácie (napríklad vzdelávací systém, prístup k zdravotníckym a sociálnym službám) a špeciálnymi politikami zameranými na migrantov, resp. utečencov (vytváranie informačných centier, integračného programu, politiky posilňujúcej antidiskrimináciu atď.) (Tollarová, 2006, s. 27). Na to, ako sa tento proces deje, a aké mechanizmy Slovensko na integráciu ľudí s medzinárodnou ochranou vytvára, sme sa zamerali aj vo výskume. Zo skúseností niektorých odborníkov, ktorí sa do nášho výskumu zapojili vyplýva, že v každodenn-

¹⁷ *Dohovor o právnom postavení utečencov* (1951) a *Všeobecná deklarácia ľudských práv* (1948).

¹⁸ Integrácia ako koncept predstavuje veľkú výzvu nielen pre tvorcov politik, ale aj pre akademikov. Existuje mnoho názorov a pohľadov na to, čo integrácia je a ako vyzerá úspešná integrácia. Pre viac informácií pozri napríklad: Joppke – Morawska, 2003; Bürkin – Huddleston – Chindea, 2013; *Indicators of Integration...*, 2004; Sekulová – Gyárfášová, 2009; Brubaker, 2001; Uherek, 2003; Szaló, 2003.

nom je živote integrácia úspešná vtedy, keď sa jednotlivec cíti na Slovensku bezpečne, „ako doma“, a zároveň aj jeho najbližšie okolie ho vníma ako „svojho“ bez dôrazu na jeho odlišnosť: *Keď sa ten človek začne cítiť dobre, teda ako doma. Že začne rozumieť svojim možnostiam a vie ich realizovať. Keď ho okolitá spoločnosť vníma ako normálnu súčasť, že toto je môj sused. Že veľmi nerozlišuje to, že [je] odniekiaľ inokadiaľ. Že ho vníma ako súčasť svojho susedstva... Že keď to začne človek tak vnímať, že to je môj sused, a nevníma ako prvoradú tú odlišnosť, tak si myslím, že to zafungovalo.* (Veronika) Podľa niektorých servisných organizácií je na strane utečenca, ktorý bol súčasťou štátneho integračného programu, želaným cieľom osvojenie si schopnosti orientácie v spoločnosti, do ktorej prišiel, a získanie plnej samostatnosti porovnateľnej s inými obyvateľmi Slovenska: *Podľa mňa, aj z môjho chápania a vnímania, je to zaradenie cudzinca do spoločnosti v zmysle, že je schopný tu fungovať, komunikovať s majoritou a je schopný sa sám o seba postarať. Zabezpečiť si ubytovanie, nájsť si prácu – čokoľvek. Tá posledná fáza je vyslovene, že je nezávislý, dokáže sa dorozumieť, ...je schopný sa pohybovať v tom sociálnom systéme, do určitej miery bez nejakých barličiek a bez pomoci.* (Róbert) Chápanie integrácie sa u rôznych participantov odlišovalo. Zástupcovia verejného sektora videli úspešnú integráciu utečencov v momente, kedy jednotlivci dokážu žiť samostatne a bez akejkoľvek asistencie – keď majú prácu, stabilné ubytovanie a zapájajú sa aj do širších spoločenských štruktúr (vzdelávania, sociálneho systému, a pod.). Dosiahnutie tohto momentu osamostatnenia očakávali zástupcovia verejného sektora omnoho skôr ako experti či zástupcovia servisných organizácií. Ako budeme neskôr v texte ilustrovať, toto očakávanie je aj v rozpore so životnými skúsenosťami utečencov, pretože integrácia je individuálnym procesom a rôzni ľudia potrebujú rozdielne dlhý čas na zvládnutie výziev, ktoré pred nimi po udelení medzinárodnej ochrany stoja. Integračný proces ľudí s medzinárodnou ochranou je zároveň procesom, ktorý sa začína už okamihom prijatia žiadateľa o azyl do pobytového tábora. Následne sa tento proces rozvíja a trvá aj po získaní medzinárodnej ochrany a má určitú postupnosť. Kým dôjde k momentu osamostatnenia sa, resp. okamihu, ktorý možno považovať za završenie integračného procesu, prejde nezriedka mnoho rokov. Tento proces sa však nemusí diať priebežne,

niekedy sa zavrieť nemusí vôbec, a dôjde k nemu až v druhej generácii.

Integrácia sa deje na mieste a v čase

Možno povedať, že integrácia sa deje v konkrétnej lokalite, na konkrétnom mieste, s veľmi špecifickými lokálnymi podmienkami.¹⁹ Život utečenca v danom meste či obci vo veľkej miere formujú rozličné miestne podmienky. Na začlenenie jednotlivca do spoločnosti sú najdôležitejšie oblasti ako bývanie, trh práce, sociálne zabezpečenie, vzdelanie, občianska a politická participácia a sociokultúrna integrácia. Primárnu úlohu teda zohrávajú aj podmienky na trhu práce so špecifickou štruktúrou pracovných miest, ktoré sú k dispozícii; s mierou nezamestnanosti, ktorá má potenciál ovplyvniť to, či si utečenec prácu nájde; predpoklady na bývanie v tejto lokalite; ale aj to, či tam utečenec má sociálne vzťahy a prepojenia, t. j. známych, alebo či tam existuje infraštruktúra podporujúca integráciu utečencov. Lokálna integrácia má veľký vplyv na pocit, že „niekam patrí“ a „som súčasťou nejakej širšej komunity“. Vytváranie si vzťahov s ľuďmi, ktorí žijú v bezprostrednej blízkosti a s ktorými sa stretávajú na každodennej úrovni, má veľmi podstatný sociálny a psychologický dosah (Uherek a kol., 2012, s. 127). Miera prijatia lokálnou komunitou je v priamom vzťahu k snahe azylanta alebo človeka s doplnkovou ochranou začleniť sa. Z tohto hľadiska je dôležité, na akom mieste utečenec žije a do akej miery ho prijíma jeho okolie. Integračný program, cielený na ľudí s medzinárodnou ochranou, by teda mal skôr hľadať špecifické riešenia pre individuálne prípady ako všeobecné riešenie problémov, ktorým čelia.

1.2. ŠTRUKTÚRA UTEČENCOV ŽIJÚCICH NA SLOVENSKU

Celkový počet žiadateľov o azyl na Slovensku v posledných rokoch klesal (príloha 2). Slovensko eviduje pokles aj veľmi aktuálne – do konca júna 2015 požiadalo o azyl iba 109 osôb, z nich bol azyl udele-

¹⁹ O dôležitosti lokálnej integrácie pozri publikáciu: Hlinčíková – Chudžíková – Gallová Kriglerová – Sekulová, 2014 a projekt BUK: Budovanie kapacít na úrovni miestnej územnej samosprávy v oblasti integračnej politiky, pozri bližšie <http://www.projektbuk.sk>.

ný šiestim osobám a 31 získalo medzinárodnú ochranu.²⁰ Ak bude takýto trend pokračovať, bude rok 2015 na Slovensku historicky rokom s najnižším počtom žiadateľov o azyl²¹ počas celej existencie samostatnej Slovenskej republiky. Za celé toto obdobie žiadalo o azyl 58 100 osôb, pričom bolo udelených 651 azylov a 662 doplnkových ochrán. Z osôb, ktorým bol azyl udelený, získalo 233 osôb aj slovenské občianstvo.²² Ide teda o pomerne malú skupinu ľudí. Z hľadiska údajov o ľuďoch s medzinárodnou ochranou Migračný úrad Ministerstva vnútra SR (ďalej len „Migračný úrad“) eviduje, kde majú registrovaný pobyt v danom roku a o aký typ pobytu ide. Na základe toho vieme povedať, že ku koncu roka 2013 žilo na území Slovenska 374 osôb s udelenou medzinárodnou ochranou. Zastúpenie štátnych príslušností medzi ľuďmi s priznaným azylom a doplnkovou ochranou kopíruje vývoj politickej či krízovej situácie vo svete (príloha 2). Za obdobie predchádzajúcich siedmich rokov bol azyl udelený najmä osobám z Afganistanu, Iraku, Iránu, z Kuby alebo zo Somálska. Podobnú štruktúru mali aj udelené doplnkové ochrany. V období posledných siedmich rokov udelila Slovenská republika doplnkovú ochranu najmä štátnym príslušníkom Somálska, Afganistanu a Iraku. Menšie zastúpenie mali štátni príslušníci krajín ako Eritrea, Irán, Sýria, Kuba či Arménsko.

Pokiaľ ide o regionálne zastúpenie osôb s medzinárodnou ochranou, žije viac ako polovica²³ ľudí s medzinárodnou ochranou v Bratislave a jej bližšom okolí. Okrem toho je väčšie zastúpenie aj v ďalších okresoch západného Slovenska, napríklad v Senci alebo v Trnave. To-

²⁰ K aktuálnych štatistickým údajom o azylovej migrácii pozri bližšie <http://www.minv.sk/?statistiky-20>.

²¹ Tento trend je v rozpore so širšími trendmi, ktorým čelí aktuálne Európska únia vrátane regiónu strednej Európy. Rok 2015 je rokom prudkého nárastu žiadateľov o azyl, rozmery ktorého bývajú označované aj ako „utečenecká kríza“. To viedlo aj ku vzniku novej Európskej agendy o migrácii a k diskusii o prijatí kvót pre utečencov v členských krajinách EÚ. V tomto kontexte Slovensko prijalo záväzok relokovať 100 žiadateľov o azyl zo Sýrie z utečeneckých táborov v Grécku a v Taliansku, a presídliť 100 žiadateľov o azyl pôvodom zo Sýrie z táborov UNHCR mimo krajín EÚ. Podmienkou Slovenska však je, aby títo žiadatelia o azyl mali kresťanské vierovyznanie.

²² Pozri bližšie <http://www.minv.sk/?statistiky-20>.

²³ 53 % podľa štatistických údajov Migračného úradu (*Utekajú utečenci...*, 2014) .

to regionálne zastúpenie je pravdepodobne výsledkom lepších ekonomických a integračných možností pre utečencov v týchto častiach Slovenska. Ďalšie zastúpenie majú ľudia s medzinárodnou ochranou na východnom Slovensku v okresoch Košice I-IV. Je potrebné zdôrazniť, že regionálne zastúpenie ľudí s medzinárodnou ochranou je aj výsledkom administratívnych procedúr. Migračný úrad totiž v súčasnosti „prideluje“ na základe vlastného uváženia novoudeleným držiteľom azylu alebo doplnkovej ochrany integračnú podporu v troch lokalitách na Slovensku: v Bratislave, Žiline a v Košiciach. Utečenci sa následne do daného mesta sťahujú a usádzajú sa tam s podporou servisných organizácií.²⁴

Z hľadiska sociodemografických charakteristík tejto skupiny vieme povedať, že tak medzi žiadateľmi o azyl, ako aj v skupine ľudí s udelenou medzinárodnou ochranou dominujú muži mladšieho a ekonomicky aktívneho veku. V roku 2013 bolo zastúpenie mužov a žien v pomere 83 % ku 17 % (308 mužov a 66 žien) (príloha 2). Z hľadiska veku sú viac zastúpené mladšie ročníky, a to vo veku do 44 rokov. Utekajú teda skôr ľudia v aktívnom veku s víziou a širšími možnosťami prežiť väčšiu časť svojho života v bezpečí a súčasne majú aj väčšiu schopnosť mobility. Môžeme sa len domnievať, že častejšie prichádzajú muži, pričom ak majú v krajinách pôvodu svoje rodiny, neskôr sa snažia požiadať o zlúčenie s ňou. Osoby v pred dôchodkovom a dôchodkovom veku sú v tejto skupine zastúpené minimálne. Pomerne veľké zastúpenie, približne jednotretinové, majú aj maloleté osoby a mladiství.²⁵ Z dostupných údajov nevieme vyčítať, aké majú zastúpenie v celkovej počte utečencov rodiny s deťmi a aké samostatní jednotlivci a osamelé ženy. Z praxe však vieme, že nútená migrácia celých rodín aj maloletých bez sprievodu je tiež pomerne bežným javom.

Ako vyplýva zo štatistických údajov, ľudia s medzinárodnou ochranou tvoria veľmi rôznorodú skupinu. Z rôznorodosti vyplýva, že iné špecifické potreby majú jednotlivci a iné rodiny s deťmi, líšia sa

²⁴ K umiestňovaniu ľudí s medzinárodnou ochranou pozri bližšie kapitolu 3. Bývanie: Spôsob integrácie s. 82.

²⁵ Osoby vo veku do 24 rokov mali napríklad v roku 2013 zastúpenie v skupine držiteľov medzinárodnej ochrany až viac ako 30 % (*Utekajú utečenci...*, 2014).

i potreby ľudí so vzdelaním aj bez neho a aj podľa veku. Neľahké bariéry prekonávajú, ak majú adekvátnu podporu v začleňovaní do spoločnosti.

1.3. PRÁVNÝ STATUS – KOMPAS ŽIVOTA UTEČENCOV

Právny status, teda typ udelenej medzinárodnej ochrany, z ktorého vyplývajú rôzne práva, povinnosti aj miera nezávislosti či možnosti zapájať sa do spoločnosti, zásadne určuje postavenie a možnosti jednotlivca. Z tohto dôvodu sme tomuto aspektu venovali vo výskume a analýze samostatnú pozornosť.

Ľudia, ktorí participovali na našom výskume, sú držiteľmi medzinárodnej ochrany – azylu (päť domácností) alebo doplnkovej ochrany (tri domácnosti). Jeden z hlavných rozdielov medzi týmito dvomi právnymi inštitútmi je rozsah stability pobytu. Stabilita pobytu nie je plne garantovaná ani v prípade azylu, pretože v praxi môže byť azyl odňatý. Inštitút azylu je spojený s trvalým pobytom okamžite po udelení a jeho nositeľ môže po štyroch rokoch požiadať o občianstvo SR. Na druhej strane doplnková ochrana zaručuje iba prechodný pobyt – prvýkrát je priznávaná na jeden rok.²⁶ Deväťdesiat dní pred skončením lehoty jej platnosti musí cudzinec požiadať o jej predĺženie o ďalšie 2 roky.²⁷ Udeľuje sa napríklad ľuďom, ktorí pochádzajú z krajín s pretrvávajúcím vojnovým konfliktom (Afganistan, Somálsko, Irak) a po upokojení situácie v danej krajine im môže byť doplnková ochrana odobratá. *Lebo tento proces sa stále opakuje... Formálne a procedurálne sa ich stav a situácia prehodnocuje, a následne na to je im to buď predĺžované alebo nie. A to predstavuje stres. Možnože nie na dennej báze, ale z hľadiska dlhodobého to je cítiťelné celkovo.* (Jolana) Okrem neistoty, či

²⁶ Ustanovenie § 20 ods. 4 zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle: „Doplnková ochrana podľa § 13a a 13b sa poskytuje na jeden rok; po uplynutí jedného roka sa poskytovanie doplnkovej ochrany na žiadosť predĺži vždy o dva roky, ak sú splnené podmienky uvedené v § 13a alebo § 13b a nie sú dôvody na jej neposkytnutie podľa § 13c ods. 2 až 4. Cudzinec je povinný podať žiadosť podľa predchádzajúcej vety najskôr 90 dní pred uplynutím lehoty, na ktorú bola poskytnutá, a najneskôr v posledný deň tejto lehoty; doplnková ochrana trvá až do rozhodnutia o žiadosti.“

²⁷ Na predĺženie neexistuje právny nárok. Ak Migračný úrad vyhodnotí, že v krajine pôvodu došlo k zlepšeniu situácie, ochrana predĺžená byť nemusí. Pozri bližšie Knošková – Vargová, 2014.

bude ochrana predĺžená, je tento proces aj byrokraticky zdĺhavý. Po splnení podmienok stanovených zákonom²⁸ sa už v súčasnosti môže osoba s udelenou doplnkovou ochranou uchádzať o tzv. dlhodobý pobyt. Do roku 2013 túto možnosť nemali, čo im neumožňovalo získať pocit bezpečia ani po uplynutí piatich rokov pobytu. Dlhodobý pobyt ako typ trvalého pobytu je právnym inštitútom prevzatým z Európskeho práva,²⁹ s čím je spojená vyššia miera práv než s prechodným pobytom: nie je tak jednoduché zrušiť ho a zároveň dáva cudzincovi možnosť neskôr požiadať o občianstvo SR.³⁰

Pravidlá udeľovania medzinárodnej ochrany, ich práva a povinnosti, sú ľuďom s medzinárodnou ochranou pomerne nejasné. Vo všeobecnosti mali utečenci participujúci vo výskume zmätok v tom, na čo majú a nemajú právo, čo znamená doplnková ochrana a čo azyl, aké dôsledky to má na ich život, prípadne kedy môžu žiadať o slovenské občianstvo. V období po udelení medzinárodnej ochrany boli od právnej pomoci a usmernení servisných organizácií závislí. Zároveň bola doplnková ochrana najmenej želanou formou medzinárodnej ochrany, s ktorou museli domácnosti – okrem neistoty svojho pobytu – čeliť aj ďalším problémom. *My si nemôžeme požiadať o [sociálny] byt, lebo nemáme trvalý pobyt... S týmto dokumentom [doplnková ochrana] je ťažké nájsť si bývanie... Najprv mi nechceli vziať dcéru do škôlky.* (Sunil) Je to dôsledkom komplikovanej legislatívy a legislatívnej terminológie, v ktorej sa operuje s rozličnými pre neprávnikov nezrozumiteľnými termínmi.

Doplnková ochrana ako synonymum dočasnosti?

Ako sme spomenuli, doplnková ochrana je z hľadiska jej časového ohraničenia spojená s neistotou pobytu na Slovensku. To spoluvytvá-

²⁸ Po piatich rokoch nepretržitého prechodného pobytu na území SR a ak má platný cestovný doklad vydaný krajinou pôvodu. Pozri bližšie zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

²⁹ Smernica Rady Európy 2003/109/ES z 25. novembra 2003 o právnom postavení štátnych príslušníkov tretích krajín, ktoré sú osobami s dlhodobým pobytom.

³⁰ Celkovo zatiaľ tvoria osoby s doplnkovou ochranou a dlhodobým pobytom iba malú časť z tejto skupiny. Splniť podmienky stanovené zákonom je totiž pomerne zložitú. Ku koncu roka 2013 to bolo 27 osôb zo 198, ktorí mali na Slovensku registrovaný pobyt (teda necelých 14 %) (*Utekajú utečenci...*, 2014).

ra veľmi špecifický rámec možností života. Status doplnkovej ochrany obmedzuje jeho nositeľa v systéme zdravotného poistenia,³¹ klasické verejné zdravotné poistenie môže mať iba ak je zamestnaný, v opačnom prípade je jeho zdravotná starostlivosť zabezpečená priamo Migračným úradom (doklad o oprávnení na poskytnutie zdravotnej starostlivosti, hovorovo tzv. ružová kartička). Osoba s doplnkovou ochranou má sťažený prístup na trh práce.³² Aj keď sa od nej nevyžaduje pri zamestnaní povolenie, zamestnávateľa sa neorientujú v tom, či ide o legálne zamestnávanie a ako dlho im pracovník, s týmto typom pobytu v zamestnaní zotrúva. Ľudia s doplnkovou ochranou cítia limity napríklad aj pri štúdiu na vysokej škole, keďže je takýto jednotlivec vnímaný ako cudzinec s prechodným pobytom a nevzťahuje sa na neho výnimka o platení školného (ako je to u azylanta).³³

Práve dočasný je hlavným problémom, od ktorého sa odvíjajú bariéry integrácie ľudí s doplnkovou ochranou. Na Slovensku sa udelí najprv na jeden rok, prípadne sa predĺži o ďalšie dva roky. Podľa odborníkov sa na Slovensku azyl ťažko dosahuje a Migračný úrad preferuje udelenie doplnkovej ochrany pred azylom, a to aj v prípadoch ľudí, ktorí by spĺňali podmienky na udelenie azylu. *V podstate môžeš mať... trochu individuálnejší problém a dostaneš azyl. A možnože to nevieš preukázať, alebo ti to neuznajú a dostaneš doplnkovú ochranu. Ale problém môžeš mať rovnaký. Ale čo teda nevyplýva z práva, ale vyplýva to z nejakej interpretácie, všetci interpretujú doplnkovú ochranu ako dočasnú formu ochrany. Kdežto, keď sa pozrieš na tie dôvody, oni vôbec nemusia byť dočasné.* (Veronika) Udelením doplnkovej ochrany, štát uznáva, že „nebezpečenstvo, ktoré by im hrozilo po návrate do krajiny pôvodu, v podobe trestu smrti, mučenia alebo ohrozenia života z dôvodu prebiehajúceho ozbrojeného konfliktu, je reálne“ (Bargerová – Fajnorová – Chudžíková, 2011, s. 11).

Doplnková ochrana sa udeľuje jednotlivcom i rodinám. S doplnkovou ochranou je pre nich komplikované plánovať si život a integráciu v strednodobej a dlhodobej perspektíve (Bargerová – Fajnorová –

³¹ Pozri bližšie kapitolu 6. Prístup k zdravotnej starostlivosti na s. 123.

³² Pozri bližšie kapitolu 4. Ekonomické začlenenie: Práca a jej kontexty s. 93.

³³ Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Chudžíková, 2011, s. 16). Na výskume participovali tri domácnosti s doplnkovou ochranou, z toho dve rodiny. V oboch rodinách navštevovali deti predškolské alebo školské zariadenia, hovorili alebo učili sa po slovensky a veľmi dobre sa adaptovali v meste ich pobytu. Dočasnosť a možné zrušenie pobytu však rodičov stavalo do váhavej pozície, keďže si neboli istí, ako dlho na Slovensku budú môcť zostať. Podľa viacerých expertov dočasnosť statusu doplnkovej ochrany pôsobí na ich klientov frustrujúco, keďže sa boja možného nepredĺženia ich pobytu. Podľa skúseností odborníkov sa zväčša rodinám doplnkovej ochrany predlžujú, keďže sa prihliada na záujmy detí, predošlú neistotu z čakania to však neodstráni. Aj preto jedna z expertiek vyjadrila názor, že rodinám by sa nemala udeľovať doplnková ochrana, ale humanitárny azyl, aby neboli zbytočne vystavené neistote. Práve pri deťoch je veľmi pravdepodobné, že budú v integrácii veľmi úspešné, naučia sa jazyk a vytvoria si sociálne väzby. Vytrhnúť ich opäť z tohto prostredia im môže spôsobiť ďalšie problémy. Ako sa vyjadrila Ieva, matka troch detí: *Bojíme sa veľmi o naše dokumenty, keďže stále nemáme trvalý dokument pobytu na Slovensku. My sme v strese, či dostaneme povolenie na pobyt na budúci rok alebo nie. Je to veľký stres pre nás, či tu zostaneme alebo nás vezmú preč.* Paradoxne, úzkosť, ktorá ich vyhnala z domova, pretrváva v inej forme. Tento pocit úzkosti a frustrácie z vlastného statusu na Slovensku značne vplýva na ich plány, vízie do budúcnosti a vytváranie si väzby so Slovenskom ako krajinou svojho pobytu a nového domova. Keďže má ich status príchuf dočasnosti, nevedia, do akej miery majú investovať svoje úsilie do štúdia slovenčiny. Súčasne je dôležité pripomenúť, že pri utečencoch hovoríme zväčša o ľuďoch, ktorí majú veľmi zlé skúsenosti a často boli priamo alebo nepriamo ohrození na živote. Dočasnosť ich pobytu na Slovensku im nepomáha ani po psychickej stránke, keďže im neponúka hľadajú istotu.

Jednotlivci sú materiálne podporovaní z projektov iba počas obdobia šiestich mesiacov.³⁴ Tento čas je však príliš krátky na to, aby sa dokázali naučiť slovenčinu, našli si prácu a dôstojné bývanie. Dané faktory následne vplývajú na to, že mnohí – najmä jednotlivci - po istom čase

³⁴ K vyplácaniu finančného príspevku pozri bližšie s. 112.

strávenom na Slovensku odchádzajú do iných krajín Európy: *Aj v integrácii sa častokrát stáva, že klienti získajú doklady a odídu. Jednak aj kvôli tej bezútešnej situácii, čo sa týka financií, jazykovej bariéry, nedostatku práce. A takisto majú kontakty a komunity svoje v zahraničí, ktoré im vedia poskytnúť lepšie podmienky a postarať sa o nich.* (Silvia) Ak odídu do zahraničia, musia si na Slovensku predlžovať doklady, ktoré sa v súčasnosti predlžovať v zahraničí na slovenských veľvyslanectvách nedajú. Predlžovanie dokladu o doplnkovej ochrane je ďalej spojené aj s predlžovaním cudzineckého pasu, čo je v časovom nesúlade. *Doplnková je najprv na jeden rok, ale doklad o pobyte je už na dva roky, čiže na druhý rok si požiada o predĺženie, keď má ešte platný doklad – dostane na dva roky doplnkovú a doklad si zase musí prísť o rok predĺžiť.* (Silvia) To má dôsledok i na ich ekonomickú participáciu,³⁵ ako aj na celkové spomalenie vo všetkých integračných snahách.

Podľa odborníkov je nejasný proces niektorých zrušení doplnkových ochrán. To najmä vtedy, ak je dôvod zrušenia ochrany udaný ako bezpečnostný, pričom nie je bližšie špecifikované, z čoho vyplývajú obavy z bezpečnostného rizika týchto osôb. Aj z toho dôvodu je následne ťažké odvolať sa voči takémuto rozhodnutiu, keďže mu chýba odôvodnenie. To znamená, že táto osoba má menej práv v procese obhajoby. *Keď je rozhodnutie o predĺžení doplnkovej ochrany zamietnuté z dôvodu, ktorý ti nie je možné sprístupniť, lebo podlieha utajeniu, ty netušíš, čoho si sa dopustil, či predstavuješ nejaké ohrozenie, alebo si sa spoznal s niekým, kto, neviem, bol potenciálne nebezpečným človekom. Toto sú pre mňa najmenej uchopiteľné prípady, že prečo to štát takto robí. Prečo to zamietá.* (Eva)

Podľa viacerých expertov je však odmietanie integrácie týchto ľudí, a teda očakávanie, že sa budú môcť či chcieť vrátiť späť do krajiny pôvodu postihnutej viacročným vojnovým (alebo iným) konfliktom, nereálne, pretože jednak sa možno nemajú kam vrátiť, a jednak už si na Slovensku vytvorili hlbšie väzby, stalo sa ich domovom. *Oni si na Slovensku nájdu zamestnanie, naučia sa trocha jazyk, sa im tu jednoznačne lepšie žije už len z hľadiska zdravotného, bezpečnostného... A predstaviť si, že títo ľudia sa pri najbližšej novej príležitosti, kedy sa tá situácia*

³⁵ Pozri bližšie kapitolu 4. Ekonomické začlenenie: Práca a jej kontexty, s. 93.

upokojí, tak sa naozaj dobrovoľne a s nadšením vrátia domov, tak to je hlúposť... Ľudia sa s radosťou nevracajú, a ani tam nemajú čo robiť. Prišli o svoj majetok, väzby v podstate, nemajú tam sociálnu sieť. Takže je to podľa mňa naozaj veľmi, veľmi nešťastné, keď sa doplnková ochrana uplatňuje tým spôsobom, že by mala dávať šancu ľuďom len na tri, štyri, päť rokov. (Júlia) Ľudia s doplnkovou ochranou žijú na Slovensku aj niekoľko rokov, pričom tu pracujú alebo podnikajú a vytvárajú si sociálne väzby. I napriek začleneniu týchto ľudí do spoločnosti im aj po uplynutí niekoľkých rokov hrozí, že im Migračný úrad doplnkovú ochranu nepredĺži a oni budú nútení opustiť Slovensko.

Úmysel integrovať sa na Slovensku napriek hrozbe nepredĺženia ochrany reflektovali aj domácnosti utečencov – v rozhovoroch aj v denníkoch. Aj keď Sunil vedel, že status jeho rodiny je neistý, usiloval sa pripraviť sa na budúcnosť na Slovensku od samého začiatku: *Skúsame hovoriť po slovensky, máme deti, chodia do škôlky. Musíme sa pripraviť na ich budúcnosť.* (Sunil) Raviv sa snažil o stabilizáciu svojho pobytu a podal žiadosť o dlhodobý pobyt hneď ako splnil požadovaných sedem rokov prechodného pobytu na Slovensku. Z výskumu sa teda javí, že zahrnutie integračných opatrení pre ľudí s doplnkovou ochranou už od momentu udelenia medzinárodnej ochrany je pre ich úspešnú integráciu kľúčové.

Oprávnenosť zúčastňovať sa na integračných programoch

V minulosti sa integračné služby ľuďom s doplnkovou ochranou poskytovali iba v minimálnej miere, resp. neboli jednoznačne definovaná zákonom o azyle, ako je to u integrácie azylantov.³⁶ V súčasnosti už servisné organizácie poskytujú integračné služby azylantom rovnako ako ľuďom s doplnkovou ochranou.³⁷ *Tá doplnková ochrana sa chápe ako niečo také prechodné a moc sa ani s nimi neráta v tej integrácii. V našom projekte sa snažíme poskytovať rovnaké služby, ale to nastavenie štátu aj v tom zákone o azyle ráta s tou integráciou iba u azylantov. A tá doplnková ochrana, že v poriadku, klienti môžu bývať aj na ubytovniach, ale integrovať sa na ubytovni s tromi ďalšími ľuďmi na izbe a s kuframi*

³⁶ Pozri bližšie Sekulová, 2013.

³⁷ Táto zmena vyplynula z redefinovania podmienok pre ročné programy Európskeho utečeneckého fondu.

vedľa postele je nepredstaviteľné. (Silvia) Napriek zahrnutiu ľudí s doplnkovou ochranou do skupiny oprávnenej využívať služby a opatrenia integračného programu, na úrovni verejného sektora pretrváva vnímanie dočasnosti pobytu tejto skupiny. Odrážali to aj expertné rozhovory so zástupcami verejného sektora: *Tam je to častokrát o riešení toho okamžitého a toho základného. Lebo čakáme od nich, tým, že majú hneď možnosť aj pracovať, že sa zapoja do toho pracovného procesu. Vieme o tom, že sú to osoby, ktoré hodne migrujú a tá integrácia tuná je pre nich vyhodnený peniaz. Oni sú častokrát ekonomickí migranti, ktorí neutekajú z tých krajín pred ohrozením života alebo nejakou inou situáciou. Ale oni potrebujú život rodiny, z ktorých veľká časť v tej krajine zostala... Ale zasa je našou úlohou, aby sme ich aspoň v tých začiatkoch vedeli ubytovať, poskytnúť im to základné.* (Andrej) Táto ambivalencia je prítomná aj v strategických dokumentoch upravujúcich integráciu migrantov. Kým Integračná politika považuje za cieľovú skupinu integráciu všetkých ľudí s medzinárodnou ochranou (*Integračná politika...*, 2014, s. 9), migračná politika v oblasti azylu ráta s integráciou ľudí s doplnkovou ochranou až po udelení dlhodobého pobytu.³⁸ Integrácia sa nevyhnutne deje už od udelenia doplnkovej ochrany a štát akoby na toto dôležité obdobie zabúdala.

Štátne občianstvo Slovenskej republiky

Občianstvo SR znamená pre utečencov krok vpred k právnej stabilite a otvára im prístup k plnohodnotnej participácii v spoločnosti. Prostredníctvom občianstva získavajú stabilný status a právnu istotu a tým aj všetky práva a povinnosti s ním spojené. Na druhej strane sa stávajú taktiež občanmi Európskej únie, čo im uľahčuje cestovanie a získavanie práce v iných krajinách Európskej únie.³⁹ Občianstvo môže byť charakterizované ako členský status, ktorý zahŕňa súbor práv, povinností a záväzkov, a obsahuje rovnosť, právo a autonómiu (Vašečka, 2008, s. 200). Záujem o občianstvo nie je podmienený iba získaním pasu, ale „adresuje celý koncept obsahujúci vzťah medzi jed-

³⁸ Migračná politika v oblasti azylu obsahuje „zodpovednosť pri realizácii integrácie azylantov a perspektívne cudzincov s poskytnutou doplnkovou ochranou, ktorým sa povolí dlhodobý pobyt“ (*Migračná politika...*, 2012, s. 14).

³⁹ Pozri bližšie Vašečka – Košťál, 2009, s. 51 – 59.

notlivcom, štátom a spoločnosťou“ (Yuval-Davis, 1997, s. 4). Na druhej strane určuje, kto má právo stať sa občanom a kto nie. Občianstvo je teda exkluzívne a zároveň inkluzívne.

Podmienky na získanie občianstva SR naturalizáciou sú upravené zákonom o štátnom občianstve.⁴⁰ V tomto ohľade majú azylanti zvýhodnenú pozíciu oproti iným cudzincom, keďže môžu o občianstvo požiadať už po štyroch rokoch svojho nepretržitého pobytu na Slovensku. Zároveň je im odpustený vysoký správny poplatok spojený so žiadosťou.⁴¹ Ľudia s doplnkovou ochranou nemali ako držiteľia prechodného pobytu do roku 2013 prakticky možnosť požiadať o občianstvo, keďže táto žiadosť je podmienená nepretržitým trvalým pobytom na území Slovenska aspoň osem rokov.⁴² Toto sa zmenilo otvorením prístupu tejto skupiny k dlhodobému pobytu. V súčasnosti, ak po piatich rokoch prechodného pobytu získajú dlhodobý pobyt, po desiatich rokoch nepretržitého pobytu môžu požiadať aj o občianstvo SR.⁴³ *Ale teraz určite, keď osoba s doplnkovou ochranou má dlhodobý pobyt, môže už požiadať o to občianstvo, ale nie je oslobodená od toho poplatku, ktorý je myslím pre dospelého 700 € a dieťa 150 €.* (Silvia)

Podanie žiadosti o slovenské občianstvo je značne dlhá byrokratická procedúra, ktorá vyžaduje doloženie veľkého množstva dokumentov a čestných vyhlásení, ale aj podstúpenie skúšky – preukázanie znalosti slovenského jazyka slovom aj písmom a všeobecných znalostí o Slovenskej republike. So žiadosťou o občianstvo je spojené aj preverovanie si osoby žiadateľa políciou. Na rozhodnutie o občian-

⁴⁰ Zákon č. 40/1993 Z. z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

⁴¹ Aktuálne je poplatok za udelenie štátneho občianstva SR 700 € pre plnoletú osobu nad 18 rokov. K jednotlivým sadzbám a správnym poplatkom pozri bližšie <http://www.minv.sk/?sadzobnikspravnychpoplatkov>.

⁴² Alebo desať rokov nepretržitého oprávneného pobytu v SR s podmienkou, že v čase podania žiadosti už mu bol udelený trvalý pobyt – ak zákon neustanovuje inak.

⁴³ Tento zákon upravuje aj rôzne iné prípady a výnimky. Ak napríklad žiadateľ nespĺňa požiadavku nepretržitého pobytu, môže žiadať o občianstvo z presne stanovených dôvodov (ak uzavrel manželstvo so štátnym občanom SR; ak sa zaslúžil o prínos pre SR v presne vymedzených oblastiach atď.). Pozri bližšie zákon o štátnom občianstve.

stve SR majú pritom štátne inštitúcie stanovenú zákonnú lehotu dva roky.⁴⁴

Z ľudí s medzinárodnou ochranou, ktorí participovali na výskume, mali občianstvo dve osoby: Galina a Natália. Galina sa tešila z občianstva najmä kvôli tomu, že mohla slobodnejšie cestovať, keďže cestuje veľmi rada a často. Doteraz musela prechádzať prísnejšími kontrolami na hraniciach, a keďže s občianstvom získala aj slovenský pas, v rámci Európskej únie už kontroly nemusia podstupovať. Napriek tomu, že má Galina občianstvo, v čase nášho výskumu ešte nemala občiansky preukaz, iba slovenský pas, keďže nemá trvalé bydlisko a žije v podnájme. Ako nám v rozhovore vysvetlila, prenajímateľ bytu, v ktorom žije, by musel ísť s ňou na políciu a podpísať súhlas, že to bude jej trvalé bydlisko, s čím súčasný majiteľ nesúhlasí. Natália mala občiansky preukaz a získanie občianstva jej uľahčilo najmä komunikáciu s úradmi a inštitúciami.

Napriek tomu, že azylanti môžu požiadať o občianstvo SR po štyroch rokoch pobytu, táto žiadosť o občianstvo SR nie je nárokovateľná. Občianstvo SR môže byť žiadateľovi odmietnuté dokonca aj po splnení všetkých podmienok aj z bližšie nešpecifikovaných dôvodov. Rodina pani Swapny o občianstvo SR žiadala už druhý raz, zatiaľ neúspešne. Swapna: *Potom, ako uplynulo osem rokov, my znova sme išli požiadať slovenské občianstvo. Pani nám povedala, keď my jej predložili sme všetky papiere, ona povedala, áno, teraz ste splnili všetky požiadavky a môžete podať papiere a s tým, že musíte spraviť aj testy zo slovenského jazyka. Dali nám list, kde boli rôzne príbehy napísané, my sme ich museli prečítať a museli sme ich povedať ústne... Keď ja som prečítala, aj napísala, tak ja som začala hovoriť – počúvali ma. A keď som rozprávala, povedali mi, že dobre, to stačí. A my sme urobili všetko, čo treba bolo... Nám povedala potom, keď oni spravili všetky papiere, že na odpoveď musíme čakať dva roky. Akurát dnes je jeden rok a desať mesiacov. V sťažených podmienkach života ľuďom plynie čas pomalšie a čakanie na odpoveď sa zdá nekonečné. Aj táto situácia stavia rodinu Swapny do nepríjemnej situácie a pocitu, že nie sú na Slovensku vnímaní ako vítaní a plnohodnotní obyvatelia.*

⁴⁴ Zákon č. 502/2007 Z. z. o štátnom občianstve.

Pri udeľovaní občianstva sa zároveň posudzuje, či je daná osoba žiadateľa pre Slovenskú republiku ekonomickým prínosom. Toto opatrenie sa zohľadňuje aj pri ľuďoch s medzinárodnou ochranou, a to i napriek tomu, že ich status predpokladu ekonomickej prínosnosti priamo odporuje. *Ale samozrejme požiadať môžu, len nie je zaručené, že dostanú. My sme mali dosť takých prípadov, že klienti nedostali občianstvo z rôznych dôvodov. Najmä sa odvoláva na jazykové znalosti, alebo sa nám už vyskytol aj nejaký bezpečnostný prípad, ktorý vôbec nebol samozrejme bližšie objasnený v tom rozhodnutí.* (Silvia)

Ľudia s medzinárodnou ochranou čelia mnohým bariéram pri integrácii na pracovný trh súčasne, a preto ich ekonomická aktivita môže mať (a v praxi často má) kolísavú tendenciu aj bez ich zavinenia. To môže mať negatívny následok na ich žiadosť o občianstvo SR. *Ešte to je problém, že stále sa na nich vzťahujú ustanovenia, že majú byť ekonomickým prínosom pre republiku. Čiže sa hodnotí ich ekonomická aktivita. Predkladáš milión potvrdení: zo sociálky, z daňového úradu, že máš zaplatené miestne dane, všetko možné, čo si len spomenieš, aspoň dvadsať dokladov musíš doložiť, a teda gró je, že máš zaplatené dane a poplatky vrátane tých miestnych a že vykazuješ ekonomickú aktivitu, nemáš nedoplatky. Pri azylantoch sa posúdilo, že mali nízky príjem, alebo že neboli celý čas zamestnaní.* (Júlia)

1.4. INTEGRÁCIA: ODPORÚČANIA

- Dočasnosť doplnkovej ochrany má za následok spomalenie, niekedy až absenciu integrácie ľudí s týmto statusom. Najmä v prípade rodín s deťmi. Preto navrhujeme, aby im bol namiesto doplnkovej ochrany udeľovaný azyl z humanitárnych dôvodov.
- Časová ohraničenosť obdobia, na ktoré sa doplnková ochrana udeľuje, zasahuje do integračného procesu ľudí s týmto typom medzinárodnej ochrany v mnohých dimenziách – sťažuje dlhodobé plánovanie života a budúcnosti, ovplyvňuje vzdelávanie, prístup na trh práce a podobne. Preto navrhujeme, aby obdobie, na ktoré sa udeľuje doplnková ochrana, bolo predĺžené na päť rokov. Obdobie jedného roka je príliš krátke z hľadiska návratnosti finančných aj nefinančných in-

vestícií, ktoré súvisia s integráciou. V prípade udelenia doplnkovej ochrany na päť rokov sa návratnosť integračných opatrení tak zo strany jednotlivca, ako aj zo strany prijímajúcej spoločnosti znásobuje.

- Žiadatelia o azyl nie sú dostatočne informovaní o právach a povinnostiach vyplývajúcich z jednotlivých statusov. Navrhujeme podporiť rôzne formy objasňovania a vysvetľovania, napríklad formou informačného letáka, ktorý by bol preložený do jednotlivých jazykov krajín, z ktorých ľudia s medzinárodnou ochranou prichádzajú. Súčasne by mohol byť leták s opisom jednotlivých statusov medzinárodnej ochrany v slovenčine distribuovaný na všetky miesta, kde utečenci prichádzajú do kontaktu s úradmi a štátnymi inštitúciami.
- Rôzna dĺžka platnosti dokladov doplnkovej ochrany a cudzi-neckého pasu spôsobuje záťaž v komunikácii s inými inštitúciami vrátane zamestnávateľov. Navrhujeme predĺžovanie dokladov tak, aby mali jednotnú dobu platnosti.
- Ľudia s medzinárodnou ochranou môžu po splnení určitých zákonom stanovených podmienok požiadať o občianstvo SR. Pri posudzovaní ich žiadostí sa zohľadňuje ich ekonomická prínosnosť, čo je v rozpore s princípmi udelenia medzinárodnej ochrany. Na základe toho navrhujeme, aby sa od tohto posudzovania upustilo.
- V súčasnosti musia ľudia s doplnkovou ochranou pri žiadosti o občianstvo SR platiť správny poplatok za túto žiadosť. Navrhujeme, aby bolo zvažované odpustenie tohto poplatku, keďže ľudí s doplnkovou ochranou možno chápať ako zraniteľnú skupinu.

2. Integrovaný program a práca mimovládnych organizácií

Pri integrácii čakajú utečencov mnohé výzvy spojené so spoznávaním novej krajiny a spoločnosti, v ktorej začínajú žiť, ale i s prežitými traumami, s ktorými sa potrebujú vyrovnáť. V procese integrácie by im mal pomôcť integrovaný program nastavený štátom, ktorý zahŕňa rozličné dimenzie poradenstva a sociálnej práce. V tejto kapitole sa budeme venovať viacerým z nich, a to najmä sociálnej práci a jej kontextom, právnenému a psychologickému poradenstvu a voľnočasovým aktivitám, ktoré pre nich vytvára integrovaný program.⁴⁵

2.1. INTEGROVANÝ PROGRAM

Po udelení medzinárodnej ochrany sú utečencom na Slovensku poskytované určité služby a materiálna pomoc, ktorej hlavným zámerom je podporiť proces ich začleňovania do spoločnosti. Rozsah týchto služieb a oprávnenosť jednotlivých skupín sa časom menili, ale v súčasnosti zahŕňajú všetkých ľudí s udelenou medzinárodnou ochranou bez rozdielu. Tieto integrované aktivity pre ľudí s medzinárodnou ochranou, teda praktické kroky, služby a opatrenia, ktoré sú tejto cieľovej skupine priamo poskytované, má vo svojej gescii Migračný úrad.

⁴⁵ Ďalším oblastiam ako bývanie, ekonomické začlenenie, sociálne a zdravotné zabezpečenie, vzdelávanie a sociálna a kultúrna integrácia sa venujeme v samostatných kapitolách.

Integráciu ľudí s udeleným azylom upravuje najmä zákon o azyle.⁴⁶ Integrovaný program, ktorý by mal slúžiť na uľahčenie integrácie utečencov, by im mal zabezpečiť vhodné a bezpečné bývanie, sociálne služby, poradenstvo (pracovné, právne, psychologické) a jazykové kurzy. Podľa zákona by mal štát zaistiť pre utečencov ubytovanie v integračnom stredisku.⁴⁷ V súčasnosti však žiadne integračné stredisko nie je k dispozícii. Okrem azylantov sú aj ľudia s doplnkovou ochranou oprávnení na to, aby sa im poskytovali integračné služby. Ich oprávnenie však neupravuje zákon o azyle, ale skôr strategické dokumenty ako Integrovaná politika Slovenskej republiky (*Integrovaná politika...*, 2014) a tiež Národný plán AMIF (*Národný plán...*, 2015). V širšom zmysle sa integrácii cudzincov, kam už v súčasnosti Slovensko kvalifikuje aj ľudí s medzinárodnou ochranou, venuje viacero aktérov,⁴⁸ avšak podstatnú úlohu – či už v priznávaní medzinárodnej ochrany, ako aj pri integrácii tejto skupiny – zohráva Migračný úrad.

Financovanie základných integračných aktivít

Migračný úrad v otázke integrácie spolupracuje s mimovládnyimi organizáciami, ktoré v tejto publikácii nazývame servisné organizácie.⁴⁹ Tieto organizácie poskytujú cieľovej skupine integračné služby v spolupráci s verejným sektorom. Spolupráca prebieha v súčasnosti na základe projektov, o ktoré tieto organizácie súťažajú vo výzvach financovaných z dominantnej 75 -percentnej časti z eurofondov (do polovice roka 2015 to bol Európsky fond pre utečencov – ERF 2005 – 2013⁵⁰ a od novembra 2015 to bude Fond pre azyl, migráciu a integ-

⁴⁶ Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁴⁷ Ustanovenie § 28 zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁴⁸ Inštitucionálnu mapu aktérov a ich kompetencií pozri v prílohe 1.

⁴⁹ Tento pojem používame s úmyslom zdôrazniť partnerský a rovnocenný charakter, ktorý tento typ vzťahu má. Zároveň sa zámerne vyhýbame používaniu pojmu pomoc, keďže tento termín evokuje hierarchiu a nadržaný vzťah medzi aktérmi. K terminologickým charakteristikám servisných organizácií pozri napríklad bližšie <http://www.dhs.vic.gov.au/for-service-providers/children,-youth-and-families/Community-service-organisations>.

⁵⁰ Pozri bližšie k poslednému programovaciemu obdobiu <http://www.minv.sk/?o-europskom-fonde-pre-utečencov-2008-2013>.

ráciu – AMIF 2015 – 2020⁵¹) a z 25 % sú spolufinancované zo štátneho rozpočtu SR. Zatiaľ zo štátneho rozpočtu za účelom priamej podpory integračných aktivít pre ľudí s medzinárodnou ochranou k dispozícii iné zdroje nie sú (tak, ako je to v iných krajinách, napríklad v Českej republike alebo v Poľsku).⁵² Projektové výzvy, ich parametre, a teda aj to, aké služby sa budú poskytovať a za akých podmienok, sú stanovované na základe podkladov pripravených Migračným úradom a Ministerstvom vnútra SR v podobe národných ročných programov k fondom (ktoré má možnosť diskutovať a pripomienkovať aj verejnosť). Takto verejné inštitúcie priamo vytvárajú rámec, v ktorom sa bude proces integrácie uskutočňovať a aj to, akým spôsobom ho bude štát ovplyvňovať.

Integračné služby

Druhy a spôsoby integračných služieb pre cieľovú skupinu a kto ich bude poskytovať má v kompetencii stanovovať a definovať taktiež Migračný úrad v spolupráci s inými aktérmi a odborníkmi. Robí tak prostredníctvom výziev na predkladanie projektov, kde sú tieto parametre bližšie určené. Integračné služby sú v súčasnosti zadefinované v Národnom programe AMIF ako sociálna, právna, psychologická pomoc a tlmočenie (*Národný program...*, 2015) a ešte špecifickejšie vo výzve na predkladanie projektov (*Otvorená výzva...*, 2015). Integračné služby sa skladajú zo zabezpečenia finančného príspevku na ubytovanie, stravu a základné životné potreby, zo sociálneho, administratívneho a kultúrneho poradenstva, pracovného poradenstva, kurzov slovenského jazyka a rekvalifikačných kurzov, doplnkovej pomoci a doplnkovej zdravotnej pomoci (príspevok na zariadenie domácnosti, poplatky v škole a materskej škole a doplatky za lieky) a poskytovania právnej pomoci (*Otvorená výzva...*, 2015, s. 5).

V ďalších častiach publikácie budeme detailne rozoberať a skúmať oblasti, v ktorých sa integračné služby poskytujú, aké s ňou majú skúsenosti servisné organizácie, verejné inštitúcie, ale predovšetkým ako toto nastavenie ovplyvňuje integračný proces utečencov.

⁵¹ Pozri bližšie: <http://www.minv.sk/?fond-pre-azyl-migraciu-a-integraciu>.

⁵² K infraštruktúre integračných programov v iných okolitých krajinách pozri napríklad za Českú republiku (Uherek a kol., 2012) alebo k Poľsku (Deneva et al., 2013).

2.2. INTEGRAČNÁ POMOC PRE ĽUDÍ S MEDZINÁRODNOU OCHRANOU

V čase nášho výskumu poskytovali integračné služby prostredníctvom projektov financovaných z eurofondov v spolupráci s Migračným úradom občianske združenie Marginal a Slovenská katolícka charita.⁵³ Obe organizácie zastrešovali značne široký obsah aktivít: vyplácanie finančného príspevku (na ubytovanie, základne životné výdavky), sociálnu prácu (pracovné poradenstvo, sprevádzanie na úradoch, komunikácia o perspektívach), psychologické poradenstvo, právne poradenstvo a istú časť tvorili aj voľnočasové aktivity. Ako to opísal jeden z expertov, *bez tých obetavých sociálnych pracovníkov, čo sa tým ľuďom budú venovať a pomáhať im, tak vlastne to nejde.* (Veronika) Aj z tohto dôvodu venujeme aktivitám a službám týchto organizácií v publikácii veľký priestor, pričom sa na ne dívame z rozličných perspektív.

2.2.1. Vzťahy v protiklade: Od sociálnej práce k sankciám

Jednou z nosných povinností, ktorú organizácie poskytujúce integračné služby majú, je vyplácať klientom finančný integračný príspevok.⁵⁴ Servisné organizácie sú ako sprostredkovatelia finančných príspevkov zaťažované vysokou administratívnou náročnosťou spojenou s vyplácaním a reportovaním týchto obrátov. Pracovníci týchto organizácií musia každý týždeň podávať správu o jednotlivých klientoch, ktorí poberajú finančnú podporu a informovať o ich aktivitách Migračný úrad. *Čo robíme počas projektu sú kazuistiky – to je jedno, či je to osoba s doplnkovou ochranou, alebo azylom. Kazuistiky odchádzajú na Migračný úrad – spravidla pozostávajú z úvodu, kde stotožňujeme toho klienta – jeho údaje, o jeho rodine, potom sa snažíme o takú kratšiu sociálnu diagnostiku, kde je uvedené [všetko] od bývania, postavenia klienta, nejakého jeho rozpoloženia cez jeho motiváciu.* (Silvia) Zástupcovia Mig-

⁵³ Okrem organizácií, ktoré poskytujú integračné služby v rámci integračného programu, sa ľudia s medzinárodnou ochranou často obracajú aj na iné organizácie, ktoré tieto služby môžu poskytovať aj pro bono. Napríklad Liga za ľudské práva, Medzinárodná organizácia pre migráciu atď. Nakoľko však tieto organizácie majú iba čiastkové projekty, nemôžu sa profesionálne venovať všetkým.

⁵⁴ K podmienkam vyplácania finančného príspevku pozri bližšie s. 112.

račného úradu zároveň považovali túto úzku spoluprácu so servisnými organizáciami za nevyhnutnú a jej súčasnú podobu za efektívnu. K oceňovaným aspektom patrila adresnosť pri riešení problémov, flexibilita týchto riešení a dobrá vzájomná komunikácia. Na druhej ani jeden z aktérov nespomínal etické dilemy, ktoré sa v tomto kontexte vynárajú, a to zasahovanie do súkromia klientov integračného programu.

S Migračným úradom komunikujú servisné organizácie aj pravidlá prijímania finančného príspevku a integračných služieb. Ako vysvetlila jedna z expertiek, systém pridelovania finančnej podpory sa v posledných rokoch zmenil a sprísnil sa niektoré jeho podmienky. *Projekty sú veľmi striktné. Každý rok sa špecifikujú pravidlá na základe skúseností. Lebo v minulosti fungovali projekty a finančná pomoc tak, že klienti si iba chodili po finančnú pomoc, nebola povinná slovenčina a nerobili sa takéto kurzy a reálie... Až od minulého roka, ...to bolo v roku 2013, začala povinná slovenčina v komunikácii s Migračným úradom. A ak sú absencie, aj iné povinné aktivity, napríklad to neformálne vzdelávanie, sa začala aj nejakým spôsobom kontrolovať účasť na nejakých dohodnutých stretnutiach.* (Silvia)

Organizácie, ktoré by mali poskytovať utečencom integračnú podporu, sú postavené do ambivalentnej úlohy. Na jednej strane sa snažia vytvoriť si s klientmi vzájomnú dôveru, ktorá je potrebná pri sociálnej práci. Na druhej strane sú zodpovedné za vyplácanie finančného príspevku a prípadné udeľovanie sankcií: *Je veľmi ťažké pri tej práci poskytovať aj služby komplexného charakteru a potom ešte aj vyplácať podporu. Že sa potom tak bijú tie vzťahy a musia byť naozaj prísne tie pravidlá a rovnaké pre všetkých, aby sa to dokázalo ukočirovať. Lebo je veľmi ťažké, chcieť si s klientom vytvoriť taký možno nie kamarátsky vzťah, ale dobre fungujúci vzťah, aby sme v tej integrácii mohli napredovať. A na druhý deň mu siahnete na podporu. Že aj ho karháte, aj mu prosťte pomáhate.* (Silvia) Práve tento vzťah nastavuje hierarchiu medzi pracovníkmi týchto organizácií a klientmi. Finančný príspevok sa kráti z vopred stanovených dôvodov – napríklad za absencie na kurze slovenčiny, čo spôsobuje konflikty vo vzájomnom vzťahu. Súčasne pracovníci organizácií musia každý týždeň informovať Migračný úrad o aktivitách jednotlivých klientov. Dôsledkom je, že si utečenci vytvá-

rajú bariéru a v istých otázkach sa sociálnym pracovníkom nezdôverujú. Kontraproduktívnosť odmien a trestov, ako aj možnosť empatickej podpory reflektovala jedna z pracovníčok organizácie, ktorá pracuje s utečencami: *Ja mám trošku inú rolu v projekte, ja sa ich snažím počúvať, ale s ostatnými pracovníčkami majú konflikty. Je to ohľadom sankcií, lebo nenavštevujú hodiny slovenského jazyka alebo nechcú pracovné poradenstvo. A v tomto sa to bije, lebo ony musia vystupovať v role, kde ich musia k niečomu nejakým spôsobom aj prinútiť. Ale ja som práve v tej podpornej pozícii, že prečo to poradenstvo nechceš? Naozaj nechceš pracovať? Čiže ja mám s nimi veľmi dobré vzťahy.* (Klára)

2.2.2. Sociálna práca a poradenstvo

Organizácie, ktoré poskytujú ľuďom s medzinárodnou ochranou služby, majú na starosti tzv. nových klientov v danej lokalite, ako aj ľudí, ktorí na Slovensku žijú dlhší čas. Počet klientov, ktorí sú im pridelení, sa rôzni a sú to tak jednotlivci, ako aj rodiny s deťmi. Pracovníci mimovládnej organizácie sprevádzajú svojich klientov od ich príchodu: *Nám príde taký email, že áno, môžete [ho] očakávať v daný deň, príde trebárs vlakom. Väčšinou klient dostane aj telefónne číslo na sociálneho pracovníka, ktorý ho vlastne vyzdvihne.* (Jolana) Pred jeho príchodom zabezpečí organizácia bývanie (či už dočasné, alebo dlhodobejšie). V prvých dňoch sa podpisuje vzájomná zmluva o spolupráci, kde je presne stanovené, aké majú ľudia s azylom a doplnkovou ochranou práva a aké povinnosti. Súčasne dostanú informácie o tom, čo je potrebné vybaviť (cudzinecká polícia, škola atď.) a oboznámia sa s tým, ako funguje práca organizácie a s čím sa na pracovníkov môžu obrátiť. Pracovníci organizácie spíšu s novým klientom integračný plán (len ak ide o azylanta). *Je to plán sociálnej práce s nimi. Je to v oblasti práce, v oblasti jazyka, v oblasti bývania. Čo vie, spíše sa jeho rodinná a pracovná anamnéza, vzdelanie, či má doklady. Skrátka to, čo môže byť dobré pre integráciu, a urobí sa plán ako sa to využije.* (Andrej) Okrem integračného plánu pracujú sociálni pracovníci na kazuistikách, ktoré taktiež predkladajú Migračnému úradu. *Po nejakom čase si klient so sociálnou pracovníčkou sadne, majú štruktúrovanú tabuľku podelenú na zamestnanie, sociálnu situáciu, zdravotný stav, možné riziká. Ako to vidí*

klient, čo sú jeho riziká, čo s tým chce robiť a čo s tým môžeme robiť my. (Silvia)

Charakter služieb a reálne potreby jednotlivcov sa líšia aj v závislosti od dĺžky pobytu v danom meste. Na začiatku pobytu po udelení medzinárodnej ochrany je to služba na takmer každodennej báze. Na organizácie sa obracajú aj jednotlivci, ktorí na Slovensku žijú viac rokov, napríklad keď potrebujú právnu radu alebo nasmerovanie v otázkach zakladania živnosti, zamestnania, daňového priznania, študentských štipendií atď. Je pozitívom, že služby organizácií pre ľudí s medzinárodnou ochranou sú k dispozícii podľa potreby bez ohľadu na obdobie udelenia medzinárodnej ochrany (až do udelenia občianstva SR). Medzi pracovníkmi týchto organizácií a ľuďmi s azylom alebo doplnkovou ochranou sa často vytvárajú i silnejšie ako iba formálne vzťahy.⁵⁵

Po príchode do lokality, ktorú jednotlivcom alebo rodinám s medzinárodnou ochranou určil Migračný úrad, získavajú finančný príspevok.⁵⁶ Organizácie svojich dospelých klientov zapisujú na úrad práce už po troch mesiacoch pobytu, pričom nárok na sociálnu dávku majú až po skončení integračnej podpory.⁵⁷

Počas prvých mesiacov po udelení medzinárodnej ochrany sa servisné organizácie snažia zorientovať a oboznámiť klientov so základnými realiami života na Slovensku,⁵⁸ pričom sa zameriavajú na: *tie inštitúcie, ako fungujú, ten sociálny systém, školský, rôzne odvetvia – podnikanie, zamestnanie – snažíme sa, aby každý nový klient prešiel týmto neformálnym vzdelávaním. Nejaké zorientovanie sa a vysvetlenie pojmov azyl a doplnková ochrana a možnosti odvolania a možnosti iné, doklady a potom iné informácie.* (Silvia) Služby poskytujú aj prostredníctvom sprevádzania pri návštevách u lekára, keďže je nevyhnutné tl-

⁵⁵ Z nášho pozorovania možno povedať, že i keď starostlivosť o utečencov preberá iná organizácia, ľudia s medzinárodnou ochranou sa často obracajú i na pracovníkov predchádzajúcej organizácie, keďže si s nimi vytvorili priateľský vzťah.

⁵⁶ Pre viac informácií o výške finančného príspevku pozri bližšie s. 112.

⁵⁷ Takto sa po šiestich mesiacoch, kedy sa im skončí nárok na finančnú integračnú podporu, hneď stanú nezamestnanými uchádzačmi o zamestnanie a potenciálny zamestnávateľ na nich môže čerpať od úradu práce finančné príspevky, čo zvyšuje ich šance zamestnať sa.

⁵⁸ Pozri bližšie Knošková – Vargová, 2014.

močenie. Pracovníci organizácií pomáhajú svojim klientom aj pri hľadaní nového bývania – inzerátov a pri kontaktovaní prenajímateľov. *Máme totiž tú skúsenosť, že oni celkovo nemajú tie informácie. Asi to funguje na inej báze v krajinách, odkiaľ klienti pochádzajú. Vysvetlím im, čo je deposit, čo sú to platby za energie, čo to je, keď je inzerát plus alebo bez energií, že na čo si dávať pozor, že sa tam pravdepodobne platí nejaký poplatok realitnej kancelárii.* (Silvia) Služby ľuďom s medzinárodnou ochranou obsahujú aj jazykové kurzy⁵⁹ a psychologické poradenstvo.⁶⁰

Podľa servisných organizácií sa klienti vo svojej aktivite líšili – niektorí si hľadali prácu aktívne a venovali sa štúdiu jazyka, iní boli skôr pasívnejší. Cez precízne nastavený integračný program a sociálnu prácu sa ľudia s medzinárodnou ochranou môžu veľmi dobre integrovať a osamostatniť. Viacerí klienti vyjadrujú túžbu byť samostatní čo najskôr, pretože im odkázanosť na služby sprostredkovateľov nevyhovuje. V procese integrácie je dôležité, aby bola postupne pozícia a samostatnosť jednotlivca posilňovaná vďaka získanej kompetencii komunikovať v jazyku majority, pochopeniu fungovania štátnych inštitúcií, zorientovaniu sa v spoločnosti. V súčasnosti, pod vplyvom existujúceho systému integračnej podpory, utečenci nie sú chápaní ako partneri či dokonca spolutvorcovia služieb. Nezúčastňujú sa na dizajnovaní a plánovaní svojej integrácie, nemajú si ako vybrať pre svoj život konkrétne miesto alebo región, a často sa necítia byť dostatočne informovaní o ich finančnej podpore.

Sociálna práca prebieha cez stretnutia s klientmi buď v kancelárii, na mieste, kde potrebujú asistenciu (nemocnica, škola, cudzinecká polícia), alebo v domácnostiach klientov. V servisných organizáciách sú v rôznom počte zastúpené tieto pozície: sociálny pracovník, psychológ, právnik a učelia slovenského jazyka. Väčšina týchto ľudí pracovala na projektoch iba na čiastočný úväzok. Vo všeobecnosti organizácie reflektovali nedostatočné ľudské kapacity. *Len tá sociálna práca, tam je nedostatok tých ľudí, lebo tam sú dennodenné asistencie, keď niekedy nás aj mrzí, že ten sociálny pracovník nemôže robiť riadnu sociálnu prácu, ale rôzne tie asistencie, ktoré môže robiť hocikto. Čakať u lekára hodinu – dve a vysvetľovať mu celú tú procedúru. Často tí sociálni pracov-*

⁵⁹ Pozri bližšie s.127.

⁶⁰ Pozri bližšie s.76.

*níci robia práveže toto. (Silvia) Sociálna práca prispieva k rozvoju jednotlivcov, uľahčuje im sociálnu kohéziu v ťažkých obdobiach, podporuje a chráni sociálne exkludovaných členov.⁶¹ Úlohou sociálnych pracovníkov by malo byť pozitívne prispievať k životu ich klientov prostredníctvom rozličných aktivít (terapia, poradenstvo, skupinová a komunitná práca).⁶² Vzhľadom na nedostatok ľudských a časových kapacít, ktoré reflektovali pracovníci servisných organizácií v rozhovoroch, majú pri súčasnom nastavení iba minimum času na individuálnu formu spolupráce s klientom v rozličných oblastiach. Práve asistencie, napríklad u lekára, na cudzineckej polícii alebo úrade práce, zaberali sociálnym pracovníkom veľa času z ich kapacít, čo aj sami považovali za neefektívne. *Sociálni robili asistencie na cudzineckú políciu, k lekárom a podobne. A cudzinecká tu je veľmi náročná. To znamená, že bolo obdobie od toho júla do toho októbra, keď nejakí klienti sa postavili pred cudzineckú políciu, ...a my sme tam museli mať sociálneho pracovníka o nejakej štvrtke – piatej. A bol tam s ním potom do druhej, tretej poobede. To znamená, že jeden celý deň jeden sociálny pracovník zostal s klientom a nestihol ani nič iné robiť.* (Róbert) Z tohto hľadiska im následne nezostával čas na diskusiu s klientom a na poradenstvo, teda na meritórnú sociálnu prácu. *Tí sociálni boli dosť vyťažení na to, aby nejaké siahodlhé diskusie mohli s klientmi viesť, čo by bolo vhodné, aby mali na nich sociálni čas. Ale nie vždy sa to dalo, takže vtedy psychológ nahrádzal práve takúto komunikáciu.* (Róbert) Sociálni pracovníci reflektovali, že pri práci s klientmi ich už okrem spomínaných asistencií zťažuje aj administratíva. *Je to tiež v rámci tej našej kapacity, lebo veľmi často chodíme hlavne na tie asistencie. A sadnúť si s klientom a baviť sa s ním, čo sa ti páči, čo sa ti nepáči, čo by si chcel do budúcnosti, často ani na to nie je čas. Iba to tak proste buď v rámci pracovného poradenstva, že tam získame viacej tých informácií. Ale nie je na to čas, aby sme mohli pracovať na raste toho človeka.* (Silvia) Servisné organizácie by mohli pri asistenciách viac spolupracovať s dobrovoľníkmi. Jeden z expertov zo servisnej organizácie pri opise asistencie klientom na cudzineckej polícii navrhol, že by sa tomu dalo vyhnúť vytvorením informačných miest na cudzineckej*

⁶¹ Pozri bližšie <http://www.prohuman.sk>

⁶² Tamže.

polícii alebo prítomnosťou tlmočníkov, ktorí by klientom cudzineckej polície iniciatívne pomáhali.

Viacerí odborníci vyhodnocovali prístup pri práci s utečencami ako paternalistický a ochranný. V tomto kontexte dochádzalo k preberaniu zodpovednosti za riešenie problémových životných situácií utečencov na inštitúcie – hlavne na organizácie poskytujúce utečencom služby. Zároveň pri zlyhávaní aplikovaných postupov boli ľudia s medzinárodnou ochranou označovaní Migračným úradom a pracovníkmi servisných organizácií za vinníkov týchto zlyhaní. Servisné organizácie sa niekedy vzdávali vlastnej zodpovednosti za výsledky sociálnej práce s klientmi a ich nízku mieru zorientovania sa a neznalosť dôležitých aspektov fungovania spoločnosti. To následne spôsobovalo aj sekundárne problémy v živote ľudí s medzinárodnou ochranou, napríklad nízke povedomie o finančnej a právnej gramotnosti (zadlžovanie sa), nízku mieru zorientovania sa v právach a povinnostiach občanov (nízke povedomie o potrebe podávania daňových priznaní) a podobne. Swapna napríklad, i keď na Slovensku žije s rodinou niekoľko rokov, nevedela, že má povinnosť podávať daňové priznanie. Počas našej návštevy nám ukázala potvrdenia o príjme, ktoré jej prišli od zamestnávateľov a nevedela, čo má s nimi robiť. Minaxi si počas priebehu nášho výskumu snažila založiť živnosť, ale nebola pracovníkmi servisnej organizácie inštruovaná o povinnostiach živnostníka a administratíve, ktorá je s podnikaním spojená. Aj preto živnosť krátko po založení zrušila, keďže sa zľakla všetkých povinností a zložitosti systému.

V prípade problémov vo vzájomnej spolupráci medzi sociálnymi pracovníkmi a klientmi sa objavuje sklamanie, skepsa, pocit nezmyselnosti, vyhorenia na oboch stranách. *Už nevieme čo, môžeme sa roztrhať, a oni stále furt nič.* (Andrej) Viacerí odborníci zdôrazňovali, že (nielen) pri pracovnom poradenstve je dôležitá úzka a súčinná spolupráca s utečencom, kedy je za riešenie problémov a identifikovanie cieľov integrácie zodpovedný on sám. *Kaučovanie, akože také 'one to one'. Vieš, že proste..., že sa vytvorí nejaká taká vzťahová väzba. Ten človek sa ti nemusí páčiť, nemusí to byť tvoj kamoš. Ale proste, že ho máš, že sa on nemusí vykladať stokrát. Máš jedného človeka na starosti... A na tom mnohí pohoreli, že teda ja s tebou idem všetko vybavovať – aby si*

zvykli. Ty za mňa vybavíš, že mi to dajú, ako keby si do automatu hodil... Že ten človek to nevidel, nie je schopný si to vybaviť. Ale koučing v zmysle, ako to správny kouč robí, že ťa povzbudzuje, aby si to urobil sám. (Magda) Posilnenie sociálnej práce s klientmi prostredníctvom aktívnej komunikácie s nimi, spolupráce, koučingu alebo mentoringu, môže pomôcť týmto ľuďom „odraziť sa a naštartovať“.⁶³ Medzi sociálnymi pracovníkmi a inými expertmi z mimovládnych organizácií je čoraz viac rozšírené presvedčenie, že posilnenie utečenca je možné prostredníctvom individuálnej práce, povzbudzovania a sprevádzania jednotlivca pri integrácii. Jedna z expertiek opisovala vlastnú skúsenosť s mladým utečencom, ktorý aj vďaka individuálnemu prístupu pracovníkov mimovládnej organizácie dokázal rozbehnúť svoj život na Slovensku. *On strašnú mal vôľu. On chcel študovať. On potreboval takého konzultanta nejakého, ktorý by mu pomohol, takého kariérneho konzultanta. Čo chceš robiť, na akú školu chceš ísť, na čo máš predpoklady. On nevedel, čo chce robiť, ale vedel, že chce študovať. Takéto by oni potrebovali. Čo sa dá, čo existuje, aby sa vedeli zorientovať v tých nových možnostiach.* (Veronika) Individuálna práca s klientom tak môže pomôcť identifikovať jeho zručnosti a schopnosti a umožniť, aby ich mohol používať podľa svojich najlepších možností.⁶⁴

2.2.3. Právne poradenstvo

Utečenci majú na Slovensku rozličné práva a povinnosti vzhľadom na svoj právny status (azyl alebo doplnková ochrana), preto je právne poradenstvo dôležitou zložkou služieb, ktoré poskytujú servisné organizácie. Právne poradenstvo zahŕňa rozličné otázky a informácie. *Tak pri azylantoch je to základné vybavenie dokladov na začiatku. Či môžu cestovať, kam môžu cestovať, za akých podmienok, kde majú bezvízový styk. Mnohí sa pýtajú samozrejme, či sa môžu zamestnať v iných štátoch.* (Júlia) Právne poradenstvo bolo potrebné i pri predlžovaní doplnkovej ochrany alebo pri žiadaní o dlhodobý pobyt. Okrem základných pravidiel fungovania s daným postavením na Slovensku a v Európe sú

⁶³ Pozri bližšie *Príručka koučingu – inovatívny prístup pre lepšiu integráciu utečencov*, 2014. Dostupné online: http://www.hrl.sk/sites/default/files/publications/hrl_manual_sk_print_04.pdf

⁶⁴ Pozri bližšie *Príručka koučingu...*, 2014.

pre ľudí s medzinárodnou ochranou dôležité i otázky spojené s podaním žiadosti o udelenie slovenského občianstva, aké podmienky musia spĺňať po celú dobu ich života na Slovensku, nielen pred podaním žiadosti, a to, kedy on môžu požiadať, prípadne praktické rady s daňovým priznaním, štúdiom, zamestnaním, podnikaním, zlúčením s rodinou alebo sobášom na Slovensku. *Keď už teda majú doklady štyri roky, teda azylanti, tak je to zháňanie toho čo potrebujú, zháňanie tých dokladov. A pomoc v tom konaní, či už prvostupňovom, alebo ak by sa odvolávali, alebo žalovali štát za neudelenie štátneho občianstva. No a mnohí ešte aj potom, ako im je udelené štátne občianstvo, sa na nás obracajú, či len napríklad ako teraz s tým daňovým, proste s takými otázkami dennodenného života.* (Júlia)

Právna pomoc sa ľuďom s medzinárodnou ochranou poskytuje v balíku služieb od servisných organizácií. Aj tu možno badať negatívny trend neustále sa meniacich subjektov, ktoré poskytujú tieto služby. Keďže cudzinecké právo je veľmi špecifické a pomerne komplikované, trvá zväčša istý čas, kým sa v ňom nový právnik zorientuje. Aj to môže mať vplyv na kvalitu a profesionalitu právnych služieb, ktoré poskytne svojim klientom. *Problém je nedostatok skúseností. Žiaden právnik, ktorý predtým nerobil nejaké odvetvie, keď má začať niečo robiť, tak samozrejme, že to dlho trvá. No ale potom tým trpia práve títo ľudia. Tým, že je niečo zadarmo, tak žiaľ... Samozrejme nemajú prístup k najkvalitnejšej alebo veľmi kvalitnej právnej pomoci.* (Júlia) Problémom podľa expertov z mimovládneho sektora je aj to, že nie sú určené žiadne štandardy na poskytovanie právnej pomoci a organizácia, ktorá tieto služby poskytuje pre štát, nemusí preukazovať akreditáciu alebo iný dôkaz o kvalite svojich právnych služieb.

2.2.4. Psychologické poradenstvo

Začiatkom roka 2014 Migračný úrad sociálnu prácu podmienil aj prácou psychológa, čo sa podľa organizácií poskytujúcich služby utečencom osvedčilo. Pred rokom 2014 nebola prítomnosť psychológa v tíme pracovníkov servisných organizácií samozrejma. V prípade utečencov ide skutočne o skupinu ľudí, ktorí utrpeli traumu vyžadujúcu špecifický odborný prístup. Aj podľa Migračného úradu je práca psychológa v integračnom programe dôležitá a považuje jej povinné za-

vedenie do integračného programu za krok vpred. *Je kľúčové, aby sa ľudia s medzinárodnou ochranou zastabilizovali, lebo trauma im znemožňuje integráciu.* (Anna) Podľa klasifikácie psychologických ohrození, trvalé opustenie domova a pobyt v inej krajine i kultúre, bez podpory vlastného sociálneho okruhu, a začínanie „od nuly“, môže predstavovať aj traumu. Podľa jednej z expertiek zo servisnej organizácie je rozdiel medzi utečencami a inými typmi migrantov práve v ich psychike a udalostiach, ktoré zažili, t. j. v miere zažívania a v možnostiach vyrovnania sa s postraumatickým stresovým syndrómom. *Mám jednu pani, ktorá má za sebou naozaj strašidelný príbeh z ... [krajiny pôvodu]. Hroznú rodinnú tragédiu má za sebou. A to by položilo asi každého. A potom ako to ona zvláda? Ako každé ráno vstane, ako ide ďalej? Ona hovorila, že jej veľmi pomáha, že každé ráno behá. A že keď jej je naozaj strašne zle, tak si otvorí okno a nechá na seba prúdiť studený vzduch. A to sú pre mňa také vedomosti, alebo to, s čím dokážem potom pracovať. Že ona sa takto naučila zvládať..., aby sa úplne nepoložila. Takže toto ma zaujíma a s týmto potom pracujem.* (Klára) Aj Natália, Minaxi, Ieva a Sonam trpeli úzkostnými stavmi. Počas rozhovoru sa všetky cielene vyhýbali opisom ich cesty na Slovensko a rozhodnutiam odísť. Spomínali, že dlhšie trpeli problémami so spánkom a zlými snami.

Súčasťou postraumatického stresového syndrómu sú prejavy nedôvery voči ľuďom, strach a obava, že sa niečo môže opätovne stať.⁶⁵ Okrem spracovania udalostí, ktoré prežili, sa súčasne teda musia adaptovať na novú kultúru a spôsob života. *Lebo nielen tie traumy, čo si z minulosti donesú, ale aj to, na čo narazia tu na Slovensku. Keď narazia na tú finančnú podporu, a potom na tú jazykovú bariéru, neprijatie do zamestnania alebo nejaké tie predsudky, tak už s tým musia proste veľmi bojovať.* (Silvia) Počas svojej práce psychológovia diagnostikovali i ťažšie psychické poruchy ako napríklad úzkostno-depresívnu poruchu, ktoré bolo potrebné konzultovať s psychiatrom a nasadiť liečbu. Aj to môže byť dôsledok prežitých skúseností a traumatických zážitkov, ktoré si často utečenci nesú po zvyšok života.

Spomínané servisné organizácie potvrdili, že práca psychológov sa im osvedčila, i keď je na ňu vyhradená len minimálna kapacita pra-

⁶⁵ Pozri bližšie Hárđi – Kroo, 2011.

covných hodín, pretože nie sú zamestnaní na plný úväzok. *Doteraz ani nebola potreba nejakej psychologickej pomoci, a zrazu zisťujeme, že ja sa za týždeň nezastavím a robím podstatne viac ako desať hodín týždenne. A aj by som sa užívala s nimi aj na plný úväzok.* (Klára) Psychológ sa stretáva s utečencami hneď po príchode, aby sa s nimi zoznámil a opísal im svoju prácu. Spočiatku sa stretávali s nedôverou, ale zväčša sa im prostredníctvom rozličných aktivít a rozhovorov podarilo túto prvotnú bariéru prelomiť. *A prvé úvodné stretnutie so mnou, že čo odo mňa chceš? Ja zvládam, všetko zvládam. Len časom to zistím, keď človeka spoznám, že celé noci nespia, že majú nejaké flashbaky, že sa im tie traumy vracajú. A že s tým nevedia niekedy bojovať.* (Klára)

Psychológovia pracujú s utečencami v skupinách a aj na individuálnej úrovni. *Psychológ... okrem toho, že mal individuálne sedenia, tak sme nastavili projekt tak, že viedol spoločné sedenia, ktoré boli každý týždeň. Raz do týždňa boli pre všetkých klientov povinné.* (Róbert) Súčasne psychológovia kompenzovali v istom zmysle aj prácu sociálnych pracovníkov, ktorí nemali zväčša čas na hlbšie rozhovory so svojimi klientmi. Psychológ s nimi komunikuje aj rozličné problémy v škole, keď napríklad dieťa nastupovalo do školskej jedálne a rodičia riešili dilemu s bravčovým mäsom. Ale prechádzali spolu i témy, ktoré zaznievali v médiách o utečencoch a islame v Európe, prípadne o postavení žien a mužov na Slovensku a navzájom si vymieňali názory.

Pri práci psychológovia využívajú aj služby tlmočníkov. To je však pri takejto citlivej práci obmedzujúce, najmä ak tlmočníci nie sú preškolení a svoje preklady interpretujú a netlmočia v úplnosti. Tužinská v tomto kontexte upozorňuje na to, ako sa „normy tlmočenia berú ako samozrejmosť namiesto toho, aby boli problematizované“ (Tužinská, 2015, s. 64). Pracovníci servisných organizácií sú si vedomí potreby práce s tlmočníkmi, ale finančné kapacity im nedovoľujú používať ich služby tak často, ako by to bolo potrebné. *A ja by som veľmi, veľmi rada robila s nimi verbálnu terapiu, ale máme taký problém, že nemáme financie na tlmočníkov.* (Klára)

Pri stretnutiach je problémom jazyková bariéra, ktorú sa snažia prekonať rozličnými spôsobmi – spoločnými aktivitami, pri ktorých sa ľudia uvoľnia, arteterapiou, alebo prostredníctvom práce s deťmi. *A cez deti som vlastne spoznala trochu viacej rodičov a rodičia spoznali*

mňa. Tam sa nejako prelomili lady. Že videli, že čo som to ja za doktóra, že čo to po nich chcem. Začali so mnou viac komunikovať, aj deti, aj tí rodičia. (Klára)

2.2.6. Voľnočasové aktivity

Medzi služby pre ľudí s medzinárodnou ochranou patrilo aj organizovanie voľnočasových aktivít. Cieľom týchto aktivít bolo stráviť spolu neformálny čas – mimo pracovného a úradného kontaktu, naučiť sa niečo nové navzájom a lepšie sa spoznať. Zároveň sa pracovníci týchto organizácií snažili prerušiť každodenný stereotyp klientov a mať spoločné zážitky. Na spoločných oslavách niektorých kultúrnych sviatkov – napríklad afganskeho nového roku Nawroz sa zúčastnili tak jednotlivci a rodiny utečencov, ako aj učitelia a spolužiaci detí zo základných škôl. Sonam tento deň opisovala v denníku: *To bol prvý deň nového roka v afganskom kalendári a taktiež prvý deň jari. My sme oslavovali Nový rok v ... [názov servisnej organizácie], a preto všetky afganské rodiny pripravili nejaké afganské jedlo. My sme pozvali aj spolužiakov a učiteľov mojich detí a iných afganských detí. Všetci sme sa snažili, aby sme urobili niečo špeciálne na tento deň a ukázali našu kultúru a jedlo Slovákom. Mali sme skvelý deň a veľmi sme si ho užili.* Okrem toho zoznamujú pracovníci organizácií utečencov aj so sviatkami na Slovensku a spoločne pripravujú napríklad Vianoce (spoločné pečenie medovníkov, vianočný večierok). Ako píše Sonam: *toto bolo prvýkrát, že sme v cudzej krajine a slávili sme Vianoce. Toto všetko je pre nás nové.*

Z iniciatívy pracovníkov servisných organizácií a v rámci iných podporených projektov⁶⁶ sa utečenci zapájali aj do aktivít organizovaných v meste, v ktorom žili. Participovali napríklad na polievkovom festivale, kde ponúkali afganskú a egyptskú polievku, na lokálnych trhoch alebo festivaloch. *Je to toho z dôvodu, aby sa premostili tie komunity, aby ich spoznala aj väčšinová spoločnosť.* (Jolana) Každoročne opakované podujatie bol Medzinárodný deň utečencov 20. júna: *Keď máme Medzinárodný deň utečencov, snažíme sa ho dostať do povedomia verejnosti, ale aj klientov formou dáždnikového pochodu.* (Jolana) Toto

⁶⁶ Keďže servisné organizácie na voľnočasové interkultúrne aktivity pociťovali deficit finančných prostriedkov, snažili sa získať financie z iných grantov a zdrojov, napríklad z Ministerstva kultúry, Nadácie pre deti Slovenska a iných.

podujatie sprevádzali viaceré verejné diskusie o téme utečencov, ktoré sa snažili sprostredkovať tému nútenej migrácie verejnosti. Hovoriť o téme utečencov a nútenej migrácii verejne sa servisné organizácie snažili aj prostredníctvom rôznych diskusií na školách. *Vlastne pracujeme s deťmi z majoritnej aj minoritnej spoločnosti. A teda dávame ich dokopy a diskutujeme s nimi... Chceli sme pracovať s deťmi. Máme raz do týždňa také stretnutia, máme tri vekové kategórie. Máme škôlkarov, potom máme 1. stupeň a 2. stupeň, čiže vždycky tá aktivita je trochu iná. Ide o sebaspoznávanie, spoznávanie sa navzájom, ja a škola, ja a rodina, tak sa navzájom spoznávajú tie decká medzi sebou a my to trošku tak korigujeme.* (Klára)

Okrem kultúrnych stretnutí a podujatí pracovníci servisných organizácií pripravujú aj výlety do okolia mesta, v ktorom utečenci žijú, prípadne do ZOO alebo na blízke jazero či do jaskyne. Na podujatiach, v ktorých bol priestor pre vzájomné poznávanie zvyklostí sa tak podporovala citlivosť v medzikultúrnej komunikácii (Tužinská, 2009) s ľuďmi s medzinárodnou ochranou.

2.2.7. Integračný program: Odporúčania

- Pri vytváraní integračného programu sa ho zodpovedné inštitúcie (Migračný úrad a servisné organizácie) snažia vytvoriť tak, aby sa z utečencov nestali iba pasívni prijímatelia pomoci bez vlastnej vôle ovplyvniť a zmeniť svoju situáciu. V tomto zmysle navrhujeme, aby utečenci boli od začiatku partnermi, ktorí spolurozhodujú o opatreniach integračného programu, vedia o podrobnostiach ponúkaných služieb a svojich možnostiach. Väčšina z nich pochádza z odlišného kultúrneho kontextu, preto navrhujeme, aby predpoklady a očakávania utečencov aj poskytovateľov služieb boli zisťované a vzájomne predebatované. Individuálny a kultúrne citlivý prístup považujeme za východiskový pri konzultáciách nejasností, možností aj limitov pri poskytovaní integračných služieb.
- Výskum ukázal, že v niektorých oblastiach nie sú služby poskytované servisnými organizáciami (napríklad právne poradenstvo, sociálna práca) dostatočne profesionálne. Pre do-

siahnutie zvýšenia profesionality integračných služieb navrhujeme zahrnúť ďalšie možnosti odborného vzdelávania a zvyšovania kvalifikácie pre servisné organizácie, ktoré by boli poskytované z dotačných schém na integráciu ľudí s medzinárodnou ochranou (napríklad výmennými pobytmi v iných krajinách, vzdelávacími kurzami, seminármi a spoločnými konferenciami). Súčasne navrhujeme, aby sa zaviedla akreditácia a supervízia poskytovaných služieb a pri výbere servisných organizácií sa dbalo na skúsenosť a profesionalitu ich pracovníkov s integráciou utečencov.

- Aj keď sú v servisných organizáciách zastúpené rozličné profesie (sociálni pracovníci, psychológovia, právnici), veľkú časť pracovného času im zaberá administrácia projektov a asistencie klientom pri návštevách cudzineckej polície, lekárov a iných inštitúcií. Z tohto dôvodu im zostáva iba minimálny čas na individuálnu prácu a komunikáciu s klientmi. Navrhujeme, aby sa zvýšili ľudské a finančné kapacity servisných organizácií tak, aby mohli zamestnať viacero sociálnych pracovníkov na plný úväzok, ktorí sa budú venovať najmä práci na rozvoji individuálnej spolupráce s klientmi.
- Zozbierané kvalitatívne dáta od rozličných aktérov potvrdili, že zavedenie povinnej praxe psychológa v servisných organizáciách je dobrá a prínosná prax. Navrhujeme preto zvýšenie pracovného úväzku psychológa v tímoch týchto organizácií.
- V kontexte predchádzajúceho odporúčania navrhujeme využívať nové metódy práce s ľuďmi s medzinárodnou ochranou, najmä koučing a mentoring, ktoré zohľadňujú špecifickú situáciu a potreby utečencov.
- Medzikultúrne porozumenie môže nastať, ak komunikujúce strany vzájomne poznávajú vlastné kultúrne a sociálne normy. Navrhujeme, aby súčasťou profesionalizácie psychologického, sociálneho či právneho poradenstva, ako aj inej administratívy boli školenia interkultúrnej komunikácie.

3. Bývanie: Spôsob integrácie

Bývanie a domov je „centrom nášho osobného sveta“, je to útočisko, kde nachádzame bezpečné miesto (Lutherová, 2014). Predstava o domove môže byť vnímaná rozlične – cez vôňu obľúbeného jedla alebo prostredníctvom emocionálnych väzieb s ľuďmi v našom sociálnom okruhu (Lutherová, 2009). Usadenie sa je práve do veľkej miery spojené aj s bývaním a možnosťou pre utečencov nájsť na Slovensku nový domov.

Bývanie má zásadný vplyv na možnosti zamestnania, spoločenského a kultúrneho vyžitia, na komunikáciu s úradmi, dosah zdravotníckych zariadení a iných služieb, ale aj pri nadväzovaní nových a udržiavaní starších sociálnych väzieb. Výber bývania často veľmi ovplyvňuje to, do akej miery sa utečenci dokážu stabilizovať a usadiť a do akej miery sa začnú cítiť „ako doma“. Všetci participanti na výskume (Migračný úrad, pracovníci MVO a utečenci) označili bývanie za jeden z kľúčových a najpálčivejších problémov v integračnom procese. V súčasnom nastavení je mimoriadne ťažké zabezpečiť vhodné bývanie pre všetkých utečencov. Servisné organizácie pomáhajú ľuďom s medzinárodnou ochranou s bývaním, platením nájomného a základným vybavením bytov počas šiestich mesiacov od udelenia statusu medzinárodnej ochrany. Táto doba sa v niektorých prípadoch (najmä u zraniteľných skupín, ako sú rodiny alebo matky s deťmi) môže predĺžiť na dlhšie obdobie.

3.1. SITUÁCIA S BÝVANÍM

Momentálna situácia s bývaním súvisí aj so všeobecným nedostatkom nájomných bytov vo vlastníctve štátu alebo miest a obcí.⁶⁷ Okrem nedostatku štátom regulovaného bývania (bytového fondu) je s bývaním spojených viacero iných problémov ako vplyv nedostatku bytov na rastúcu výšku nájomného, vysoké ceny bytov; nedostatok cenovo dostupného bývania v spojení s dostupnosťou príležitostí na zamestnanie; požiadavka o zaplatenie vysokého depozitu atď. (*Integration Rights and Practicies...*, 2000, s. 132). Tieto problémy sa týkajú všetkých obyvateľov Slovenska. Ukazuje sa, že nájom sú všeobecne disproporčné v porovnaní so zárobkami alebo sociálnymi dávkami. Na rozdiel od ostatných občanov Slovenska sú však utečenci predsa len v špecifickej situácii – chýbajú im sociálne siete (rodina alebo priatelia), na ktoré sa môžu v prípade núdze spoľahnúť. Aj preto, ak utečenci získajú zamestnanie, je pre nich spočiatku nemožné súčasne si zabezpečiť aj ubytovanie a osamostatniť sa, keďže výdavky na bývanie predstavujú veľkú časť ich príjmu. Vytvorenie chráneného bývania zohráva pre túto cieľovú skupinu v procese integrácie ústrednú úlohu.

V rokoch 1996 – 1999 bol na Slovensku vytvorený bytový program v spolupráci s UNHCR, v rámci ktorého bolo k dispozícii 52 bytov pre ľudí s medzinárodnou ochranou (*Integration Rights and Practicies...*, 2000). Tento program nebol úspešný, keďže väčšina bytov bola umiestnená v lokalitách s vysokou nezamestnanosťou, a teda s minimálnou možnosťou azylantov zamestnať sa.⁶⁸ Podľa citovanej štúdie neboli pri výbere lokalít dostatočne zohľadňované a konzultované ani potreby utečencov, ani pohľad UNHCR a mimovládnych organizácií pracujúcich s utečencami (*Integration Rights and Practises...*, 2000, s. 138). Okolo roku 2000 bolo zároveň v Bratislave vytvorených desať ubytovacích jednotiek vhodných skôr pre jednotlivcov ako pre rodiny utečencov. Tieto ubytovacie jednotky sa využívali iba sporadicky, a to bez bližšieho uvedenia dôvodov (čo potvrdilo viacero expertov v našich rozhovoroch). *Ono to malo byť využívané len na krátko-*

⁶⁷ Pozri bližšie napríklad *Mapovanie sociálneho bývania v mestách Slovenska* (Suchalová – Staroňová, 2010).

⁶⁸ Napríklad mesto Lučenec.

dobé preklenutie toho, kým tí ľudia v Bratislave majú nejakú prácu, alebo kým si hľadajú prácu, kým si nájdu vlastné bývanie, tak na taký štart. Tak to bolo popisované. Lebo to bola naozaj malá garsónka... Tam bol problém v tom, že všetky investície, čo robili, vždycky mali takú krátkodobú... z toho pohľadu vtedy možno dlhodobú účelovú viazanosť na desať rokov. (Veronika)

V roku 1999 bolo zrenovovaných sedemnást bytov v Košiciach v spolupráci s lokálnymi autoritami, Migračným úradom, UNHCR a lokálnymi mimovládnyimi organizáciami (*Integration Rights and Practices...*, 2000, s. 138). Do roku 2014 bolo niekoľko rodín umiestnených aj v bytovom dome v Košiciach. Tieto byty však v súčasnosti nie sú k dispozícii, keďže sa skončilo obdobie ich prenájmu Migračným úradom. Po vzájomnej dohode medzi občianskym združením Marginal, Migračným úradom a Mestom Košice boli rodinám utečencov ponúknuté mestské sociálne byty na jednom zo sídlisk v Košiciach, kam sa rodiny presťahovali.

Integračné stredisko vo Zvolene, ktoré malo kapacitu približne 40 ľudí, pôvodne slúžilo pre ľudí s medzinárodnou ochranou na ubytovanie po ich odchode z azylových táborov. Mohli tu bývať šesť mesiacov (s možnosťou predĺženia na 12 mesiacov) (*Where is my home?*, 2013, s. 5). Toto stredisko sa od roku 2011 nevyužíva⁶⁹ z bližšie nešpecifikovaných dôvodov. Svoju skúsenosť s bývaním v tomto integračnom stredisku opisovala Swapna skôr ako negatívnu. Integračné stredisko bolo umiestnené na okraji Zvolena a neposkytovalo intenzívne integračné služby, ktoré by mohli pomôcť utečencom na začiatku. Podľa jej skúseností väčšina utečencov Zvolen čo najskôr opustila, keďže tam bola minimálna možnosť nájsť si prácu.

Viacerí participanti na výskume sa zhodli v tom, že na Slovensku chýbajú integračné centrá, resp. integračné byty, kde by sa mohli presunúť ľudia po tom, ako im bol uznaný status azylu alebo doplnkovej ochrany počas prvých mesiacov pobytu v konkrétnom meste. *Neexistuje nejaké centrum, kde by všetci prišli, prvých päť mesiacov ostali a trošku sa okukali. Oni sú hneď hodení do súkromných bytov, kde sú veľmi drahé nájmy a kde sú v podstate sami. Ideálne by bolo mať nejaké centrum,*

⁶⁹ Pozri bližšie *Where is my home?*, 2013, s. 16.

kde by mohli byť aspoň prvé tri mesiace. Aj z psychologického hľadiska vlastne to dáva zmysel, že by boli pokope. Ale také nemáme. (Klára) Chránené bývanie by súčasne malo byť spojené s intenzívnejšou starostlivosťou a poradenstvom, napríklad intenzívnou jazykovou prípravou, psychologickým a sociálnym poradenstvom. Podľa Swapny by to malo byť miesto, kde by sa na začiatku jednotlivec mohol učiť *pravidlá života na Slovensku.*

Možnosť chráneného bývania by mala byť prístupná najmä pre zraniteľnejšie skupiny, ako sú rodiny s deťmi alebo ľudia so zdravotnými problémami. Kombinácia jazykovej bariéry, inej farby pleti a finančnej skromnosti pri hľadaní bývania znamená, že iba málo prenajímateľov je ochotných stretnúť sa s cudzincom ako záujemcom o bývanie.

Určitú materiálnu pomoc poskytujú servisné organizácie utečencom pri zariaďovaní si nového bývania vo forme finančného príspevku na sťahovanie, maľovanie, vybavenie domácnosti atď. Výška príspevku závisí od finančných možností vyplývajúcich z rozpočtu projektu a je preto nenárokovateľná. V tomto zmysle majú lepšie postavenie azylanti oproti ľuďom s doplnkovou ochranou, pre ktorých je určená nižšia suma, za ktorú si môžu zakúpiť vybavenie domácnosti. Pri ľuďoch s doplnkovou ochranou je táto pomoc obmedzená iba na základné potreby (tanier, hrnček, príbor). *S tým, že bolo to obmedzené v nejakých výškach cenových – ale určite tam boli také základné veci, ako je práčka, chladnička, posteľné prádlo, posteľ. Určite nie televízory alebo veci osobnej spotreby ako počítač alebo tak. Je to obmedzené na lacnejšie výrobky. Internet si musia sami zabezpečiť, ale keby mali záujem, tak v kancelárii môžu využiť počítač.* (Silvia)

3.2. PRÍSTUP K BÝVANIU

Pri poskytovaní bývania prístupuje Slovensko k azylantom rovnako ako k ostatným občanom SR, keďže majú trvalý pobyt. V inom postavení sú ľudia s doplnkovou ochranou, a teda prechodným pobytom, z ktorého vyplývajú isté obmedzenia, napríklad v prístupe k mestským nájomným bytom.

Všetci obyvatelia domácností, s ktorými sme dlhodobejšie komunikovali a ktorí si písali denníky, žili v prenajatých bytoch. Tieto byty

zväčša našli buď s pomocou mimovládnych organizácií, alebo prostredníctvom svojich známych a priateľov. Napriek tomu utečenci často museli meniť bydlisko viackrát, než si želali. Natália sa počas svojho pobytu na Slovensku sťahovala spolu 22-krát. Jej situácia sa v priebehu nášho výskumu zmenila a Natalia sama podala žiadosť o sociálny byt na mesto a jej žiadosť bola schválená.

V súčasnosti sú ľudia po získaní medzinárodnej ochrany umiestnení do jednej z troch lokalít – Bratislavy, Košíc alebo Žiliny, kde sú im zabezpečené integračné služby od servisných organizácií. Výber lokality sa zvyčajne uskutočňuje bez konzultácie s utečencami a zohľadnenia ich preferencií. Ľudia s medzinárodnou ochranou by mali byť oboznámení s možnosťami usídlenia, ktoré na Slovensku majú. Ak by na Slovensku už napríklad žila ich širšia rodina alebo známi, ich integrácia by prebehla úspešnejšie, ak by si mohli vybrať mesto, ktoré im vyhovuje. Pri hľadaní bývania a umiestňovaní utečencov v rámci Slovenska je dôležité myslieť na ich potenciálne sociálne siete, zamestnanie,⁷⁰ dostupnosť služieb a inštitúcií (školy, zdravotnícke zariadenia, úrady). Aj z tohto hľadiska je strategické sťahovať ľudí s medzinárodnou ochranou do miest s nízkou nezamestnanosťou (napríklad väčšie mestá na západnom Slovensku), kde existuje reálna šanca nájsť si zamestnanie aj pre utečencov, čím sa zvyšuje šanca na úspešnú integráciu. *Ubytovanie vnímam ako veľký, veľký problém, lebo štát sa zbavil ubytovania v zmysle, že my [mimovládne organizácie] máme vybaviť ubytovanie. Teoreticky my by sme im nemuseli nájsť ubytovanie, mohli by sme im dať peniaze, a že oni sami si majú vybaviť ubytovanie. Ale to je nemysliteľné v rámci tých peňazí, ktoré majú.* (Róbert)

Migračný úrad sa snaží o dlhodobejšiu komunikáciu so samosprávami o možnom prenájme mestských bytov rodinám utečencov. Možno však konštatovať, že z hľadiska nedostatku takýchto bytov v mestách vo všeobecnosti majú utečenci iba minimálnu šancu získať bývanie v štátnom regulovaných schémach bývania.⁷¹ Mestá majú svo-

⁷⁰ K negatívam umiestňovania utečencov do lokalít s problematickým trhom práce pozri bližšie s. 99.

⁷¹ Cudzincov a migrantov rozpoznáva štátna bytová politika ako znevýhodnenú skupinu na trhu s bývaním, pre ktorú je určený sektor sociálneho bývania. Pozri bližšie *Koncepcia štátnej bytovej politiky do 2020*.

je špecifické všeobecne záväzné nariadenia vzťahujúce sa na sociálne mestské byty a na možnosti o ne požiadať. Tieto nariadenia však často nevedia ľudia s medzinárodnou ochranou naplniť, keďže podmienkou je napríklad trvalý pobyt na území mesta nepretržite počas piatich rokov.

Aj keď Migračný úrad disponuje/val istými kapacitami integračných bytov, pri ich lokalizácii nezohľadňoval možnosť zamestnania sa pre ľudí s azylom a doplnkovou ochranou. Práve lokalita, kde sa utečenci na začiatku svojho pobytu usadia, vo veľkej miere vplyva na ďalší život a proces začlenenia sa ľudí s medzinárodnou ochranou. Možno konštatovať, že ak budú utečenci izolovaní a segregovaní od začiatku, resp. ubytovaní v menších mestách s vysokou nezamestnanosťou, len veľmi ťažko sa začlenia do širšej spoločnosti. To sme pozorovali aj v rodinách, ktoré si písali denník. I keď si boli schopní nájsť prácu aj v mestách s vysokou nezamestnanosťou, bolo to zväčša zamestnanie s takou nízkou mzdou, že rodine nedokázala pokryť ani výdavky na bývanie. Podľa publikácie UNHCR, ktorá analyzovala podmienky integrácie utečencov v krajinách strednej Európy, by toto integračné bývanie nemalo byť v segregovaných častiach, ale skôr vo väčších alebo stredne veľkých mestách, ktoré poskytujú i väčšie možnosti na pracovnom trhu (*Integration Rights and Practices...*, 2000, s. 146). *Je to prepojené s regionálnou politikou, a to znamená, že kým nebude fungovať normálne uplatnenie ľudí v regiónoch pre občanov, tak nemôžeme dúfať... Že dáme im polorozpadnutý [byt] a čo tam budú robiť?... Veď tie pracovné príležitosti tu nemajú ani tí poľnohospodári, ktorí sú slovenskí štátni občania a všetko tu poznajú. Čiže ...keď nevedia pre svojich obyvateľov vytvoriť dostatok pracovných príležitostí alebo možností, tak nemožno očakávať, že sa utečenci pohnú do Rožňavy.* (Júlia)

V súčasnosti pôsobia servisné organizácie iba v troch mestách na Slovensku. Umiestnenie rodiny utečencov alebo jednotlivcov do vzdialenejšej lokality môže tiež spôsobiť problémy pri vykonávaní sociálnej práce. *My ich na začiatku nemôžeme izolovať, lebo už naozaj budú stratení. Aj čo sa týka pracovných príležitostí... Ale my to práve odôvodňujeme týmto, že sú tam iné bariéry u nich – tá jazyková a potom tá potreba asistencie, že zatiaľ integráciu v menších mestách za takýchto podmienok my si nevieme predstaviť.* (Silvia)

3.3. BÝVANIE: PRIEBEH HĽADANIA

Pri hľadaní samostatného bývania čelia ľudia s medzinárodnou ochranou viacerým bariéram, keďže nepoznajú jazyk, neorientujú sa v systéme – „kultúre“ hľadania bývania, a najmä im chýbajú dôležité sociálne siete. Zároveň sa stretávajú s diskrimináciou a rasizmom,⁷² ale aj administratívnym zatažením, keďže pri ubytovaní cudzinca vyplývajú pre prenajímateľa administratívne povinnosti⁷³ voči príslušnému oddeleniu cudzineckej polície. Aj to mnohých odrádza od prenájmu bytu/domu cudzincom. *Hľadanie bytov pre klientov – stále sú tam nejaké také predsudky. Cudzinec sa povie, a skončila debata. Mesiac sme hľadali bývanie pre rodinu s deťmi, a nepodarilo sa. Tri mesiace sme hľadali byt pre individuálnych klientov, a nepodarilo sa. A to sú dennodenné telefonáty na inzeráty a komunikácia s realitnými kancelármi.* (Silvia)

Mnohí jednotlivci, a najmä ľudia s doplnkovou ochranou, sú nútení bývať v ubytovniach v okrajových častiach miest.⁷⁴ Túto skúsenosť mali aj niektoré rodiny s doplnkovou ochranou. Bývanie na ubytovniach neprispieva k stabilizácii, začleňovaniu a postupnému osamostatneniu ľudí s medzinárodnou ochranou. Túto skúsenosť kriticky videli aj niektorí pracovníci servisných organizácií. *Integrovať sa na ubytovni s tromi ďalšími ľuďmi na izbe a s kuframi vedľa postele je nepredstaviteľné.* (Silvia) Iný expert komentoval umiestnenie ubytovne na okraji mesta a prostredie, v ktorom sa ľudia s medzinárodnou ochranou majú integrovať. *Je tam už veľa cudzincov a myslím si, že už je to také trochu vylúčenie, lebo tam nie sú nejaké veľmi slušné [podmienky života], fakt že na tej najnižšej úrovni ubytovanie. Tak aj tí cudzinci to potom tak vnímajú, že sú tak trochu odsunutí bokom. A tiež tam nejak tá spoločnosť nie je úplne dobrá, a pre nich to nie je prostredie, v ktorom by sa dokázali vzdelávať alebo nejak sa posúvať ďalej – nie je to istota nejaká.* (Róbert)

⁷² Pozri bližšie s.105.

⁷³ Prenajímateľ musí čestne vyhlásiť, že ubytuje cudzinca a poskytnúť polícii nájomnú zmluvu.

⁷⁴ Ide najmä o typ robotníckych ubytovní, ktoré sú určené na dočasné/krátkodobé bývanie s nízkonákladovým vybavením a nízkometrážnym usporiadaním priestoru, kde relatívne malé izby zdieľa viaceró ľudí.

Problémom je aj finančná náročnosť nájomného bývania alebo bývania v ubytovni. Ceny nájomov sú vysoké a sú v nepomere k priemerným zárobkom, čo sa týka všetkých obyvateľov Slovenska. Ľudia s medzinárodnou ochranou, ktorí boli účastníkmi tohto výskumu, boli bez finančných prostriedkov, bez úspor, na začiatku odkázaní na pomoc štátu, resp. mimovládnych organizácií. *Keď tu ešte nie je ten daný klient, tak sa snažíme oslovovať ubytovne, respektíve nejaké hostely, to, čo vlastne ... [v meste] aktuálne ponúkajú. A tu sa objavuje to úskalie, že vlastne jednak ubytovňa nie je až tak vyhovujúca na život bežný. A druhá vec sumou a cenou to ubytovanie išlo rapídne hore. V minulosti to ubytovanie vychádzalo takých 150 € na mesiac... Tie sumy sa teraz pohybujú okolo 180 – 170 € mesačne pre klienta, čo vlastne predstavuje dosť veľkú položku z tej finančnej podpory, ktorú on dostáva. A stále sa bavíme o ubytovniach, ktoré nie sú rodinného typu..., pričom klient musí zaplatiť za lôžko, neplatí za izbu.* (Jolana)

Bytov pre viacpočetné rodiny je taktiež nedostatok a v súkromnom sektore je nájomné príliš vysoké, aby ho boli rodiny schopné platiť. Na druhej strane bývanie v zdieľaných bytoch (byt, v ktorom žije viacero nájomníkov) je pre rodiny problematické. Na začiatku svojho pobytu na Slovensku sú utečenci oveľa zraniteľnejší, keďže nehovoria po slovensky a ani jeden z členov rodiny nie je zárobkovo činný. Zároveň trvá dlhšiu dobu, kým sa dokážu osamostatniť, keďže najmä pri rodinách s menšími deťmi jeden plat na uhradenie nájomného a na ostatné výdavky potrebné pre život nestačí.⁷⁵ *Kebyže sme mali nejakú šesťčlennú rodinu a nájsť komerčné bývanie, tak určite by sme sa vyšplhali do sumy tých 500 – 600 €. Na základe tých energií, na základe možno aj tej ochoty alebo neochoty prenajímateľov, lebo je to mnohopočetná rodina. Takže to bývanie je veľmi problematické.* (Jolana) Podľa expertov súčasná situácia nedostatku bytov v spojení s krátkodobou finančnou podporou ohrozuje ľudí s medzinárodnou ochranou. *Tým je to dané, že aj pre občanov je to katastrofa, aj tí cudzinci žiaľ majú rovnaký problém s bytovou otázkou. A ak si nemôžu nájsť zamestnanie a ak by náhodou vypadli z toho integračného programu mimovládok, ktorý je*

⁷⁵ Komerčné nájomné v Bratislave za 2-izbový byt vychádza približne 500 € na jeden mesiac (bez energií).

aj tak financovaný z Európskej únie, tak si neviem predstaviť, čo by sa stalo. Oni by vlastne reálne boli bezdomovci... Ale najmä pre tie rodiny je ťažké postaviť sa na vlastné nohy. (Júlia)

Strach zo straty bývania sa objavoval v rozhovoroch s utečencami aj v denníkoch, ktoré si písali. Natálii sa končila nájomná zmluva, a keďže jej príjmy sú pod hranicou životného minima, nevedela, či sa jej podarí nájsť lacné bývanie. *Teraz kvôli peniazom som psychicky na dne, som nervózna myšlienkami. Stále sa strachujem, neviem, čo bude so mnou bez práce. Nedostanem ani dôchodok, len 180 € úradnú podporu a mám platiť byt 250 €. (z denníka Natálie)*

3.4. ZÁZEMIE

Je dôležité nájsť si zázemie a bývanie, v ktorom sa ľudia cítia dobre a sú súčasťou širšej komunity (napríklad sídliska, bytového domu atď.), ale aj z hľadiska príjemného pocitu z „domova“. Náš výskum zachytil tri domácnosti utečencov v procese sťahovania sa z jedného nájomného bytu do iných mestských sociálnych bytov. Vo všetkých troch prípadoch bola táto zmena veľmi vítaná. Dve rodiny sa sťahovali z malého bytového domu určeného len pre rodiny s medzinárodnou ochranou, ktorý bol situovaný bokom od ostatných činžiakov. Pani Ieva v rozhovore niekoľkokrát spomenula, že sa tam cítila ako v utečeneckom tábore, a nie ako „doma“. Nové bývanie mali už vo väčšom činžiaku, kde žilo viacero miestnych rodín. Túto zmenu reflektovali veľmi pozitívne. Páčilo sa im, že sa dostali do širšieho susedstva, že už nie sú „za cestou s oknami do múru“. *V novom byte sa cítíme omnoho lepšie. Je priestrannejší, na ... [miesto, kde bývali predtým] sa nemali kde deti hrať. V novom byte sa im [deťom] veľmi páči. (Ieva)*

Natália sa sťahovala z komerčného nájmu do mestského sociálneho bytu. Počas výskumu sme s ňou riešili problém s depozitom za nový byt v sume trojmesačného nájomného, a k tomu musela ešte zaplatiť prvé nájomné. Keďže však Natália nemala žiadne úspory ani možnosť obrátiť sa na príbuzných, riešili sme tento problém s ňou prostredníctvom dobročinnnej zbierky. Sociálny systém neráta s takýmito situáciami a je na zamyslenie, prečo sociálne odkázaní ľudia musia platiť taký vysoký depozit aj v sociálnych bytoch.

3.5. BÝVANIE: ODPORÚČANIA

- Výskum ukázal, že bývanie je jeden z najväčších problémov pri integrácii utečencov na Slovensku. Nedostatok nájomných bytov a nevyužívanie vybudovaných bytových jednotiek (v Bratislave) spôsobuje situáciu, keď sú ľudia s medzinárodnou ochranou umiestňovaní do ubytovni alebo nákladného nájomného bývania. V tomto kontexte by sa Slovensko mohlo inšpirovať príkladom Českej republiky, kde až 76 % ľudí s azylom žije v mestských/obecných bytoch (Uherek a kol., 2012, s. 81).
- V súčasnosti o lokalite, kam sa presťahujú utečenci po udelení medzinárodnej ochrany, rozhoduje Migračný úrad. Navrhujeme, aby pri umiestňovaní jednotlivcov a rodín boli zohľadňované ich individuálne preferencie vzhľadom na ich strednodobú a dlhodobú víziu integrácie. Súčasne odporúčame, aby sa výber lokality s nimi partnersky konzultoval.
- Na Slovensku absentuje chránené integračné bývanie, ktoré by utečencom mohlo poskytnúť intenzívnejšiu starostlivosť a integračné služby v prvých mesiacoch po obdržaní medzinárodnej ochrany. Chránené bývanie spojené s každodennou výučbou slovenčiny, sociálnymi a psychologickými službami a všeobecnými integračnými (orientačnými) kurzami môže slúžiť ako výborný začiatok na znovuzískanie stability utečencov. Odporúčame vytvoriť integračné centrum/príp. centrá v niektorých z miest, kde v súčasnosti prebieha integračný program.
- Časté sťahovanie sa utečencov spôsobuje absenciu sociálnych väzieb, preto navrhujeme, aby bolo ľuďom s medzinárodnou ochranou zabezpečené trvalejšie bývanie s časovým horizontom na minimálne päť rokov.
- Väčšina utečencov má na začiatku procesu integrácie a zapojení sa do pracovného trhu iba veľmi nízke príjmy. Preto navrhujeme, aby sa im odpustilo platenie depozitu v prípade poskytnutia sociálneho nájomného bývania v mest-

skom/obecnom byte (pre ľudí s medzinárodnou ochranou, aj pre ľudí, ktorí už síce občianstvo SR majú, ale získali ho v nadväznosti na medzinárodnú ochranu).

4. Ekonomické začlenenie: Práca a jej kontexty

Stabilný finančný príjem je dôležitou súčasťou nielen stability v novom živote, ale aj osobnej sebarealizácie a je mostom pri budovaní si nového života. Prostredníctvom ekonomickej participácie sa vytvárajú vzťahy a kontakty na pracovisku a sociálne interakcie. Je tiež nevyhnutná na vytvorenie možností integrácie druhej generácie, teda detí, ktoré nezriedka prichádzajú so svojimi rodičmi. Socioekonomický rozmer býva zdôrazňovaný ako jeden z najdôležitejších aspektov⁷⁶ integračného procesu migrantov a zároveň sa ekonomická participácia považuje za pozitívny výsledok integrácie. Ľudia s priznanou medzinárodnou ochranou by však nemali byť vnímaní ako ekonomická sila či riešenie demografie a starnutia populácie v spoločnosti,⁷⁷ pretože pri svojej socioekonomickej integrácii čelia množstvu objektívnych bariér ako napríklad úplná neznalosť jazyka krajiny, do ktorej prišli, izolácia od ostatných členov rodiny, psychické, duševné a zdravotné problémy vyplývajúce z traumy v minulosti (*The Way Forward...*, 2005, s. 20). Integračná verejná politika štátu by mala pre tú-

⁷⁶ Socioekonomickú integráciu považujú za najdôležitejšiu oblasť predovšetkým verejné inštitúcie, verejné politiky (napríklad koncepčné a strategické dokumenty zahŕňajúce integráciu v prostredí SR), ale aj mnohé servisné organizácie a odborníci. Nie je však najdôležitejšia, pre úspešný integračný proces je dôležitá súčinnosť rôznych ďalších aspektov ako napríklad dostupného a dôstojného ubytovania, sociálnej stability a pod. Pozri bližšie napríklad Gallová Kriglerová, 2009, s. 60.

⁷⁷ Porovnaj *The Way Forward...*, 2005, s. 4.

to skupinu vytvárať taký integračný systém, ktorý napomôže plnému rozvinutiu ich potenciálu začleniť sa do trhu práce a zároveň vytvárať podmienky na dôstojný život pre tých z nich, ktorí z rôznych príčin pracovať nemôžu.

4.1. ŠIRŠÍ RÁMEC PRE INTEGRÁCIU A POSTAVENIE NA TRHU PRÁCE

V prostredí Slovenska majú ľudia s udeleným azylom a s doplnkovou ochranou z právneho hľadiska rovnaké postavenie na trhu práce ako občania SR. Môžu sa uchádzať o zamestnanie za rovnakých podmienok ako ktorýkoľvek iný občan Slovenska. V prípade zamestnania sa nevyžaduje na prácu ani povolenie na zamestnanie alebo potvrdenie o možnosti obsadenia pracovného miesta (ako je to v prípade iných kategórií cudzincov).⁷⁸ Azylanti majú pobyt na Slovensku bez obmedzenia, no ľudia s doplnkovou ochranou iba jeden rok s možnosťou následného predĺžovania na dva roky, a to môže ovplyvniť ich potenciál zamestnať sa. Niektorí zamestnávateľia ich môžu napríklad považovať za pomerne rizikovú skupinu, keďže nie je isté, dokedy na Slovensku budú môcť ostať. Slobodnejšou možnosťou ekonomickej aktivity je aj podnikanie na základe živnostenského oprávnenia alebo prostredníctvom založenia obchodnej spoločnosti (či družstva). Aj v tom majú ľudia s azylom a doplnkovou ochranou trochu rozdielne možnosti. Kým pre azylantov platia rovnaké podmienky ako pre občanov SR, u ľudí s doplnkovou ochranou nastávajú komplikácie kvôli dočasnosti ich prechodného pobytu.⁷⁹

O ekonomickej aktivite ľudí s medzinárodnou ochranou sú v štatistikách len obmedzené informácie. Chýbajú podrobnejšie údaje či

⁷⁸ Ešte v nedávnej minulosti však ľudia s doplnkovou ochranou museli potvrdenia mať – až do mája 2013, kedy sa legislatíva menila. Podmienka pracovného povolenia spôsobovala obrovské problémy zamestnať sa, keďže administratívna záťaž spojená s vybavovaním povolení viedla k nezájmu zamestnávateľov o legálne zamestnávanie tejto skupiny. Pozri bližšie *Access to Employment for Beneficiaries of International Protection in Bulgaria, Poland, Romania and Slovakia* (Deneva, et. al, 2013).

⁷⁹ V prípade dlhodobého pobytu, na ktorý majú nárok pri splnení určitých podmienok (napríklad 7 rokov nepretržitého pobytu), je postavenie rovnaké. Pre bližšie informácie k právnemu postaveniu ľudí s doplnkovou ochranou pozri napríklad Knošková – Vargová, 2014; Bargerová – Fajnorová – Chudžíková, 2011.

analýzy štátnych inštitúcií, ktoré by dostatočne výpovedne približovali rozsah ekonomických aktivít u tejto skupiny ako aj dosahované ekonomické výsledky a to z jednoduchého dôvodu: detailnejšie sa neseledujú. Z praxe s touto cieľovou skupinou je známe, že miera zamestnanosti je nižšia než v majoritnej populácii. Zároveň je táto skupina viac ohrozená nezamestnanosťou a dlhodobou nezamestnanosťou. Výskum a analýzy zo zahraničia ukazujú, že pri skupine utečencov je dôležité sledovať indikátory ekonomickej integrácie v dlhodobejšom časovom horizonte – nielen v krátkom období po udelení medzinárodnej ochrany. Napríklad utečenci v porovnaní s ekonomickými migrantmi v USA dosahovali podľa analýzy K. E. Cortes podstatne lepšie ekonomické výsledky (pracovali viac hodín, dosahovali aj vyššie príjmy).⁸⁰ Je pochopiteľné, že krátko po udelení medzinárodnej ochrany, keď je integračný proces v začiatkoch, pretrvávajú u utečencov problémy so zamestnaním a aj nezamestnanosť. V tomto čase ešte nemajú dostatočne zvládnutý jazyk, majú málo pracovných skúseností alebo si dopĺňajú vzdelanie. V dlhodobejšom časovom horizonte, kedy proces integrácie utečenca pokročil, si táto skupina svoje uplatnenie nachádza. Z dostupných údajov, ktoré o ekonomickej aktivite azylantov na Slovensku⁸¹ máme, vieme, že najčastejšie pracujú v zamestnaneckom pomere a z celkovej skupiny týchto ľudí (teda vrátane ľudí v predproduktívnom aj poproduktívnom veku) bola v období od 2010 do 2013 zamestnaná v pracovnoprávnom vzťahu viac ako polovica.⁸² Zároveň možno predpokladať, že časť ľudí s udeleným azylom podniká, a teda ich ekonomická aktivita môže byť ešte vyššia. Nemáme však k dispozícii údaje, ktoré by rozsah ich podnikateľských aktivít približovali. Do podnikateľských aktivít sa ľudia s medziná-

⁸⁰ K. E. Cortes sledovala vybrané ekonomické indikátory oboch skupín v dlhodobom časovom horizonte pätnástich rokov. Pozri bližšie *Are Refugees Different from Economic Immigrants? Some Empirical Evidence on the Heterogeneity of Immigrant Groups in the United States* (Cortes, 2004).

⁸¹ Údaje o ekonomickej aktivite ľudí s doplnkovou ochranou k dispozícii nie sú.

⁸² Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny to bolo rozpätie medzi 52 – 64 % z celkového počtu ľudí s udeleným azylom (teda aj tých, ktorí neboli v ekonomicky aktívnom veku) v rokoch 2010 až 2013. Pre detailnejšie údaje pozri bližšie <http://institutpre.blog.sme.sk/c/371243/utekaju-utecenci-aj-zo-slovenska-uvahy-nad-situaciou-ludi-s-medzinarodnou-ochranou.html>

rodnou ochranou púšťajú až v neskoršej fáze integrácie, keď sú už plne zorientovaní v novej krajine.

Iba zanedbateľná časť osôb s azylom sa evidovala na úradoch práce ako nezamestnaní uchádzači o zamestnanie.⁸³ Odhadnúť celkovú mieru zamestnanosti aj nezamestnanosti je problematické vzhľadom na to, že mnoho ľudí s medzinárodnou ochranou odchádza po udelení medzinárodnej ochrany do zahraničia a na Slovensku im ostáva len registrovaný pobyt.

Pohľad na to, ako rýchlo by sa mali utečenci ekonomicky integrovať, mali participanti vo výskume rozdielne názory. Zo strany štátneho integračného programu je na ľudí s azylom a doplnkovou ochranou na Slovensku vyvíjaný tlak na rýchle osamostatnenie sa a získanie finančnej nezávislosti. Ľudia s medzinárodnou ochranou a aj niektorí odborníci považovali obdobie pre učenie sa jazyka, dopĺňanie vzdelania a hľadanie práce za oveľa dlhšie, a preto aj osamostatnenie sa očakávali až v neskoršom období. Za štandardných okolností je obdobie, počas ktorého majú utečenci zabezpečený finančný príjem, len šesť mesiacov, čo na nájdenie si zamestnania vo väčšine prípadov nestačí. Na tom, že hľadanie si zamestnania je pre ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku popri ubytovaní najväčším problémom, sa zhodli odborníci z Migračného úradu, tretieho sektora či univerzitného prostredia aj sami utečenci. *Realita je, že získať zamestnanie je problém.* (Andrej)

4.2. HĽADANIE PRÁCE

Krátko po získaní medzinárodnej ochrany ľudia s azylom alebo doplnkovou ochranou poznajú väčštinovú spoločnosť, jej kultúru a jazyk len v obmedzenej miere. Aj ich vzdelanie nemusí byť kompatibilné so vzdelávacím systémom na Slovensku. Súčasne zväčša so sebou nemajú potrebné doklady o najvyššom dosiahnutom vzdelaní, odbornej praxi či kvalifikácii, ktoré sú potrebné na uznanie ich vzdelania a kvalifikácie. Absencia týchto dokumentov následne spôsobuje pri hľadaní zamestnania komplikácie. Osobné kontakty v majoritnej spoloč-

⁸³ Iba 5 % až 8 % v rokoch 2010 – 2013. Pre detailnejšie údaje pozri bližšie <http://institutpre.blog.sme.sk/c/371243/utekaju-utecenci-aj-zo-slovenska-uvahy-nad-situaciou-ludi-s-medzinarodnou-ochranou.html>

nosti ľuďom s medzinárodnou ochranou chýbajú, preto nemajú nikoho, kto by im mohol pomôcť s nájdením práce. *Nemajú sociálne siete, čo je podľa mňa na Slovensku najväčší problém. Pri takom obyčajnom nejakom hľadaní práce, ubytovania a podobne, obvykle fungujú známi, rodina, príbuzní, ktorí pomôžu konexiami, dohodnúť a dohodiť niečo. Toto im na začiatku chýba... Závisí od jeho schopnosti, ako rýchlo si je schopný tie väzby vytvoriť.* (Veronika) Integrovaná podpora pri hľadaní práce prebieha súčinne s inými opatreniami, ktoré majú za cieľ zastabilizovať utečenca v novej krajine.

Pracovné poradenstvo od servisných organizácií

Hneď po udelení medzinárodnej ochrany na Slovensku sociálny pracovník vytvára spolu s utečencom integračný plán, v ktorom by sa mali identifikovať jeho priority vo vzťahu k ďalším krokom na Slovensku. Pracovné poradenstvo, ktoré servisné organizácie utečencom poskytujú, zahŕňa vyhľadávanie inzerátov a pracovných pozícií, vytváranie životopisov a ich zasielanie, kontaktovanie zamestnávateľov alebo pracovných agentúr atď. Súčasťou hľadania práce je aj príprava na pohovor – opísanie jeho možného priebehu a možných otázok, ktoré sa pritom kladú. Sociálni pracovníci súčasne pomáhajú svojim klientom evidovať sa na úrade práce, pričom im vysvetlia pravidlá tohto systému. Súčasťou pracovného poradenstva je i účasť na rekvalifikačných kurzoch.⁸⁴ Pracovné poradenstvo je spojené aj s individuálnou komunikáciou s utečencami o ich plánoch do bližšej aj vzdialenejšej budúcnosti, prioritách a predstavách ako by sa chceli uplatniť na trhu práce. V tomto bode totiž dochádza ku konfrontácii vlastných plánov a reálnych možností uplatnenia sa na Slovensku. Najmä jednotlivci, ktorí mali predchádzajúcu skúsenosť s kvalifikovaným zamestnaním, sa ťažšie zmierujú s nižšie kvalifikovanými prácami za minimálnu mzdu. *Oni aj mnohí majú plán, že chcú robiť to, čo robili v krajine pôvodu. Čo ja viem, keď tam bola zdravotná sestra, že aj tu chce robiť zdravotnú sestru, ale nemá žiaden doklad o vzdelaní so sebou, alebo iba kópie. A dlho čaká, kým si možno uvedomí, ... že to nie je také ľahké, že sa tuná musí asi začať inak, že je v horšom postavení a musí asi začať od*

⁸⁴ Pozri bližšie kapitolu 7. Slovenský jazyk a vzdelávanie na s 127.

podlahy a postupne sa dopracovať k tomu. (Róbert) Na získanie platenéj práce musia ľudia s medzinárodnou ochranou prekonať mnoho bariér.

Bariéry pri hľadaní práce

Pre domácnosti, kde sa viedol denník, znamenalo zapojenie sa do trhu práce viac ako peňažný príjem. Okrem zdroja príjmu to bol aj spôsob širšieho začlenenia sa do spoločnosti, keďže práca znamená aj nadviazanie sociálnych väzieb a kontaktov a nájdenie si priateľov. Z týchto dôvodov boli utečenci ochotní zamestnať sa aj za predpokladu, že príjem z plateného zamestnania na pokrytie výdavkov v domácnosti nestačil. O zamestnanie sa usilovali muži, či už boli na Slovensku ako jednotlivci, alebo boli súčasťou rodiny s deťmi. Ženy s maloletými deťmi si zamestnanie nehladali, keďže sa venovali starostlivosti o rodinu. Ženy s deťmi, ktoré dovърsili vek predškolskej a školskej dochádzky, naopak hľadali zamestnanie aktívne, rekvalifikovali sa a snažili sa uplatniť. V domácnostiach Levy a Sunila mal platené zamestnanie len jeden z členov rodiny – manžel (v jednom prípade na úrovni minimálnej mzdy, v druhom mierne nad ňou). V oboch prípadoch príjem zo zamestnania nebol postačujúci na pokrytie výdavkov domácností a bez finančnej spolu-účasti integračného programu na zabezpečení ubytovania by domácnosť nevedela z plateného zamestnania vyžiť. V inej domácnosti, u pani Sonam, to denníkový záznam opisuje detailne: *Mám rôzne zdravotné problémy. A teraz ani kvôli zdraviu nemôžem pracovať. Ale ja naozaj veľmi chcem prácu. A môj najväčší problém, kvôli ktorému nemám prácu, je jazyk. Slovenský jazyk je veľmi ťažký. Učím sa, ale je to pre mňa veľmi ťažké. Mám pocit, ako keby bola moja pamäť už plná. Ale potom, keď idem niekam von a vidím ľudí, cítim sa lepšie. Ľudia na Slovensku sú veľmi milí. A vždy, keď sa potom vrátim domov, cítim obrovskú zodpovednosť. Zodpovednosť za rodinu a za moje deti. Je veľmi náročné v krajine ako Slovensko zabezpečiť deťom jedlo, ubytovanie a všetko ostatné. Mám na mysli hlavne financie. Pretože na Slovensku sú skvelí ľudia, ale problém je práca. A keď náhodou predsa len prácu nájdete, príjem je taký nízky, že môže stačiť iba malej rodine. Nemožnosť nájsť si prácu a zdroj príjmu vnímali utečenci ako veľmi stresujúcu. Mnohí si však platené zamestnanie nevedeli nájsť dlho-*

dobu. Dlhodobá nezamestnanosť a následný život na hranici chudoby mal negatívne dôsledky nielen na aktuálny psychický stav, sebavedomie, ale aj na celkový pocit životnej istoty. Taká bola aj situácia Minaxi so školopovinnými deťmi. Napriek snahe situáciu zmeniť je dlhodobo nezamestnaná a pracuje iba v príležitostných brigádach. Pre väčšinu ľudí s medzinárodnou ochranou v ekonomicky aktívnom veku⁸⁵ je v prostredí Slovenska najdôležitejším krokom smerom k začleneniu sa do spoločnosti platená práca, vzhľadom na nízke finančné príspevky štátu, z ktorých musia vyžiť (z finančného integračného príspevku alebo neskôr z dávok v hmotnej núdzi). Ľudia s medzinárodnou ochranou sa vzájomne líšia aj v tom, koľko podpory a času pri integračnom procese potrebujú. Niektorí z nich sú si vedomí nedostatku vlastného vzdelania či osobných zručností a vzhľadom na svoj vek alebo aj zdravotný stav musia prekonať viac prekážok. Iní, najmä mladší jednotlivci, sa na pracovnom trhu etablojú pomerne rýchlo.

Práca: Lokalita ako prerekvizita

Ako sme spomínali aj v predošlej kapitole, utečenci sú po získaní medzinárodnej ochrany umiestňovaní do jednotlivých lokalít Slovenska podľa rozhodnutia Migračného úradu. V minulosti to bol napríklad Zvolen alebo Lučenec, v súčasnosti je to Bratislava, Žilina a Košice. Okrem hlavného mesta majú všetky spomínané lokality vysokú mieru nezamestnanosti. Umiestnenie utečenca do lokality s vysokou nezamestnanosťou môže negatívne ovplyvniť jeho ďalšiu integráciu.⁸⁶ UNHCR kriticky na túto skutočnosť upozorňovalo Slovensko už pred pätnástimi rokmi (*Integration Rights and Practicies...*, 2000, s. 122). Rodina Swapny žije v lokalite s vysokou mierou nezamestnanosti. Je to mesto, kam ich s rodinou po udelení medzinárodnej ochrany umiestnil Migračný úrad. S manželom sú v hmotnej núdzi, pretože sa im nedarí nájsť trvalejšie zamestnanie. Zamestnali sa len na základe príležitostných brigád. Swapna sa pokúšala podnikáť, jej zámer však

⁸⁵ Ľudia v ekonomicky aktívnom veku, teda vo veku od 18 do 62 rokov, tvorili ku koncu roka 2013 takmer 90 % z celkového počtu ľudí s medzinárodnou ochranou, ktorí mali aktuálne k tomuto termínu na Slovensku platný evidovaný pobyt (príloha 2).

⁸⁶ Poukazujú to aj zistenia z iných krajín, napríklad z Nemecka (Losi –Strang, 2008, s. 20), ale aj výskumy v susednej Českej republike (Uherek a kol., 2012).

nevyšiel. Po ukončení živnosti zvažovala presťahovanie sa do Bratislavy, kde vidí viac príležitostí do budúcnosti.

Z praxe servisných organizácií je zrejmé, že lokalita – a v širšom kontexte aj región, kde utečenci žijú - významným spôsobom determinuje ich úspešnosť či neúspešnosť s hľadaním zamestnania. *Oni sú sústredení tam, kde si môžu najlepšie nájsť prácu.* (Júlia) Častým scenárom je, že utečenci z lokalít s problematickým trhom práce odchádzajú za lepšími príležitosťami, a to buď do hlavného mesta, resp. na západné Slovensko, alebo do zahraničia, aj za cenu straty podpory z integračných programov.⁸⁷ V regiónoch s vyššou mierou nezamestnanosti sú odchody do iných častí Slovenska a do zahraničia častejšie, než napríklad v hlavnom meste. *Zo skúsenosti minimálne jeden veľký rozdiel bol v tom, že nám neodchádzali [klienti] počas projektu do zahraničia... Čo hovorila [iná organizácia] veľmi často, [odchádzali] najmä muži, ktorí prišli sami. Tak po mesiaci, po dvoch odišli a nevrátili sa. Takže už tam bol jeden veľký rozdiel, že tam zostávali dlhodobo rodiny a nie jednotlivci. Mnoho klientov potom prišlo postupne do Bratislavy.* (Róbert) V prípade hlavného mesta, teda lokality na Slovensku s najväčšími možnosťami uplatniť sa, servisné organizácie nemonitorovali zásadnejšie odchody. Tento trend potvrdzuje hypotézu, že je kľúčové umiestňovať ľudí s medzinárodnou ochranou tam, kde majú potenciál uplatniť sa, a nie do lokalít s nedostatkom práce a vysokou nezamestnanosťou.

Práca: Oblasť najčastejšieho uplatnenia

Ľudia s medzinárodnou ochranou si na Slovensku nachádzajú uplatnenie častejšie na pracovných pozíciách pre nízkokvalifikovanú či manuálnu pracovnú silu, na miestach s nízkou mierou pracovnej stability a sociálnej istoty (Sekulová, 2013, s. 91).⁸⁸ V nami sledovanej skupine všetci pracovali na základe pracovných zmlúv, hoci vo svojej pracovnej histórii uvádzali aj brigády v šedej zóne ekonomiky. S pra-

⁸⁷ Zmena bydliska za iné, než bolo pridelené Migračným úradom, je sankcionovaná stratou nároku na finančný príspevok (iné typy podpory môžu využívať aj v iných častiach Slovenska).

⁸⁸ Pozri bližšie výskum UNHCR *Access to Employment for Beneficiaries of International Protection in Bulgaria, Poland, Romania and Slovakia* (Deneva et al., 2013, s. 91).

čovnými zmluvami pracovali v gastronomickej oblasti (kuchári alebo pomocný personál v kuchyni), potravinárskej výrobe, vykonávali sezónne poľnohospodárske práce, export a import tovarov či tlmočenie. Malá časť zo sledovaných domácností sa pokúšala aj o podnikanie na základe živnostenského oprávnenia alebo založením vlastnej firmy. V jednom prípade bol pokus podnikat' neúspešný, lebo zákazky a obrat nedosiahli potrebnú a očakávanú výšku a živnosť musela byť ukončená. V inom prípade išlo o otvorenie obchodnej spoločnosti s pozitívnymi vyhliadkami do blízkej budúcnosti a daná osoba pokračovala v obchodných aktivitách aj po skončení polročného výskumu a písania denníka.

To, ako vnímali svoju pracovnú históriu po príchode na Slovensko (toto obdobie sa v nami sledovanej skupine líšilo od trištvrte roka po dvadsať rokov) samotní utečenci, sa rôznilo. Niektorí si udržali jedno zamestnanie pomerne dlhé obdobie (niekoľko rokov). Iní naopak prešli veľkým množstvom rôznych prác – krátkodobých brigádnickeho charakteru, sezónneho charakteru, podnikaním, nezamestnanosťou, pričom sa tieto obdobia rôzne striedali. Niektorí ľudia z nami sledovaných domácností si nenašli zamestnanie vôbec. V dvoch prípadoch získali jednotlivci medzinárodnú ochranu v mladšom veku a zároveň na Slovensku aj študovali. Zamestnanie si našli bez väčších problémov.

Na úspešnosť pri hľadaní práce vplyva pozitívne získanie vzdelania v krajine, do ktorej ľudia s medzinárodnou ochranou prišli, napríklad u detí, ktoré sa na Slovensku narodia alebo sa zapoja do vzdelávacieho procesu pomerne skoro. Pozitívny vplyv má aj získanie čiastkového vzdelania (dokončenie si stredoškolského alebo vysokoškolského vzdelania) alebo len doplnkového vzdelania (rôzne nadstavbové vzdelávania, kurzy a doplnkové formy vzdelávania). Výskumy v zahraničí ukazujú, že získanie vzdelania v krajine, kam utečenci prišli, významne zvyšuje úspešnosť ekonomickej integrácie a zapojenie sa do trhu práce na kvalitných a kvalifikovaných pracovných miestach (Jonker, 2005, s. 34). Okrem získania odbornej kvalifikácie, ktorá je plne akceptovaná všetkými inštitúciami či zamestnávateľmi, takto utečenci lepšie zvládnu aj nový jazyk a zároveň si vytvárajú profesijné sociálne siete, ktoré im môžu v budúcnosti pozitívne pomôcť

(tamže). V takejto situácii sa ocitla Galina, ktorá získala medzinárodnú ochranu vo vysokoškolskom veku. Začala študovať, ale vysokú školu nedokončila. Odvtedy prešla rôznymi zamestnaniami, pričom v každom z nich zotrvala pomerne dlhé obdobie. So svojím životom na západnom Slovensku je celkom spokojná, aj keď zamestnanie by zmenila rada. Pracuje totiž na tri zmeny vrátane nočných a chcela by štandardný pracovný čas. V súčasnosti žije s priateľom a do budúcnosti zvažuje aj možnosti na podnikanie. Podobnú skúsenosť mal aj Ravi, ktorý na Slovensku vyštudoval vysokú školu. Počas vysokoškolského štúdia, ešte ako študent, vystriedal veľké množstvo najrôznejších brigád krátkodobého aj dlhodobejšieho charakteru. Po skončení školy si našiel stabilné zamestnanie, s ktorým je spokojný.

Väčšina pracovných miest, ktoré sú pre túto skupinu k dispozícii, sú pre nízkokvalifikovanú pracovnú silu s nízkym štandardom dodržania práv zamestnanca a nízkou mzdou. Tieto miesta sú ponúkané všetkým – i tým, ktorí majú dosiahnuté vyššie alebo stredné vzdelanie, ako aj tým, ktorí vzdelaní nie sú. *Niektoré sú vzdelané ženy, a my im ponúkame prácu s rečovou bariérou upratovačky alebo šičky, takže to nie sú nejaké lákavé pracovné pozície.* (Klára)

4.3. ŤAŽKOSTI SO ZAMESTNANÍM SA

Vzdelanie

Zástupcovia servisných organizácií aj verejného sektora videli viacero deficitov brániacich uplatneniu sa na trhu práce aj na strane ľudí s medzinárodnou ochranou. Jedným z dôvodov, pre ktoré majú utečenci problém zamestnať sa, je podľa týchto organizácií aj nedostatok zručností a pracovných skúseností: *Stále sa naskytá problém s absentujúcimi pracovnými skúsenosťami. Máme samozrejme klientov, ktorí sú vysokoškolsky vzdelaní a tak ďalej, ale väčšina klientov je bez pracovných skúseností, to je taký veľký problém.* (Jolana) Rozdielny systém vzdelávania, prípadne aj absencia vzdelania a praxe, ktorá by mohla byť uplatniteľná na lokálnom trhu práce, spôsobujú nízky záujem potenciálnych zamestnávateľov zamestnať ľudí s medzinárodnou ochranou.

Druhým z dôvodov problémov zamestnanť sa – je aj v prípade dostatku vzdelania, zručností a pracovných skúseností – absencia právoplatných osvedčení o dosiahnutom vzdelaní či praxi. Preto musia vystupovať akoby vzdelanie a prax nemali, pretože ho ani dodatočne nemajú možnosť vydokladovať. Len málo jednotlivcov uteká z krajiny pôvodu spolu s dokladmi o dosiahnutí vzdelania, keďže je ich odchod často neplánovaný a komplikovaný. Túto skutočnosť približuje vo svojom denníku Swapna: *Ja som vždy chcela robiť nastálo, na zmluvu. No nikto ma nechcel zobrať na robotu. Zato, že som nehovorila čisto po slovensky, nemala som žiadny papier o tom, že mám nejakú školu. Niektoré papiere nám zobrali prevádzkači a ostatné, čo som mala o skončení strednej školy, nemá kto pohľadať. A nie je ten, kto by mi ich mohol poslať. Tak som nikto.* Podľa výpovedí viacerých expertov je uznávanie kvalifikácie problematické. *Oni prichádzajú bez dokladov. To znamená, že je to veľmi problematické. Pokiaľ klienti disponujú nejakými dokladmi na Slovensku..., dajú sa uznať za rovnocenné..., dá sa nostrifikovať ten doklad. Aj sme mali viackrát také prípady, že sme v tom asistovali... a sfinalizovali celý ten proces. Ale to je problematické, keď klient nemá ten doklad. A väčšina klientov ho nemá. Utekali bez toho. Nikoho to samozrejme nenapadlo.* (Jolana) Ani nostrifikovanie diplomu však neznamená plnú akceptáciu dosiahnutého vzdelania. Vzdelanie, ktoré v krajine pôvodu získali, často zamestnávateľia vôbec neakceptujú a nepovažujú ho za rovnocenné⁸⁹ so vzdelaním na Slovensku. *Oni majú, je tam taký problém, ... takej psychologickéj bariéry u tých zamestnávateľov. Oni aj robili väčšinou niekoľko rokov v [krajine pôvodu], ale nikto tu nebral do úvahy túto skúsenosť. Pokiaľ nemali zo Slovenska skúsenosť, nikto to nebral, že je to relevantné, že [sa] tam päť rokov učil alebo čokoľvek. Takže zachytiť sa v zamestnaní na Slovensku bolo dosť komplikované pre nich.* (Róbert) Výsledkom je častá práca pod kvalifikáciu, čo je empiricky zdokumentované aj pri iných kategóriách cudzincov na Slovensku.⁹⁰

⁸⁹ Tento princíp sa ukazuje aj v iných krajinách. Je jednoznačnou výhodou získanie vzdelania v krajine, do ktorej utečenec prišiel. To nie je považované za rovnocenné so vzdelaním získaným v krajine pôvodu (Jonker, 2005).

⁹⁰ Pozri bližšie napríklad kvantitatívny výskum medzi cudzincami z tretích krajín *Migranti na trhu práce: Problémy a perspektívy. Ekonomické aspekty migrácie a integrácie migrantov* (Filadelfiová – Gyárfášová – Sekulová – Hlinčíková, 2011).

Vo výskumných rozhovoroch sa odrážali rozdiely medzi zamestnaním, ktoré ľudia s medzinárodnou ochranou vykonávali v krajine pôvodu a medzi zamestnaniami, ktoré vykonávajú na Slovensku. Práca pod kvalifikáciu dosiahnutú v krajine pôvodu je u ľudí s medzinárodnou ochranou známym javom.⁹¹ Zamestnanie pod kvalifikáciu zažívali napríklad tí, ktorých vzdelanie a prax sa vzťahovala hlavne na lokálne kontexty ich krajiny pôvodu – napríklad učitelia na základnej škole, účtovníci, novinári a pod. Svoje vzdelanie nevedeli následne na Slovensku uplatniť. Nik z nami sledovaných domácností nenašiel prácu, ktorá by nadväzovala na ich pôvodnú kvalifikáciu. Z praxe odborníkov z verejného i mimovládneho sektora je známe, že svoju kvalifikáciu vedeli uplatniť niektorí ľudia pracujúci v oblasti zdravotníctva (lekári a lekárnice) a niektorí špecialisti (tlmočníci, iní odborníci).

Znalosť slovenčiny

Jazykové kompetencie a zručnosti sú pri hľadaní zamestnania najdôležitejšou predispozíciou, pretože schopnosť komunikovať v slovenčine je nevyhnutná aj pre väčšinu nízkokvalifikovaných pozícií. Na tomto aspekte sa zhodli všetky typy participantov na výskume vrátane ľudí z domácností píšucich denníky. *Velký problém je jazyková znalosť. Na to, aby ste zvládli pracovný pohovor, a dostali nejakú adekvátne platenú prácu, musíte zvládnuť pracovné pohovory a na to je nutný ten jazyk. A už tu vidím ten veľký problém. Zamestnanie je možné, ale v realite si to vyžaduje veľmi veľký vklad toho daného človeka. Aby proste napredoval čo najrýchlejšie, aby sa čo najrýchlejšie naučil ten jazyk, aby mal jednak motiváciu, aby jednak sa to nejakým spôsobom mohlo podariť.* (Jolana) Pre niektorých je výhodou znalosť aspoň anglického jazyka. Neplatí však pravidlo, že tí, ktorí slovenský jazyk už zvládli, sa budú vedieť s istotou uplatniť na trhu práce. Celkovo je najväčším problémom obdobie po udelení medzinárodnej ochrany, v dobe relatívne krátkej na zvládnutie jazyka a na zorientovanie sa v novej krajine. Šesť mesiacov nie je dostačujúci čas na to, aby utečenec zvládol slovenský jazyk na požadovanej úrovni.

⁹¹ Porovnaj napríklad so situáciou v Českej republike (Uherek a kol., 2012) alebo v iných európskych krajinách (Jonker, 2005).

Zapojenie sa utečencov do trhu práce je však omnoho komplikovanejšie, než len mechanické splnenie niektorých podmienok, ktoré trh práce vyžaduje. Získanie vzdelania či zvládnutie jazyka na primeranej úrovni, napríklad pre nižšie kvalifikované profesie, nemusí znamenať úspešné nájdenie si zamestnania. Negatívne stereotypy a predsudky voči ľuďom, ktorí sa na Slovensku nenarodili, ktorí sa líšia farbou pleti a príslušnosťou k inej sociálnej skupine, najčastejšie podľa rasovej, etnickej alebo náboženskej príslušnosti, na Slovensku pretrvávajú. Množstvo negatívnych predsudkov a stereotypov⁹² voči utečencom ako špecifickej skupine, ktorú majorita Slovenska zatiaľ odmieta,⁹³ bolo evidentných aj počas verejných diskusií spojených s návrhom kvót na prerozdelenie žiadateľov o azyl v apríli a máji 2015. Strach a obavy z odlišností utečencov ich na trhu práce viacnásobne znevýhodňujú pred inými uchádzačmi o zamestnanie. Spolu s nedokonalou jazykovou úrovňou u mnohých jednotlivcov je ich štartovacia pozícia pri hľadaní zamestnania mimoriadne zložitá. *Častokrát, samozrejme pri tej staršej generácii, nevedia dokonale po slovensky. A to môže byť ešte stále pre väčšinu zamestnávateľov odrádzajúce. Celkovo si myslím, že cudzinci zažívajú dosť veľa diskriminácie u nás. Aj taký neurčitý pocit ohrozenia, ktorý môžu zamestnávatelia mať, pramení z tých predsudkov. Čiže v podstate musia tak viac dokazovať.* (Júlia) Túto rozdielnu štartovaciu čiaru utečenci prekonávajú iba s veľkým úsilím alebo s veľkou podporou.

Diskriminácia, rasizmus a rozdielne zaobchádzanie

Diskriminácia, teda rozdielne zaobchádzanie, znevýhodňovanie alebo obmedzovanie jednotlivca či skupiny osôb z dôvodu ich rasy, farby pleti, jazyka, veku, sexuálnej orientácie, viery, náboženstva alebo pohlavia (Debrecéniová, 2006, s. 4), patrí k rozšíreným a vážnym problémom ľudí s medzinárodnou ochranou aj pri hľadaní si zamestna-

⁹² Pozri bližšie napríklad *Rasová mytológia* (Hrabovský, 2011).

⁹³ K postojom slovenskej verejnosti pozri bližšie napríklad *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu* (Gallová Kriglerová – Kadlečíková, 2012, s. 40 - 41) a *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike* (Vašečka, 2009).

nia.⁹⁴ Nízka informovanosť o migrantoch a utečencoch, nezvyk na inakosť, netolerancia voči iným v priestore Slovenska, nacionalistické tendencie či strach a obavy z migrantov sa pretavujú do negatívnych očakávaní od týchto ľudí aj na pozíciách zamestnancov. *Nedokážu si nájsť prácu. Máme takých, ktorý si nevedia nájsť prácu ani on, ani ona. Už tri roky... Aj tú slovenčinu vedia, aj boli na pohovoroch... Číže na druhej strane je to možno aj naša spoločnosť, ktorá má problém zamestnávať cudzincov... A tiež, že hovoria, že vyzeráte ako Cigán, nevezmeme vás do zamestnania.* (Klára) Vážnym problémom je na Slovensku pri hľadaní zamestnania aj farba pleti. Z praxe servisných organizácií vyplýva, že problémom je aj vierovyznanie a aj rodové špecifiká, pričom negatívnejšie dôsledky sa prejavujú pri ženách. V slovenskom konzervatívnom prostredí najviac na ženy z moslimského prostredia, ktoré nosia šatku, tzv. hidžáb. *A potom sú aj takí, ktorí... prosto reálne zažívajú také to vylúčenie. Či už pani so šatkou, ktorá si prácu nenájde. Reálne je to diskriminácia kvôli vzhľadu a náboženstvu.* (Júlia) Takúto skúsenosť mali aj Minaxi a Ieva. Obe sú mladé ženy, ktoré si veľmi priali pracovať a obe zároveň počas posledných rokov prešli aj rekvalifikačnými kurzami. Nosenie hidžábu je pre ne súčasťou ich osobnej integrity. Zamestnanie si nenašla po niekoľkých rokoch ani jedna z nich. Uchádzali sa o rôzne pracovné pozície, napríklad ako asistentky v obchode, pracovníčky v kozmetickom salóne, upratovačky a pod. Nosenie šatky u moslimských žien je veľmi vážnou prekážkou nielen pri zaraďení sa na trh práce, ale aj v bežných sociálnych situáciách. Ako uvádza Tužinská (2010), „inakosť“ sa nevysvetlí tým, že ju označíme za dôsledok etnickej, rasovej ani kultúrnej príslušnosti. Voľba inej než etnicizujúcej perspektívy (Dráľ, 2009) neznamená ani to, že sa na inakosť pozrieme z pohľadu „čiernej ovce“, ale skôr na to, kto ju označuje (Tužinská 2010, s. 80).

⁹⁴ Rozšírenú subjektívnu skúsenosť ľudí s medzinárodnou ochranou s diskrimináciou na Slovensku ukázal aj výskum UNHCR (Sekulová, 2013), ale diskriminácia utečencov patrí k rozšíreným problémom aj v iných krajinách (Krchová – Viznerová, 2008; Jonker, 2005).

4.4. PODMIENKY A RIZIKÁ PRÁCE

Ohrozenie prekérnymi pracovnými podmienkami, teda prácou, ktorá sa vyznačuje atribútmi ako pracovná neistota, nedostatok sociálnej kontroly, nízky príjem a nedostatočný prístup k sociálnej ochrane na pracovisku (Vosko – Clark, 2011, s. 2), sa týka všetkých ľudí s medzinárodnou ochranou. Hlavne v začiatkoch integračného procesu sú nútení akceptovať akékoľvek pracovné podmienky, len aby prácu získali. *Aj sa nám už stali prípady, kedy sme mali zlú skúsenosť s agentúrami. Klienti boli zneužívaní, pracovali za nízke mzdy, respektíve im neboli vyplatené. Nefungovala tam nejaká evidencia, či už výkonu práce alebo evidencia na úradoch.* (Silvia) K takýmto pracovným miestam nepatria len dočasné pracovné miesta, ale aj trvalé miesta, ktoré majú aspekty rizikovosti, teda o stabilné zamestnania v zmysle typu úväzku, ale vyznačujúce sa nízkou mzdou, nízkou kvalifikáciou a nízkou prestížou (Sekulová, 2014, s. 36). Z nízkeho príjmu na takomto pracovnom mieste si pracovník nevie zabezpečiť primeraný život pre seba a svoju rodinu, pokryť základné životné potreby, adekvátne bývanie a pod. Aj napriek platenému zamestnaniu sú ľudia na týchto pracovných miestach ohrození chudobou.⁹⁵ Okrem pretrvávajúcej sociálnej neistoty sú pracovníci ohrození aj zneužívaním zamestnávateľmi. Svoju skúsenosť v denníku opisuje Swapna: *Ja môžem robiť čokoľvek, akúkoľvek prácu – upratovačku alebo umývať riady, robiť vrátničku. Akákoľvek práca. Len aby som mohla zarábať aspoň 500 alebo 600 €. No také šťastie my sme ešte nemali. Každý chcel nejaký papier – osvedčenie... Áno, ja mám šťastie, že sme spolu. Že moje deti sú zdravé a nie sme na vojne, že nás nebombardujú. Ale bez práce sa tiež nachádzame pod bombami. To je taká katastrofa, veď peniaze potrebuje každý človek.* Pretrvávajúca neistota na pracovisku sa u ľudí s medzinárodnou ochranou prejavuje napríklad v podobe krátkodobých pracovných zmlúv, resp. prácou cez agentúry dočasného zamestnávania. V takomto prípade utečenci v určitom období nemajú istotu stabilného príjmu. Častejšie sú napríklad ohrození aj nútením na nelegálnu prácu, kedy s nimi zamestnávateľia s úmyslom ušetriť náklady spojené s odvodmi nechcú uzatvárať pracovné zmluvy. Takáto práca je pritom považovaná za nezá-

⁹⁵ Pozri bližšie napríklad Keller, 2010 alebo Vosko – Clark, 2011.

konné zamestnávajúce a prísne trestaná. *Mne často cudzinci s doplnkovou ochranou hovorili, že robia bez zmluvy. Majú skôr problém s tým, že... pracujú v nejakej automobilovej fabrike, pracujú... pre agentúru dočasného zamestnávania, ktorá ich vlastne lízovala... Robili hrozne veľké nadčasy, sťažovať sa mohli len tej firme a nie na personálnom oddelení.* (Eva) V nami sledovanej skupine pracovali všetci zamestnanci legálne, na základe trvalej pracovnej zmluvy, aj keď so znevýhodňujúcimi podmienkami. Príjem na hranici minimálnej mzdy nepokryval náklady na výdavky domácností, hlavne u rodín s malými a školopovinnými deťmi. Rodiny s deťmi boli v značnej materiálnej núdzi, a to aj v domácnostiach, kde bol aspoň jeden pracujúci člen. Domácnosti to reflektovali v osobných denníkoch. Ako píše Sonam: *To je veľmi zaujímavé, že Slovensko pre imigrantov je ako nútený a ťažký pochod. Nie krajina pre život. Ak niekto chce opustiť krajinu, musí všetko predať, aby mal dostatok peňazí na zaplatenie za cestu do Európy. Keď sem príde, vidí, že tu je život ťažší. Každý odišiel z krajiny kvôli vojne. Ale keď sú tu, musia opäť utiecť, ale z inej príčiny. A to sú finančné problémy a práca. Viac ako sto ľudí odišlo do inej európskej krajiny pred mojimi očami. Ale ja nechcem odísť do inej krajiny, pre mňa je dôležité vzdelanie mojich detí. Viem, že máme finančné problémy, ale ak by som išla do inej krajiny, deti by nemohli začať školu tak ako tu. Preto tu zostávam a beriem na seba risk, nie na deti. Ony musia pokračovať v štúdiu.*

4.5. PRÁCA: NEJESTVUJÚCA VÍZIA

Zo Slovenska mnoho ľudí s medzinárodnou ochranou odchádza ďalej do zahraničia. Hoci ekonomické motivácie patria k hlavným dôvodom, dôležité sú aj iné motivácie neekonomického charakteru. Pre mnohých je motiváciou rodina či príbuzenské väzby v iných krajinách Európy. Na Slovensku sa cítia kultúrne aj sociálne osamotení. Náš výskum naznačuje, že podmienky regionálnych trhov práce významne ovplyvňujú rozsah sekundárnej migrácie a odchodov ľudí do iných regiónov alebo do zahraničia. Práve skutočnosť, že zo Slovenska mnoho ľudí s medzinárodnou ochranou odchádza ďalej do západnej Európy, je priestorom pre niektoré očakávania a predsudky v systéme, ktoré v konečnom dôsledku ešte viac sťažujú priebeh integračného procesu.

Práca na rizikových miestach je u ľudí s medzinárodnou ochranou často jediným možným riešením hroziacej nezamestnanosti a výpadku príjmu po strate integračnej podpory, alebo odchod do zahraničia. Túto skúsenosť mala aj domácnosť pani Levy. Ani napriek rekvalifikácii si Ieva po troch rokoch na Slovensku prácu nenašla. Ieva bola pri hľadaní práce ako moslimka nosiaca hidžáb diskriminovaná. Z platu jej manžela vo výške minimálnej mzdy nevedela päťčlenná rodina vykryť žiadne výdavky okrem ubytovania. Žili v lokalite s mierou nezamestnanosti, ktorá je nad priemerom nezamestnanosti v SR. Keď domácnosť stratila nárok na finančný príspevok z integračného programu, z ktorého si rodina hradila nájomné, po úvahách odcestovali zo Slovenska za príbuznými do západnej Európy. Takto sa niektorí ľudia s medzinárodnou ochranou na Slovensku dostávajú do začarovaného kruhu života na hranici chudoby, sociálnej exklúzie, na čo nadväzujú ďalšie vážne problémy. Následným častým riešením sú odchody do zahraničia, kde hľadajú lepšie podmienky pre život.

4.6. PRÁCA: ODPORÚČANIA

- Lokálne podmienky na trhu práce podstatne ovplyvňujú možnosti ekonomickej integrácie ľudí s medzinárodnou ochranou. Odborné štúdie⁹⁶ ukazujú, že rozhodnutie o umiestnení utečencov do lokality, ktorá sa vyznačuje problematickým trhom práce a vysokou nezamestnanosťou, môže negatívne ovplyvniť ich celkovú integráciu. Vychádzajúc z výsledkov výskumu preto navrhujeme, aby boli ľudia s priznaným azylom alebo udelenou doplnkovou ochranou umiestňovaní do takých lokalít, kde existuje dobrá perspektíva pre nájdenie si zamestnania (a naopak, vyhýbali sa lokalitám s vyššou než priemernou mierou nezamestnanosti v SR).
- Získanie vzdelania v prijímajúcej krajine, a to aj v podobe čiastkového vzdelania alebo aj vhodne zvolenej rekvalifikácie, významne zvyšuje šance pre ekonomickú participáciu a integráciu utečenca do spoločnosti. Odporúčame preto alo-

⁹⁶ Pozri bližšie Holoubek a kol., 2012 alebo Losi – Strang, 2008.

kovanie väčšieho objemu finančných prostriedkov na rekvalifikačné kurzy a prípravu stratégie získavania vzdelávania utečencov na Slovensku, a to tak, aby boli v súlade s osobným stredno- a dlhodobým plánom do budúcnosti utečencov.

- Slovensko už v súčasnosti má vytvorené programy pre pomoc ľuďom, ktorí hľadajú zamestnanie, v rámci schém v oblasti sociálnej politiky. Rôznorodé opatrenia aktívnej politiky trhu práce, ktoré ponúkajú úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, sú k dispozícii všetkým znevýhodneným uchádzačom o zamestnanie, kam patria aj ľudia s udeleným azylom a doplnkovou ochranou. Odporúčame väčšie využívanie týchto existujúcich možností, keďže skúsenosti a expertíza v tejto oblasti môže veľmi vhodne reagovať na špeciálne potreby ľudí s medzinárodnou ochranou. Zároveň navrhujeme zaradiť do ďalšieho vzdelávania pracovníkov úradov práce aj vzdelávací blok o nútenej migrácii a ľuďoch s medzinárodnou ochranou, keďže povedomie o tejto skupine a jej potrebách ostáva nízke.

5. Sociálne zabezpečenie: Východisko k zmene

Sociálne zabezpečenie,⁹⁷ teda zabezpečenie služieb a materiálnych potrieb jednotlivcovi alebo rodine v čase, kedy sa o seba z rôznych príčin nemôžu starať sami (Benda-Beckmann, 2015), tvorí základ stability života každého človeka. Vlastné hmotné zabezpečenie a materiálne zázemie si človek buduje celý život. Práve utečenci, ako osoby ktoré prichádzajú do novej krajiny prerušujúc tak kontinuitu svojho doterajšieho života, si budujú život odznova, začínajú po udelení ochrany v neznámom prostredí akoby od „nuly“. Začínajú zároveň po traumatickom zážitku a nesmiernych ťažkostiach v krajine pôvodu, z ktorej ušli, a ocitajú sa v odlišných kultúrnych, ekonomických aj geografických podmienkach. Sociálne zabezpečenie je pre nich dôležité aj vzhľadom na to, že je základom pre stabilitu, ktorú utečenci potrebujú nanovo získať. V našom kultúrno-geografickom priestore⁹⁸ je takmer vždy komplexom, ktorý sa skladá z viacerých súčastí, z rôznych zdrojov. Patrí sem štátne zabezpečenie sociálnych záležitostí, dôchodkov, zdravotné zabezpečenie, ale aj rôzne iné zdroje od rodi-

⁹⁷ Systém sociálneho zabezpečenia na Slovensku sa skladá zo systému zdravotného zabezpečenia a systému sociálnej ochrany, kam patrí sociálne poistenie, štátna sociálna podpora a sociálna pomoc. Pre viac informácií pozri bližšie štúdiu *Pristup migrantov k sociálnemu zabezpečeniu a zdravotnej starostlivosti v Slovenskej republike: politiky a prax* (Drozd, 2013).

⁹⁸ Pretože v krajinách pôvodu, či v iných častiach sveta, sa systémy sociálneho zabezpečenia líšia.

ny, príbuzných, náboženské spolky či iné sociálne siete, z finančných zdrojov alebo aj zo služieb a iných rôznorodých sociálnych vzťahov a sietí, ktoré celkové zabezpečenie spoluvytvárajú.⁹⁹

Status utečenca, držiteľa medzinárodnej ochrany, je priamo spojený s právom na ochranu a toto právo zahŕňa okrem iných práv aj právo na prístup k sociálnym službám prijímajúcej krajiny (Korac, 2012). Po príchode na Slovensko preberá za jeho sociálne zabezpečenie zodpovednosť štát. Sociálne zabezpečenie má okrem okamžitého riešenia problematickej situácie vytvoriť aj efektívny základ pre ďalšie osamostatnenie sa utečenca a základ pre ďalšie fázy začatého integračného procesu. Utečenci okrem pomoci od štátu ani jeden z iných komponentov sociálnej istoty a sociálneho zabezpečenia v prijímajúcej krajine nemajú. Vo väčšine prípadov nemajú úspory, žijú na hranici chudoby (i pod ňou) a zväčša sa nemajú na koho v prípade núdze obrátiť. Čiastkovú podporu, hoci nie vo finančnom zmysle, im vo veľmi obmedzenej miere (regionálne i rozsahom) poskytujú niektoré mimovládne organizácie alebo charity či náboženské zoskupenia. Niektorí utečenci majú príbuzných v iných krajinách Európskej únie a v prípade najväčšej núdze sú ich sociálnou sieťou, ktorá im môže poskytnúť krátkodobú pomoc. Najdôležitejšou úlohu však pre nich v začiatkoch zohrávajú štátom určené integračné opatrenia

5.1. FINANČNÝ PRÍSPEVOK

Na Slovensku sú ľudia s azylom a doplnkovou ochranou po priznaní medzinárodnej ochrany zaradení do integračného programu, čím získavajú aj finančný príspevok. Tento príspevok pre jednotlivca predstavuje 290 € na mesiac po dobu šiestich mesiacov. Pokiaľ ide o rodinu utečencov, teda o viac jednotlivcov, ktorí spolu žijú, je suma finančnej podpory vyššia a počíta sa z percentuálnych pomerov podobne ako v systéme štátnej sociálnej podpory pre osoby v hmotnej núdzi. Napríklad jeden dospelý, ktorý žije s 1 až 4 deťmi v spoločnej domácnosti, má nárok na celkový príspevok vo výške 570 € mesačne (z tejto sumy prislúcha 294,5 € na náklady spojené s bývaním pre ro-

⁹⁹ Porovnaj napríklad Benda-Beckmann, 2015, s. 245.

dinu a zvyšných 275,5 € môže domácnosť použiť na ďalšie mesačné výdavky).¹⁰⁰

Pri poberaní finančného príspevku je podmienkou navštevovanie kurzov slovenského jazyka a akceptovanie ponuky práce, ktorú poskytne sprostredkovateľ integračného programu (resp. utečenec má právo odmietnuť dve ponuky práce na základe vlastného uváženia). Ich neplnenie znamená sankciu – nepridelenie finančného príspevku za daný mesiac. Pokiaľ sa do šiestich mesiacov človek nezamestná a nemá ani iný zdroj príjmu, prihlasuje sa ako uchádzač o zamestnanie na úrade práce a začína poberať dávku v hmotnej núdzi. Sumár sociálnej podpory je omnoho nižší ako finančný príspevok z integračného programu.¹⁰¹ Cieľovou stanicou pre ľudí s medzinárodnou ochranou je stabilné zamestnanie s príjmom, ktorý dokáže pokryť najzákladnejšie potreby pre jednotlivca alebo rodinu. Avšak skoré nájdenie zamestnania v novej krajine s cudzím jazykom je pre väčšinu ľudí s medzinárodnou ochranou len snom.

Experti z mimovládneho sektora sa zhodli, že poskytovaná finančná suma nie je dostatočná ani z hľadiska jej výšky, ani z hľadiska dĺžky trvania tejto podpory. *Dozriava sa, a samozrejme veľmi ma to mrzí, lebo nedá sa za šesť mesiacov integrovať.* (Eva) Odborníci zo všetkých sfér sa zhodli na tom, že finančná podpora počas šiestich mesiacov na úspešnú integráciu nepostačuje. Doba vyplácania finančného príspevku je krátka aj v porovnaní s okolitými krajinami strednej Európy.¹⁰² Žiaducim opatrením v tomto kontexte je napríklad predĺženie časového rámca, v rámci ktorého je finančný príspevok poskyto-

¹⁰⁰ Ďalšie hladiny podpory sú odstupňované pre dvoch dospelých v spoločnej domácnosti bez detí (525 eur, z toho 271,27 eur na bývanie a 253,75 eur na ostatné výdavky), pre 2 dospelých s 1 až 4 deťmi (z toho 780 eur, 403 eur na bývanie a 377 eur na stravné) a pre 2 dospelých a viac ako 4 deti (1 050 eur, z toho 542,5 eur na bývanie a 507,5 € na ostatné výdavky). Pripomíname, že obdobie počas, ktorého sú utečenci oprávnení na poberanie tohto finančného príspevku, je šesť mesiacov.

¹⁰¹ Aktuálna výška súm dávok v hmotnej núdzi je napríklad u jednotlivca 61,60 € mesačne, u jednotlivca s dieťaťom alebo najviac so 4 deťmi 117,20 € mesačne, u dvojice s dieťaťom alebo najviac so 4 deťmi 160,40 € mesačne. Pre viac informácií o sumách dávky v hmotnej núdzi alebo k iným dávkam pozri bližšie <http://www.employment.gov.sk>.

¹⁰² Holoubek a kol., 2012; Deneva et al, 2013.

vaný aspoň na jeden rok, v prípade najzraniteľnejších skupín utečencov minimálne na dva roky. Môže mať aj iné podoby. Experti z mimovládneho sektora navrhovali napríklad ako iný nástroj poskytovanie bezplatného, resp. zvýhodneného a finančne nezaťažujúceho bývania. *My sme aj navrhovali, sme sa rozprávali, že by bolo lepšie... im zaplatiť ubytovanie na rok napríklad. A radšej ich nastaviť na dávky v hmotnej núdzi, ktoré sú síce nízke, ale keď má niekto isté ubytovanie, tak je tam väčší priestor na tú integráciu. Takže myslím si, že šesť mesiacov po 290 €, čo dostávajú aktuálne, a potom prechod na 60 €, [čo] je dávka v hmotnej núdzi a 50 € príplatok k ubytovaniu, to je 110 €, to je proste obrovský skok.* (Róbert)

Migračný úrad považuje výšku finančného príspevku za primeranú, keďže je vyššia než by poberali občania Slovenska v porovnateľnej situácii z dávok poskytovaných úradmi práce v rámci sociálnej záchranej siete. Obe kategórie však nie je možné porovnávať, vzhľadom na situáciu, v ktorej sa ľudia s medzinárodnou ochranou nachádzajú – bez úspor, bez zázemia, bez akéhokoľvek iného sociálneho zabezpečenia. Z mesačného finančného príspevku najzásadnejšiu položku predstavuje cena ubytovania, ktorá nezriedka zhltnie väčšiu časť tejto sumy za mesiac. Výšku finančného príspevku je nutné vnímať v kontexte zložitej a špecifickej situácie, v ktorej sa utečenci nachádzajú. Zástupcovia Migračného úradu zároveň pripúšťajú, že obdobie navrhnuté na poberanie finančného príspevku by mohlo byť v integračnom programe dlhšie aspoň pre niektoré kategórie ľudí s medzinárodnou ochranou – napríklad pre rodiny s deťmi alebo chorými členmi rodiny.

Vyžití z finančného príspevku je pre utečencov nezriedka veľmi ťažké. Výdavky je nutné minimalizovať a postačujú na pokrytie najnevyhnutnejších nákladov. Najväčším ekonomickým problémom čelia rodiny s deťmi. Príkladom je životná situácia jednej z domácností píšecej denník. Pani Sonam v tejto súvislosti vo svojom denníku napísala, že im peniaze nestačia na zabezpečenie základných potrieb v škole – na stravovanie a dopravu do školy: *Najväčší a nový problém pre nás všetkých (našu rodinu) sú financie. Peniaze, ktoré dostávame, nepostačujú. A ja nemám prácu a mám zdravotné problémy a nehovorím vašim jazykom, čiže pre mňa je veľmi ťažké vyžiť a zmenežovať mesačnú čiastku*

na celý mesiac. Nemôže si dovoliť zaplatiť predplatný mesačný lístok na dopravu svojim školopovinným deťom a tie musia chodiť pešo. Nemôžu si dovoliť ani obedy v školskej jedálni a preto varí pre všetkých každý deň a deti sa chodia naobedovať domov.

Viacere rodiny dostávajú finančnú podporu dlhšie ako šesť mesiacov, keďže ich domácnosť má viac členov, zdravotné a iné problémy. Ide len o výnimočné prípady, o ktorých rozhoduje Migračný úrad. Migračný úrad rozhoduje i to tom, kedy bude finančný príspevok ukončený, na čo organizácie svojich klientov upozorňujú. Z výskumu však vyplýva, že ak je finančný príspevok odobratý celý, znamená to pre rodinu veľký finančný prepad. Najmä ak má iba jeden príjem. Ak sa zodpovedné inštitúcie rozhodnú podporu odobrať, mali by tak robiť postupne – teda počas niekoľkých mesiacov sumu podpory znižovať, aby si tak ľudia zvykli a pripravili sa na nižšiu finančnú pomoc. Vážnym finančným ťažkostiam čelila aj domácnosť pána Sunila, ktorý napriek zamestnaniu v gastronómii nevedel pokryť výdavky domácnosti. Bez príspevku na nájom dvojizbového bytu, kde žije s manželkou a dvoma deťmi, by domácnosť nevyžila.

Silná a adresná podpora utečencov na začiatku ich integračného procesu môže mať pozitívnejšie dôsledky pre integráciu, než tlak na zvyšovanie spoluzodpovednosti za svoj integračný proces (ako je systém nastavený v súčasnosti). Viacrozmerná podpora na začiatku integračného procesu spoluvytvára pocit stability a zvyšuje šance jednotlivca na úspešnú integráciu. Dôležité je súčinné pôsobenie viacerých komponentov integračného programu.

Sociálnu situáciu ľudí s medzinárodnou ochranou často komplikujú problémy s hľadaním zamestnania a zabezpečením príjmu, tie zasa súvisia s učením sa slovenského jazyka a s problémami s uznávaním odborných kvalifikácií. Hoci sa niektorí ľudia s azylom alebo doplnkovou ochranou v rámci stanoveného obdobia pol roka osamostatnili (sociálne zabezpečenie už nepotrebovali), je to skôr výnimka.

5.2. ZAPOJENIE DO ŠTÁTNEHO SYSTÉMU SOCIÁLNEJ OCHRANY

Ľudia s doplnkovou ochranou a azylom sú po ukončení podpory z integračného programu prihlasovaní na úrady práce, kde sa stávajú poberateľmi dávok v hmotnej núdzi, prípadne ďalších dávok, na pobranie ktorých spĺňajú podmienky. V niektorých prípadoch prihlasujú servisné organizácie svojich klientov na úrady práce už aj skôr, keďže ako znevýhodnení uchádzači na trhu práce majú možnosť participovať na aktívnych opatreniach trhu práce.¹⁰³ Následne si potenciálni zamestnávateľia pri ich zamestnaní môžu uplatňovať niektoré úľavy a výhody.

Z praxe mimovládnych organizácii to už v minulosti pomohlo nájsť utečencom zamestnanie. Čo však možné nie je, je súčasné pobranie dávok v hmotnej núdzi a podpory z integračného programu. Napriek tomu, že internými nariadeniami sú schémy nezlučiteľné, viacerí odborníci ich považovali skôr za vzájomne doplnkové, než vylučujúce sa.

V tejto skutočnosti videli problém viacerí experti. Integračný proces je v začiatkoch veľmi náročný a výška materiálnej podpory z integračného programu nepostačuje. *Ten sociálny systém nie je postačujúci, pretože naši klienti nemajú zázemie ako väčšina Slovákov, či už je to bývanie, alebo nejakú rodinu, a iba z tých príspevkov a dávok sa nedá vyžiť.* (Silvia) Vyňatie finančného príspevku z kategórie príjmov na účely hmotnej núdze, teda možnosť poberať súčasne finančný príspevok a dávku v hmotnej núdzi, by výrazne prispelo k zlepšeniu sociálnej situácie utečencov. *Akákoľvek materiálna pomoc by mala ísť cez štátnu podporu, cez rozpočet, najlepšie z tej oblasti, ako je ministerstvo práce. Normálne cez systém štátnych sociálnych dávok... Že zvýhodníme vás určitým koeficientom, napríklad pre tú dávku v hmotnej núdzi len za to, že*

¹⁰³ Pre potreby aktívnej politiky trhu práce sú už v súčasnosti zadefinovaní ako cieľová skupina azylanti aj ľudia s doplnkovou ochranou (od roku 2013). To znamená, že sa môžu zúčastňovať na špecifických programoch úradov práce, ako napríklad aktívnych prácach, absolventskej praxi, získať príspevok na založenie živnosti a iné. Z praxe mimovládnych organizácii je to krok vpred a zároveň celkom efektívny nástroj, ktorý už viackrát využili. Využitelnosť týchto opatrení má však vyšší potenciál a bolo by vhodné aktívne opatrenia využívať ešte viac.

ste utečenci, uznávame, že ...prvé tri roky alebo poviem len pre prvé dva roky... Alebo takým nejakým smiešnym koeficientom, ale aspoň trochu nech sa to tam uzná... To by boli tie vyrovnávacie opatrenia vlastne. (Veronika) Vo výnimočných prípadoch utečencom, ktorí už poberajú dávku v hmotnej núdzi, pomáhali servisné organizácie z integračných projektov prispievaním aspoň na ubytovanie (v dĺžke nad rámec definovaných 6 mesiacov), keďže im dávka v hmotnej núdzi vôbec nepostačovala. Zároveň utečenci často nevedeli z objektívnych príčin podmienky na získanie príspevku na ubytovanie splniť.¹⁰⁴

To zažívali aj domácnosti participujúce na výskume. Životná situácia Minaxi je komplikovaná, keďže jej manžel trpí vážnou chorobou a zároveň má tri školopovinné maloleté deti. Minaxi si nevedela nájsť okrem malých krátkodobých brigád stabilné zamestnanie a je jedinou živiteľkou rodiny. Jej rodina je odkázaná na príjem zo sociálnych dávok približne 300 € mesačne. Dlhodobo mala aj príspevok na bývanie, aj tento príspevok už bol zastavený a z dávok v hmotnej núdzi sa nedá uhradiť ani len mesačné nájomné. Je v zúfalej situácii, pokúša sa situáciu riešiť.

Pre mnohé rodiny, ktoré sa nachádzajú v hmotnej núdzi a poberajú dávky sociálnej pomoci a rodinné dávky, je nástup do zamestnania niekedy aj rizikom. Zamestnaním sa totiž môže príjem rodiny ešte viac znížiť, keďže príjem zo sociálnych dávok je rovnaký vzhľadom na nízku mzdu alebo výdavky spojené s dochádzaním za prácou. Súčasnú podmienku na poskytovanie dávky v hmotnej núdzi môžu na najchudobnejšie skupiny ľudí s medzinárodnou ochranou, podobne, ako je to u ľudí ohrozených chudobou medzi majoritnou populáciou, pôsobiť aj veľmi demotivujúco a negatívne. Hoci sa jeden z členov chudobnej domácnosti zamestná, v konečnom dôsledku sa chudoba ro-

¹⁰⁴ Podmienkou je, aby poberateľ bol buď vlastníkom alebo spoluvlastníkom bytu, vlastníkom, alebo spoluvlastníkom rodinného domu, ktorý domácnosť užíva na bývanie, alebo nájomcom bytu, nájomcom rodinného domu alebo nájomcom obytnej miestnosti v zariadení určenom na trvalé bývanie, ktoré domácnosť užíva na bývanie (pozri bližšie http://www.upsvar.sk/sl/odbor-socialnych-veci-a-rodiny/oddelenie-pomoci-v-hmotnej-nudzi-nahradneho-vyzivneho-a-statnych-socialnych-davok/prispevok-na-byvanie.html?page_id=412682).

diny ešte prehľbi.¹⁰⁵ Podmienky poberania dávok sú pomerne prísne: zamestnanie jedného člena domácnosti, kde je celá rodina spoločne posudzovaná na účely priznania sociálnych dávok, znamená stratu ďalších typov dávok. Táto otázka trápi aj mimovládne organizácie, ktoré s touto cieľovou skupinou pracujú: *U tých nízkopríjmových rodín, je tá situácia, keď niekto poberá dávku v hmotnej núdzi o to komplikovanejšia, že s tým maličkým príjmom môžeš prekročiť tú hranicu súčtu v domácnosti. Podľa mňa je to úplne zúfalé.* (Júlia) A aj sa to ľuďom s medzinárodnou ochranou stáva. Pani Swapna žije na Slovensku už desať rokov. S manželom si hľadali trvalé zamestnanie a nevedeli ho nájsť. Obaja mali len malý príjem z príležitostných brigád. Syn bol denným študentom na vysokej škole a z dôvodu hmotnej núdze rodiny poberal aj sociálne štipendium. Dcéra bola na materskej dovolenke s dieťaťom. Pani Swapna sa v septembri 2014 konečne podarilo zamestnať v reštaurácii na trvalý pracovný pomer za minimálnu mzdu. Touto skutočnosťou rodina stratila nárok na dávky z úradu práce vrátane štipendia pre syna – a príjem značne klesol. Swapna nakoniec z práce po dvoch mesiacoch pre neférové vzťahy na pracovisku odišla. Napriek tomu si Swapna veľmi želá pracovať, aby mala konečne pocit, že žije normálny život a prácu si usilovne hľadá ďalej.

5.3. SOCIÁLNE DÁVKY: OBMEDZENIA PRÍSTUPU

Prístup k rôznym typom dávok je pre ľudí s medzinárodnou ochranou často obmedzený. Na príklade slovenského dôchodkového systému by sme radi poukázali na to, že v súčasnosti sa s dosahom na utečencov nepočíta a zároveň sa neriešia ani objektívne bariéry, ktoré v prístupe tejto cieľovej skupiny k sociálnym dávkam bránia.

Ľudia, ktorí prichádzajú v dôchodkovom veku alebo preddôchodkovom veku, nevedia z objektívnych príčin doložiť odpracované roky v krajine pôvodu, prípadne systémy sociálneho zabezpečenia nie sú nekompatibilné alebo počet započítaných odpracovaných rokov na Slovensku na poberanie dôchodku nestačí. To isté sa týka aj možnosti poberať invalidný dôchodok v prípade, že azylant alebo osoba s do-

¹⁰⁵ K tejto téme pozri bližšie výskumnú štúdiu *Mezi dávkami a prací, která není?* (Trlifajová a kol., 2014).

plnkovou ochranou trpí dlhodobo nejakým typom ochorenia, často pochádzajúcim z utečeneckej skúsenosti (napríklad v prípade trvalých psychických následkov a traumy). V konečnom dôsledku sú títo ľudia odkázaní iba na dávky v hmotnej núdzi.

Toto je životná situácia aj pani Natálie, ktorej do oprávnenia poberať minimálny dôchodok treba doložiť štyri roky. Z objektívnych príčin to nejde, keďže z vojenským konfliktom poznačenej časti krajiny, v ktorej žila, boli tieto dokumenty zničené. Súčasne Natália nemôže osloviť štátne orgány o dodanie takéhoto dokumentu, keďže by to mohlo ohroziť jej bezpečnosť. A tak je Natália vo svojom veku sedemdesiat rokov odkázaná na život pod hranicou chudoby. Okrem toho má i závažné zdravotné problémy, keďže trpí cukrovkou. Zo zákona nemá nárok ani na starobný, ani na invalidný dôchodok, a tak je odkázaná len na pomoc druhých ľudí. Z dávok v hmotnej núdzi a príspevku na bývanie si vie zaplatiť iba náklady na ubytovanie a nezvyšuje jej na stravu a iné výdavky. V denníku Natália píše: *Nehnevajte sa, som teraz veľmi bezmocná. Zavolala mi jedna [krajanka], že príde na návštevu. Ani som sa netešila, lebo my... sme pohostinný národ. A ja nemám nič ponúknuť. Ani nechcem, aby vedeli, že mi je ťažko. Lebo oni mi nemôžu pomôcť a bude ma iba ľutovať, že som tak dopadla.* Utečenkyne nemajú zvyčajne nárok ani na materské – neplatili si nemocenské poistenie v stanovenej dĺžke v čase pred pôrodom.¹⁰⁶ Ak by aj pracovali, systémy sociálneho zabezpečenia nie sú komunikačne kompatibilné.

Rozdielne možnosti samostatnosti

Rôznorodosť ľudí s priznaným azylom alebo udelenou doplnkovou ochranou sa odráža aj v potenciáli v určitej fáze integrácie sa osamostatniť. V štruktúre ľudí s medzinárodnou ochranou¹⁰⁷ sú nielen mladší ľudia, ktorí majú väčšie šance zvládnuť náročný integračný proces, naučiť sa slovenský jazyk a nájsť si zamestnanie. Často ide aj o osoby, ktoré majú zdravotné (fyzické a psychické) problémy alebo prípadne staršie ročníky, ktoré sú menej flexibilné. Medzinárodná ochrana sa udeľuje aj dôchodcom, u ktorých nie je vôbec reálne predpokladať, že

¹⁰⁶ Pozri bližšie zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.

¹⁰⁷ K vekovej štruktúre ľudí s medzinárodnou ochranou pozri bližšie s. 51.

budú ešte ekonomicky participovať a zabezpečiť si svoju životnú situáciu sami. Samotné poskytnutie medzinárodnej ochrany v sebe nesie prísľub prístupu týchto ľudí k takej ochrane, ktorá im zabezpečí dôstojný život a bezpečie. Táto skutočnosť by mala byť zohľadnená v systéme sociálnej ochrany, aby títo ľudia mali šancu vymaniť sa z chudoby. Bolo by žiaduce, aby štát systémovo zvažoval dosah sociálnej politiky na znevýhodnenú skupinu ľudí s medzinárodnou ochranou, pretože pri súčasnom stave žijú mnohí na hranici chudoby bez možnosti zabezpečiť si dôstojný život.

5.4. SOCIÁLNE ZABEZPEČENIE: ODPORÚČANIA

- Pre väčšinu jednotlivcov, ale predovšetkým pre rodiny, je šesť mesiacov na zvládnutie veľkých nárokov pre osamostatnenie sa a zabezpečenie si stabilného príjmu nepostačujúce. Navrhujeme preto predĺžiť poskytovanie materiálnej finančnej podpory pre ľudí s medzinárodnou ochranou v dĺžke minimálne jedného až dvoch rokov. Toto predĺženie by bolo vhodné ošetriť jasnými a zrozumiteľnými pravidlami pre rôzne kategórie. Najdlhšie poberanie finančného príspevku by sa malo umožniť osobám, ktoré čelia preukázateľným zdravotným problémom, psychickým problémom, osobám v preddôchodkovom a dôchodkovom veku a tiež rodinám s deťmi v školopovinnom veku.
- Výskumné zistenia naznačujú, že prechod z integračného programu do bežného života niekedy zahŕňa len krátkodobé obdobia samostatnosti a utečenci opakovane padajú do záchranej sociálnej siete, nie však do integračného programu. Odporúčame preto zahrnúť do pravidiel poskytovania finančného integračného príspevku aj možnosť opakovaného návratu do integračného programu pre tých, ktorí z neho už vystúpili.
- Servisné organizácie, ako administrátori finančných príspevkov, sú zaťažené vysokou administratívnou náročnosťou spojenou s vyplácaním peňažných príspevkov a reportovaním týchto obrátov. Slovensko v súčasnosti má vybudovanú

efektívnu infraštruktúru úradov práce s kapacitami, expertízou a so skúsenosťou s administráciou a vyplácaním rôznych typov sociálnych dávok. Presunutie vyplácania príspevkov z integračného programu na úrady práce by znížilo náklady na servis utečencom a uvoľnilo by kapacity servisných organizácií na sociálnu prácu, ktorá by ostala v ich kompetencii. Toto opatrenie by eliminovalo efekt „dávajúcej a trestajúcej ruky zároveň“, kedy bola opakovane pozícia partnerov medzi klientmi a servisnými organizáciami narúšaná asymetriou moci z disponovania (a následne odopierania prístupu k nim) finančnými prostriedkami.

- Všetci respondenti upozorňovali na celkový nedostatok finančných prostriedkov na integráciu utečencov. Navrhujeme zvážiť zmenu zdroja financovania integračného finančného príspevku, ktorý by bol hradený v plnej výške zo štátneho rozpočtu SR namiesto dominantného využívania prostriedkov z fondov EÚ.
- V súčinnosti s predchádzajúcim odporúčaním by táto zmena prispela k výraznému zníženiu tlaku na finančné prostriedky z fondov EÚ a viac prostriedkov by bolo k dispozícii na meritórnú prácu v oblasti integrácie utečencov. Ak by aj bol finančný príspevok na integráciu vyplácaný zo štátneho rozpočtu prostredníctvom úradov práce, uchoval by si svoju výšku presahujúcu výšku dávky v hmotnej núdzi (súčasť dočasných vyrovnávacích opatrení).
- V súčasnosti chýbajú opatrenia na riešenie situácie sociálne odkázaných ľudí s medzinárodnou ochranou, ktorí nespĺňajú podmienky na poberanie invalidných a starobných dôchodkov. Odporúčame preto zavedenie legálnych možností pre ľudí s medzinárodnou ochranou poberať minimálne dôchodky tak, aby im bol garantovaný príjem aspoň na hranici životného minima. Opatrenie by sa týkalo ľudí s medzinárodnou ochranou, ktorí nevedia dokladovať odpracované roky v krajine pôvodu a dosiahli dôchodkový vek, resp. sú krátko pred dôchodkom a odpracované roky doložiť nevedia.

- Ľudia s medzinárodnou ochranou žijúci pod hranicou chudoby, podobne ako slovenskí občania v podobnej situácii, sú neraz izolovaní priestorovo aj komunikačne, bez pomoci komunity, v ktorej žijú. Navrhujeme systémovo podporovať komunitné aktivity, počas ktorých spontánne dochádza k svojpomocným opatreniam medzi susedmi alebo členmi cirkevných organizácií.

6. Prístup k zdravotnej starostlivosti

Zabezpečenie zdravotnej starostlivosti pre ľudí s medzinárodnou ochranou je garantované pre obe skupiny, azylantov aj pre ľudí s doplnkovou ochranou, v takom istom rozsahu ako pre občanov Slovenska. Ľudia s udeleným azylom sú poistencami štátu, teda štátnej Všeobecnej zdravotnej poisťovne. Túto skutočnosť reflektujú ako dobrú prax nielen zástupcovia verejného sektora, ale aj servisné organizácie, ktoré s touto cieľovou skupinou pracujú. V inej situácii sú ľudia s doplnkovou ochranou.

6.1. OBMEDZENIA V PRÍSTUPE K ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI

Osoby s udelenou doplnkovou ochranou nie sú poistencami Všeobecnej zdravotnej poisťovne, aj keď zdravotné úkony za ich ošetrovanie lekárom sú hradené z verejných zdrojov Všeobecnej zdravotnej poisťovne. Zdravotný preukaz (ako ho nazývajú samotní držiteľia – „ružovú kartičku“) im vydáva Migračný úrad a zdravotný úkon je hradený z verejných zdrojov až po zložitej byrokratickej procedúre. Táto skutočnosť patrí k najväznejším výhradám zdravotného zabezpečenia, pretože hoci je rozsah služieb garantovaný, nadmieru byrokracie spojená s administrovaním úkonu je natoľko vážna, že ju lekári nemajú záujem podstupovať, resp. nemajú vôbec znalosť o takejto kategórii poistencov a nechcú ich ošetrovať. *Takže toto je podľa mňa problém, ktorému čelia, ...problém neznalosti, čo je to za karta, v akom*

rozsahu sa uhrádza. Samozrejme ten lekár môže byť znepokojený, keď mu tam stojí ten doplnkáč, že nevie, či mu to vôbec bude preplatené. Samozrejme nikto nechce vykonávať tie výkony, keď nemá istotu. Čo by sa odstránilo, keby tam bol ten [priamy] vstup do verejného zdravotného poisťenia. (Júlia)

6.2. NUTNOSŤ ASISTENCIÍ

Servisné organizácie ľuďom po udelení medzinárodnej ochrany asistujú počas návštev u lekára. Tieto asistencie majú viacero dôvodov. Sociálni pracovníci pomáhajú ľuďom zorientovať sa (hlavne v období krátko po udelení medzinárodnej ochrany), sú často aj tlmočníkmi, a v neposlednom rade aj vysvetľujú zdravotným sestram a lekárom špecifické administratívne postupy nevyhnutné na zadministrovanie zdravotného úkonu. *Návšteva lekára, to sú obrovské problémy. ...Najmä osoby s doplnkovou ochranou, oni majú ten špecifický druh preukazu na oprávnenie poskytovania zdravotnej starostlivosti, ktorý nepozná väčšina lekárov a väčšina zariadení. Takže častokrát, keď išli aj bez nás – boli odmietnutí. Aj tak následne, aj keď je klient ako-tak zorientovaný v meste, potrebuje tú asistenciu u lekára, lebo si neporadí. (Silvia)*

Keďže v prípade ľudí s doplnkovou ochranou ide o pomerne malú skupinu, približne 300 osôb, je zrejmé, že povedomie o špecifických administratívnych postupoch u všeobecných lekárov a aj špecialistov ostáva veľmi nízke. Preto servisné organizácie v prípade potreby zdravotného úkonu pre klienta uprednostňujú návštevu u takých lekárov, s ktorými už majú skúsenosť a ktorí o situácii tejto skupiny vedia. Pravda, nie vždy je to možné, napríklad pri nevyhnutnosti ošetrovania u špecialistov: *Asistencie spočívajú z riešenia zdravotného stavu v zmysle nájdenia špecialistu lekára, objednávanie klientov, sprievod na tie rôzne vyšetrenia, kde klientom tlmočím či už pre lekárov, keď lekár potrebuje mať obraz o tom klientovi, alebo spätne vysvetľujem klientovi, aké je stanovisko toho daného lekára na tú danú vec... U takých klientov, pokiaľ sa nezamestnajú, stále fungujú s dokladom o poskytnutí zdravotnej starostlivosti, ktorý je vydávaný Migračným úradom. Čo predstavuje taký problém ...keď majú klienti túto kartičku, tak sa to vykazuje na Všeobecnú zdravotnú poisťovňu trošku iným spôsobom. Pre lekárov to, z môjho pohľadu, predstavuje administratívu, ďalej je to neznalosť tej kartičky, lebo*

sa s ňou nestretávajú na dennej báze. Vidíte Dôveru a každý vie, že je to Dôvera. Vidíte ružovú kartičku, a ešte aj teraz sa mi stáva, že je to pre lekárov niečo, čo v živote nevideli. Ja potom vysvetľujem tú metodiku, kde sa to vykazuje, čo a ako sa fakturuje, aby to ten daný lekár pochopil. (Jolana) Pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti ovplyvňujú úkony aj kultúrne rozdiely a etnicita, napríklad otázka kultúrnych zvyklostí vo vzťahoch medzi mužmi a ženami. Pacient alebo pacientka nemusí chcieť o niektorých typoch problémov hovoriť pred tlmočníkom, ale len s lekárom, ktorého viaže lekárske tajomstvo. V tomto bode slovenský systém zdravotníctva zlyháva a vôbec nie je pripravený reagovať na špecifické potreby cieľovej skupiny migrantov a najmä migrantiek.¹⁰⁸

Aj ľudia píšuci denníky, ktorí mali udelenú doplnkovú ochranu, opisovali ako najväčší problém v oblasti zdravotnej starostlivosti nízke povedomie o ich zdravotnom poistení a preukaze, ktorému čelili nielen v ambulanciách lekárov, ale aj v lekárňach pri preberaní liečiv na predpis. Zamestnanci lekární sa niekedy zdráhali vydať liečivo na predpis, keďže tento typ zdravotného preukazu nepoznali.

6.3. SOCIÁLNA SITUÁCIA AKO BARIÉRA

Zlá sociálna situácia u ľudí s medzinárodnou ochranou spôsobuje aj to, že si nemôžu dovoliť niektoré zákroky, na ktoré je potrebné doplácať. To zažila aj pani Natália (70 r.), ktorá má dlhodobý problém s boľavým chrupom. Nemá finančné prostriedky na opravu zubov, a preto musí daný stav vydržať.

6.4. ZDRAVOTNÉ ZABEZPEČENIE: ODPORÚČANIA

- Pri využívaní zdravotného zabezpečenia pretrvávajú aj objektívne bariéry, keďže ľudia s doplnkovou ochranou nie sú zahrnutí medzi kategórie poistencov štátu¹⁰⁹ v rámci verejného zdravotného poistenia. Navrhujeme, aby boli ľudia s

¹⁰⁸ Pre viac informácií o integrácii migrantov do systému zdravotnej starostlivosti pozri napríklad analýzu výskumu k integrácii v oblasti zdravotníctva (Gallová Kriglerová, 2009).

¹⁰⁹ Pre viac informácií o tom, ktoré skupiny sa kvalifikujú ako poistenci štátu, pozri bližšie <https://www.vszp.sk/platitelia/platenie-poistneho/poistenec-statu/>

udelenou doplnkovou ochranou prekvalifikovaní ako poistenci štátu v rámci verejného zdravotného poistenia podobne, ako je to v prípade azylantov.

- V oblasti zdravotníctva snaha o integráciu či rozvíjanie dobrej praxe v oblasti integrácie ľudí s medzinárodnou ochranou zatiaľ nenastala. Absentujú nástroje, ktoré by uľahčovali prístup k zdravotnej starostlivosti. Navrhujeme preto zaviesť opatrenia, ktoré by zlepšili prístup utečencov k zdravotnej starostlivosti – napríklad možnosť využiť bezplatné tlmočenie v materinskom jazyku, systémové zvyšovanie informovanosti zdravotníckeho personálu o špecifických potrebách migrantov v oblasti zdravotníctva a pod.
- Odporúčame zároveň viesť odbornú diskusiu medzi Ministerstvom zdravotníctva SR a Migračným úradom (s prizvaním mimovládnych organizácií) o možných hospodárnych a zároveň efektívnych riešeniach pre túto skupinu ľudí, aj vzhľadom na narastajúci počet utečencov v strednej Európe a po prípadnom náraste ich počtu na území SR.

7. Slovenský jazyk a vzdelávanie

Osvojenie si jazyka, ktorým hovorí väčšinová spoločnosť, je jedným zo základných predpokladov úspešnej integrácie migrantov vo všeobecnosti (Uherek, 2012, s. 109). Práve jazyk je dôležitý pri uplatnení sa na trhu práce, pri nadväzovaní nových sociálnych kontaktov, ale i pri osamostatnení sa. Cez jazyk získava človek schopnosť komunikovať na úradoch, v obchodoch, s ľuďmi alebo pokračovať vo svojom vzdelaní. Potrebu hovoriť po slovensky pociťovali veľmi jasne aj domácnosti píšuce denníky. Nad otázkou sa intenzívne zamýšľala Sonam: *Verím, že príde raz deň, a ja budem v komunikácii slobodná... Urobím všetko pre to, aby som sa ju naučila, lebo to je prioritou pre život v cudzej krajine.*

Súčasťou integračných služieb určených ľuďom s medzinárodnou ochranou sú jazykové kurzy slovenčiny, ktoré sú povinné počas obdobia poberania finančného príspevku (t. j. zväčša šesť mesiacov) a dobrovoľné po uplynutí tejto doby. Sú zabezpečované servisnými organizáciami a v čase výskumu ich viedli učiteľky slovenského jazyka pre cudzincov alebo v niektorých prípadoch dobrovoľníci. Slovenský jazyk je povinný dva- až trikrát do týždňa,¹¹⁰ resp. šesť vyučovacích hodín týždenne. V prípade neospravedlnených absencií alebo opakovaného meškania sú zavedené sankcie v podobe zníženia sumy fi-

¹¹⁰ Povolených je 25 % absencií, pokiaľ sú odôvodnené (napríklad návšteva u lekára alebo choroba).

nančného príspevku. O týchto pravidlách sú utečenci informovaní na začiatku vstupu do integračného programu.

Nie každý má rovnakú kapacitu naučiť sa nový jazyk, v tomto prípade slovenčinu, z objektívnych dôvodov. Dosah jazykovej výučby je v súčasnosti obmedzený, pretože nevychádza z reálnych potrieb jej participantov. Kurzy slovenčiny nie sú ponúkané podľa stupňa pokročilosti a spôsob výučby neodráža rôzne potreby jeho participantov (napríklad detí, dospelých, mládeže, osôb, ktoré už nejakú základnú znalosť majú). Zároveň, keďže ľudia s medzinárodnou ochranou sa do kurzov pripájajú priebežne počas roka, často sa musí obsah lekcii opakovať, čo môže byť pre ostatných členov kurzu zbytočné a demotivujúce. Podľa pracovníkov servisných organizácií *záleží samozrejme [na tom], z ktorej krajiny a v akom vekomom rozpätí prídu. Tak nie každý je schopný naučiť sa inú reč. Častokrát to nemusí byť o tom, že sa nechce učiť, ale niektorí ľudia na to nemajú bunky, alebo ak je napríklad naozaj nútený zarábať niekde pri stroji, tak potom nemá čas učiť sa.* (Júlia)

Počet ľudí s medzinárodnou ochranou je v jednotlivých mestách nízky, a preto je podľa servisných organizácií ťažšie členiť skupiny kurzu tak, aby zohľadňovali potreby jednotlivých participantov na jazykovom kurze. Špecifickejšie členenie by mohlo zohľadniť rozdielne kompetencie komunikovať po slovensky, ale aj časový harmonogram pracujúcich jednotlivcov, keďže kurzy sa zväčša konajú v dopoludňajších, prípadne skorších popoludňajších hodinách. *Lebo my máme málo tých ľudí, ale sú veľmi diverzifikovaní. Nieкто je rýchly, nieкто je pomalý, nieкто vie viac a iný menej. Máš skupinu štyroch ľudí, a všetci štyria sú úplne rôzni.* (Veronika)

V Českej republike dalo Ministerstvo vnútra ČR vypracovať *Metodiku kurzov pre azylantov*, podľa ktorej je cieľom kurzu jazyka v integračnom programe dosiahnuť úroveň B1. Táto úroveň zahŕňa takú kompetenciu, „aby rozumeli hlavným myšlienkam informácií, ktoré dostávajú o bežných témach, s ktorými sa stretávajú v práci, škole, vo voľnom čase atď. Zároveň by mali byť schopní si poradiť s väčšinou situácií, vedieť napísať jednoduchý text na témy, ktoré poznajú; opísať zážitky, udalosti, sny a plány atď.“ (Uherek a kol., 2012, s. 110). Na Slovensku chýba metodika jazykových kurzov a usmernenia k tomu, ako ich viesť. Súčasne je podľa odborníkov počet hodín týždenne

značne obmedzený a nepokrýva potrebu naučiť sa slovenský jazyk v pomerne krátkom čase (resp. získať základné znalosti v určenom čase šiestich mesiacov) na takej úrovni, aby rozumeli bežným témam rozhovoru. Súvisí to aj s tým, že im chýba delenie na rozličné skupiny podľa stupňa pokročilosti. *Snazíme sa to deliť na úrovne, ale tiež máme obmedzené kapacity. To nemôžeme porovnať s bežnou jazykovou školou, kde máte úrovni aj šesť, a akonáhle ste lepší, tak postupíte do ďalšieho levelu.* (Silvia)

Keďže financie na integračné aktivity sú obmedzené, v niektorých prípadoch servisná organizácia využívala pri výučbe slovenčiny aj pomoc dobrovoľníkov. Išlo najmä o individuálne hodiny pre pracujúcich. Túto ponuku využívala napríklad aj mladá matka na materskej dovolenke, ktorá nemohla chodiť na kurzy do kancelárie organizácie, a preto ju dobrovoľníčka navštevovala doma. V inom meste zase vytvorili kurz pre pracujúcich raz týždenne, ktorý im bol časovo prispôsobený. Tieto aktivity však vyplývajú z ochoty a snahy vybranej organizácie a nie sú cielene nastavené integračným programom. Okrem kurzov poskytovaných servisnými organizáciami niektorí jednotlivci navštevovali kurz slovenčiny, ktorý bol organizovaný Migračným informačným centrom IOM. Ako dôvod uvádzali vhodnejší čas kurzov, väčšiu diverzitu účastníkov (krajina pôvodu) a bližšiu vekovú skupinu (mladí ľudia) zloženia skupiny účastníkov kurzu.

Jazykové vzdelávanie v rámci integračného programu je zamerané na dospelých, pričom sa spolieha na to, že deti sa slovenčinu naučia v školskom zariadení.¹¹¹ Preto pre deti neexistujú žiadne kurzy slovenčiny. Deti si slovenčinu osvojujú pomerne rýchlo, napriek tomu netreba podceňovať okolnosti ich príchodu na Slovensko a špecifickú životnú situáciu, z ktorej vyplývajú aj rôzne špeciálne výchovnovzdelávacie potreby.¹¹² Doučovanie slovenského jazyka pre deti neraz ostáva na báze dobrovoľnosti učiteliek, ktoré nedostávajú za svoju nadmernú snahu žiadnu odmenu. Ak sa dobrovoľníci pre deti nenájdú a deti nie sú jazykovo talentované, musia pre pomalé napredovanie vo všetkých predmetoch opakovať ročník. Okrem poníženia z

¹¹¹ Pozri bližšie s. 131.

¹¹² Pozri bližšie *Integračná politika SR*, 2014 a Drál a kol. 2011.

„prepadnutia“ to pre nich znamená nežiaducu zmenu kolektívu, ako aj neprimeranosť nižšej vekovej skupiny.

7.1. ZNALOSŤ SLOVENČINY

Znalosť slovenčiny sa medzi utečencami, ktorí participovali na našom výskume, značne líšila aj vzhľadom na dĺžku pobytu na Slovensku. Jazykovú bariéru však pociťovala ako problém väčšina domácností, s ktorými sme na výskume spolupracovali. Z veľkej časti záviselo od veku jednotlivca a obdobia, kedy na Slovensko prišiel. Ale dôležitým faktorom bolo i dosiahnuté vzdelanie, príbuznosť materinského jazyka so slovenčinou a dĺžka pobytu na Slovensku, prípadne i dlhodobejší plán na odchod zo Slovenska. Viacerí, najmä mladší jednotlivci, si slovenčinu dokázali na komunikačnej úrovni osvojiť v priebehu dvoch – troch rokov. Schopnosť komunikovať v slovenčine bola z veľkej časti podmienená aj zmenou prostredia, resp. začlenením do pracovného alebo školského kolektívu. Deti, ktoré navštevovali školské zariadenia, sa postupom času stávali tlmočníkmi pre svojich rodičov. Jazykový problém pretrvával najmä u žien, ktoré zostávali izolované v domácnostiach a mali malé deti alebo sa starali o domácnosť a nedostávali sa do kontaktu so slovenčinou.

Z rozhovorov s odborníkmi vyplynulo, že problémom pri jazykových kurzoch je kontinuita a profesionalita ich výučby. Za vyučovanie slovenčiny je zodpovedná servisná organizácia, ktorá s každým novým programovým obdobím mení osoby jazykových lektorov. Tak sa mení i nastavenie kurzov, spôsob a úroveň výučby slovenčiny, pričom nie je zvolený žiadny jej štandardizovaný spôsob. Podľa niektorých zástupcov servisných organizácií by mala byť za výučbu slovenčiny zodpovedná akreditovaná jazyková škola. To by mohlo zaručiť aj vyššiu kvalitu jej výučby a získanie certifikátu zo slovenčiny, ktorý by mohol byť uznaný aj potenciálnymi zamestnávateľmi/školami. Názor bol totožný so skúsenosťou odborníkov z Migračného úradu, ktorí považujú nesystémovosť zabezpečovania jazykovej výučby servisnými organizáciami za jeden z najväčších problémov v oblasti vzdelávania: *Je problém, ...že nie je systémovo riešený slovenský jazyk. Nemáme napríklad spoločné témy, ktoré sa musia vyučovať... Mimovládne organizácie, každá má vlastné know-how, podľa čoho vyučuje.* (Andrej)

Dá sa predpokladať, že by bolo účinnejšie, ak by bola jazyková príprava ľudí s medzinárodnou ochranou skôr zodpovednosťou jazykových inštitúcií, ktoré by mali postupovať podľa profesionálnej príručky jazykového vzdelávania. Ak si uvedomíme, že schopnosť komunikovať v slovenčine je zásadnou pri začlenení sa a umožňuje prístup k ďalším sféram spoločnosti – na trh práce, k nadväzovaniu nových vzťahov a podobne, je dôležité posilniť a sprofesionalizovať túto časť integračného programu. Zmenšením jazykovej bariéry u ľudí s medzinárodnou ochranou možno prispieť k zvýšeniu ich pocitu istoty v krajine usídlenia.

7.2. ŠKOLA AKO MIESTO INTEGRÁCIE

Po získaní statusu medzinárodnej ochrany a príchode na miesta, ktoré určil Migračný úrad, sa deti zaraďujú do vzdelávacieho systému vzhľadom na ich vek. Už na samom začiatku dochádza ku komplikácii spojenej s hodnotením detí cudzincov a ich následným zaraďovaním do tried. Viacerým rodičom je odporúčané (napríklad aj riaditeľkou školy), aby deti umiestnili do nižších ročníkov. Nie všetci rodičia s tým však oprávnené súhlasia, lebo sú si vedomí vrstovníckeho vplyvu. Pracovníci servisných organizácií súčasne rodičom vysvetľujú chod školy – ako fungujú školské hodiny, aké poplatky sa platia, ako zapísať dieťa do školskej jedálne atď.

V súčasnosti existujú viaceré metodické usmernenia pre učiteľov a školy, ako k deťom cudzincov pristupovať, keďže deti utečencov možno považovať za zraniteľnú skupinu.¹¹³ V rodinách, s ktorými sme spolupracovali, boli deti zaradené do normálneho chodu školy bez pomoci asistentov alebo pedagogických poradcov. Situáciu v triede opisoval jeden z pracovníkov servisnej organizácie: *Čo nás mrzí, ale je to asi aj nedostatok ich času [učiteľov], predsa len je to dieťa cudzinca záťažou v tej triede, keď učiteľ má ďalších tridsať detí a jednému má venovať nejakú individuálnu starostlivosť a asistenciu. Je to určite ťažké.* (Silvia) Po zaradení do školy deti čelia viacerým bariéram, ktoré musia postupne samé prekonať. Napríklad porozumenie fungovaniu školy,

¹¹³ Štátny pedagogický ústav 2005, pozri bližšie aj Gažovičová a kol., 2011 a Dráľ a kol., 2011.

spôsobu výučby, ale najmä získanie schopnosti hovoriť, rozumieť a písať po slovensky. Deti napriek počiatočným problémom tieto bariéry zväčša prekonávajú a po istom čase sa zaradia do života školy a postupne jazyk „pochytia“ (Dráľ a kol., 2011). V súčasnosti chýba celoplošné metodické nasmerovanie, ako by mali školy a učitelia k zraniteľnejším skupinám detí s rozličným kultúrnym kontextom pristupovať. Pre deti cudzincov (vo všeobecnosti) by mali zabezpečovať kurzy slovenského jazyka krajské školské úrady (Dráľ a kol., 2011, s. 14). Ako ukázali viaceré výskumy,¹¹⁴ v praxi sa tak nedeje. I keď sa môže zdať, že deti sa v školskom kolektíve začlenia bez problémov, určite čelia viacerým bariéram, ktoré musia prekonať samy. *Zatiaľ chodia všetky do rovnakej školy ... bez ohľadu na ich adresu... Pani riaditeľka nám deti prijala, ale vidíme tam problémy, že už aj po čase sme dostali od pani riaditeľky informáciu, že ja už ani nevnímam, že tam toho cudzinca mám. Takže sme jej pripomenuli, že aby dbali na to, že majú v triede tieto deti a že je nevyhnutné sa im stále venovať. Bolo by potrebné žiadať asi aj o asistentov.* (Silvia)

Niektoré deti čelia šikanovaniu, prípadne kultúrnym problémom a stereotypom, proti ktorým sa nevedia brániť. *Deti vravia, že ich považujú za Cigánov a že s tým bojujú.* (Klára) V spojení s počiatočnými problémami so schopnosťou rozumieť látke na vyučovaní museli rodičia riešiť rôzne nedorozumenia. *Moja dcéra, keď chodila do školy, spolužiaci hovorili jej častejšie, že prečo ste prišli do nášho Slovenska. Choďte preč, choďte naspäť domov! Moja dcéra len plakala. Ona nevedela, čo odpovedať. Chodila ona prvýkrát do tretej triedy. Aj gramatiku vedela slabo, aj diktáty zle písala.* (Swapna)

Rodiny utečencov neprichádzajú „tabuľkovo“, ale rôzne počas roka, takže prirodzene nastávajú problémy s plnou kapacitou materských škôl, ktoré sa im darí v rozličnej miere prekonať. Sunil s manželkou chceli svoju dcéru zaradiť do materskej školy na sídlisku, kde bývajú, hneď po príchode na Slovensko. Keďže majú doplnkovú ochranu a prechodný pobyt, nepodarilo sa im to. S pomocou servisnej organizácie dcéru vzali do materskej školy až o rok neskôr. Pre malé deti je začlenenie do vzdelávacieho systému kľúčové aj z hľadiska zís-

¹¹⁴ Pozri bližšie publikácie Dráľ a kol., 2011; Dráľ – Oravec, 2014.

kania schopnosti hovoriť po slovensky. *Keď už máme nejaké dieťa v projekte, tak pre neho je veľmi dôležité okrem iných vecí zabezpečiť vstup do vzdelávacieho procesu. Či sa už bavíme o základnej a materskej škole, alebo o nejakej predpríprave... Samozrejme zvyčajne tí rodičia tiež spolupracujú, chcú, aby mali deti zabezpečenú škôlku. A na tých deťoch je viditeľné a badateľné ako rýchlo sa vedia naučiť v tom flexibilnom veku ten jazyk. Či už sa jedná o 3-, 4- alebo 5- ročné deti. A tým pádom ten plynulý prechod z materskej na základnú školu nie je taký problematický.* (Jolana)

Niektoré servisné organizácie organizujú aj dodatočné integračné aktivity ako napríklad vzdelávacie semináre, stretnutia so žiakmi základných škôl. Škola je súčasne miesto, kde sa stretávajú rôzni rodičia, a je to teda možný priestor pre nové interakcie. *Okolo tretej hodiny sme išli na vianočnú burzu v škole, kde chodia moje deti. Tam bola besiedka. Prváčikovia zaspievali vianočnú pieseň. Moje deti zas predávali svietniky, čo robili v škole, medovníčky, pohľadnice, vianočné gule, koláčiky. Boli aj súťaže. Vyhrali sme vianočnú guľu.* (Minaxi)

Swapna s pomocou priateľov našla pre dcéru a syna doučovateľku, ktorá sa im niekoľkokrát do týždňa dobrovoľnícky venovala. Takto situáciu vyriešila i rodina Minaxi. Pokiaľ by bola asistencia pre deti utečencov na začiatku ich integrácie do školy systematická, tak by pomohla odstrániť zbytočné bariéry začlenenia.¹¹⁵

Syn pani Sonam, Arjun, prišiel na Slovensku po tom, ako v krajine pôvodu začal študovať na univerzite. Ako nám Sonam v rozhovore niekoľkokrát zdôraznila, aj keď sa momentálne potýkajú s ekonomickými problémami, je pre ňu prioritou, aby jej deti dosiahli dobré vzdelanie. Aj preto sa Arjun s pomocou pracovníčok servisnej organizácie prihlásil na univerzitu. Bolo mu umožnené začať štúdium v anglickom jazyku na individuálnych hodinách. *V auguste ma prekvapili [pracovníci servisnej organizácie] a povedali mi, že môžem pokračovať vo svojom vzdelávaní na univerzite. Po dlhom čase sme počuli konečne najakú dobrú správu.* (Arjun)

Podľa odborníkov pracujúcich v servisných organizáciách sa im postupne stále viac darí zaraďovať ľudí s medzinárodnou ochranou aj na vysokoškolské štúdium. Na začatie vysokoškolského štúdia je však

¹¹⁵ Keďže sme vo výskume nemali zahrnuté žiadne deti, ktoré boli zaradené na stredné školy – bližšie sa k tomu v texte nevyjadrujeme.

nutné nostrifikovať doklad o ukončení strednej školy pre potreby pokračovania v štúdiu. Ďalší z utečencov, ktorý písal denník, Raviv, má na Slovensku doplnkovú ochranu. Ukončil vysokú školu v slovenčine, čo mu následne už počas štúdia pomohlo získať viacero kontaktov, ale i lepší prístup na pracovný trh a získať kvalifikované pracovné miesto. Výskumy v zahraničí taktiež potvrdzujú, že dosiahnutie vzdelania v prijímajúcej krajine zásadne ovplyvňuje šance utečencov na získanie kvalitného zamestnania a integráciu do spoločnosti, keďže okrem vedomostí a všeobecne uznaného vzdelania si ľudia vytvárajú už na školách základ pre sociálne aj profesionálne siete.¹¹⁶

7.3. JAZYK A VZDELÁVANIE: ODPORÚČANIA

- V oblasti jazykovej výučby pre ľudí s medzinárodnou ochranou, ktoré im priamo sprostredkovávajú servisné organizácie, sa objavuje problém diskontinuity a nízkej profesionality, keďže sa s každým programovým obdobím (a novou servisnou organizáciou) mení i nastavenie kurzov, spôsob a úroveň výučby slovenčiny, pričom nie je zvolený jej štandardizovaný spôsob. Za účelom zvýšenia profesionálnej kvality a úrovne jazykovej výučby navrhujeme viacero opatrení. Navrhujeme vypracovať metodiku vedenia kurzov slovenského jazyka pre ľudí s medzinárodnou ochranou, a tým aj zavedenie všeobecných štandardov, tematických okruhov a oblastí, podľa ktorých by sa postupovalo jednotne na území celého Slovenska.
- V súčasnosti sú za jazykové kurzy pre utečencov zodpovedné výlučne servisné organizácie. Navrhujeme, aby boli jazykové kurzy poskytované akreditovanými inštitúciami/učiteľmi slovenčiny ako cudzieho jazyka, ktorí by boli na účely poskytovania týchto služieb vyberaní výberovým konaním na základe vopred dohodnutých kritérií. To by zabezpečilo vyššiu úroveň a intenzitu jazykových kurzov. Súčasne by to z veľkej miery odbremenilo servisné organizácie.

¹¹⁶ Pozri bližšie napríklad Jonker, 2005.

- Vzhľadom na obmedzené ľudské a finančné kapacity servisných organizácií sa jazykové kurzy členia iba na základné úrovne a sú povinné šesť hodín do týždňa. Odborné štúdie i prax v zahraničí upozorňujú,¹¹⁷ že jazyková výučba krátko po udelení medzinárodnej ochrany by mala byť intenzívna, okrem samotného jazykového kurzu by mala kombinovať aj prvky sociokultúrnej integrácie. Odporúčame, aby bola jazyková výučba intenzívnejšia ideálne v rozsahu násobku súčasnej alokácie času, teda aspoň 12 hodín týždenne. Mala by mať individuálnejšiu formu, ktorá by odrážala vekovú štruktúru a odlišné úrovne jazyka participantov, mala by odrážať jazykový progres participantov a tiež by mala zohľadňovať aj reálne oblasti používania nadobudnutej jazykovej kompetencie utečencov.
- Jazykové kompetencie sú najdôležitejšou prerekvizitou úspešnej integrácie. Okrem existujúcich možností na zlepšovanie prístupu k jazyku a zlepšovanie jazykových kompetencií je možné využívať aj ďalšie doplnkové príležitosti, napríklad využívať expertízu a zanietenie dobrovoľníkov. Podpora učenia prostredníctvom dobrovoľníkov má za následok nielen rast vedomostí, ale aj celkové povzbudenie v integračnom procese. Navrhujeme preto podporovať dobrovoľnícku participáciu v oblasti konverzácie na hodinách slovenčiny, ako aj v doučovaní bežných predmetov detí utečencov ako doplnkovú alternatívu pre zvyšovanie úrovne jazykovej kompetencie utečencov.
- Nielen náš výskum, ale aj predchádzajúce výskumné sondy a analýzy¹¹⁸ upozorňujú na pretrvávajúce nízkeho povedomia pedagógov na základných a stredných školách o špecifikách výučby detí cudzincov. Deti utečencov majú ešte ďalšie špeci-

¹¹⁷ Nemecko ponúka všetkým migrantom, ktorí majú úmysel získať trvalý pobyt (teda dobrovoľným migrantom aj utečencom), kurzy nemeckého jazyka v rozsahu 600 hodín jazykovej výučby (na škále A2 – B1 *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky*) a 45 hodín sociokultúrnej orientácie (*A new beginning...*, 2013, s. 92).

¹¹⁸ Pozri bližšie Drál a kol., 2011 a Gažovičová a kol., 2011.

fiká, ktoré by mali byť v pedagogickom prístupe k nim zohľadňované.

- Učitelia, ktorí dostanú do triedy dieťa cudzinca, nemusia byť informovaní o existujúcich podporných materiáloch. Navrhujeme, aby boli princípy špecifík vzdelávania cudzincov dôslednejšie zaraďované do vzdelávania budúcich pedagógov. Zároveň odporúčame, aby sociálni pracovníci venovali samostatnú pozornosť školám a pedagogickým zborom, kde deti utečencov študujú a informovali ich o odporúčaných postupoch, dobrých praxiach a skúsenostiach učiteľov, s využitím napríklad inšpirácie z publikácií Gažovičová a kol. 2011 a Drál a kol. 2011.
- Deti s medzinárodnou ochranou rovnako potrebujú asistenciu v osvojení si slovenského jazyka. Navrhujeme preto zavedenie asistencií pri včleňovaní detí do vzdelávacieho procesu vo fáze krátko po ich príchode. Zároveň navrhujeme, aby školy žiadali krajské školské úrady o zabezpečenie špeciálnych dodatočných kurzov slovenského jazyka pre deti s azylom a doplnkovou ochranou v období po priznaní medzinárodnej ochrany.

8. Kultúrna a sociálna integrácia

Sociálna integrácia sa prejavuje aj v sociálnych kontaktoch s členmi väčšinovej spoločnosti, v ich charaktere, kvalite a početnosti, pričom ich povaha môže byť rozličná – od veľmi blízkych, neformálnych a intímnych vzťahov (silných väzieb) k formálnym a inštitucionalizovaným väzbám (Rákoczyová – Pořízková, 2009, s. 32). Nové väzby a vzťahy vplývajú na budovanie si pocitu toho, že „niekam patím“. Na Slovensku nie sú prítomné silnejšie komunity krajanov (ľudí pochádzajúcich z rovnakej krajiny), ktorí odišli zo svojich krajín pôvodu. Utečenci sa zväčša ocitajú v niektorej z lokalít sami, bez bližších kontaktov.¹¹⁹ Komunity krajanov vytvárajú sieť ľudí s rovnakou, resp. podobnou sociálnou skúsenosťou, ktorí dokážu navzájom predvídať svoje správanie a vytvárajú akúsi skupinu bezpečia a porozumenia. Aj preto mnohí prirodzene uprednostňujú bývanie v meste, kde žije väčšie množstvo ľudí pochádzajúcich z rovnakej krajiny. To však neznamená, že sa sústreďujú v tej istej štvrti alebo bytovom dome. Vo väčšine prípadov skôr využívajú tieto siete, ak hľadajú novú prácu alebo bývanie, prípadne potrebujú nejakú radu a pomoc.

Utečenci, ktorí participovali na výskume, prišli na Slovensko do prostredia, ktoré sa viac či menej odlišuje od prostredia, v ktorom vy-

¹¹⁹ Rozdiel je možno iba v Bratislave, kde už existuje krajanská sieť podpory pri hľadaní práce, bývania a zorientovania sa v meste (napríklad ľudia z Afganistanu a niektorých afrických štátov).

rastali alebo prežili predchádzajúci život.¹²⁰ „Ľudské správanie je ve-
cou nepísaných pravidiel: kultúrne dohody sú pre členov danej spo-
ločnosti samozrejmosťou, no nie pre 'inostrancov“ (Tužinská, 2009,
s. 106). Osvojenie si nových pravidiel života a „'preladenie' na život v
inom kultúrnom vzorci“ (tamže) nie je vždy ľahké a bez ťažkostí. Aj
preto sa s novým kultúrnym a sociálnym prostredím vyrovnávajú
rozlične i vzhľadom na schopnosť nadväzovať nové priateľstvá, väz-
by, a prijímať nové výzvy. Schopnosť udržiavať sociálne väzby je na-
rušená skúsenosťami z minulosti súvisiacimi s útekem z krajiny pô-
vodu, a preto im môže dlhšie trvať nadviazať nové vzťahy.

8.1. NOVÉ SOCIÁLNE VÄZBY

V prípade vytvárania si nových väzieb s väčšinou spoločnosťou pla-
tí, že čím ústretovejšie sa okolie správa k ľuďom s medzinárodnou
ochranou, tým je ich motivácia začleniť sa v rámci širšej lokálnej ko-
munity väčšia. Na druhej strane, ak sa utečenci stretávajú s nedôve-
rou, prípadne útokmi, môže dôjsť k ich izolácii a uzavretiu sa (Uherik
a kol., 2012, s. 127). Toto je presné vyjadrenie dvojstrannosti procesu
integrácie – bez prijatia utečencov väčšinou spoločnosťou len ťažko
možno očakávať ich úspešnú integráciu.

Domácnosti, s ktorými sme na výskume spolupracovali, mali roz-
ličné skúsenosti. Vo všeobecnosti však možno povedať, že sa stretá-
vajú s rezervovanosťou a nedôverou od ostatnej populácie a budova-
nie si nových väzieb nie je pre nich ľahké aj kvôli jazykovej bariére. Po
istom čase sa viacerým podarilo tie najväčšie bariéry prekonať aj vďaka
zamestnaniu, rekvalifikačným kurzom, susedstvu alebo spoločens-
kým akciám. Keďže na Slovensku je stále relatívne nízky počet cud-
zincov, u ľudí absentuje osobná skúsenosť s ľuďmi pochádzajúcimi z
iných mimoeurópskych krajín, pričom informácie čerpajú najmä z
médií. Negatívne postoje k cudzincom zažívajú najmä moslimovia.
Ako píše Sonam v denníku: *Slováci sú dobrí ľudia... Nestretla som sa so
žiadnymi zlými reakciami od nich. A dobre sa k nám správajú. Aj keď nie
všetci, ale niektorí, keď počujú, že som moslimka, oni sú vystrašení a mys-*

¹²⁰ V tomto bode je dôležité pripomenúť, že žiadna kultúra neexistuje ako ohraničená,
presne definovateľná, nemenná a trvalá esencia. Pozri bližšie napríklad Ferencová,
2005.

lia si, že islam je teroristické náboženstvo. Preto sa chcem naučiť slovenčinu a chcem sa s nimi zhovárať a vysvetliť im, že islam nie je náboženstvo vojny a terorizmu. Raviv, vďaka štúdiu na vysokej škole, na Slovensku nadviazal veľa nových väzieb. I keď má viacero kamarátov z majority, hovorí plynule po slovensky, neprestáva sa stretávať s predsudkami a nedôverou. Počas výskumu riešil práve rozchod s dievčaťom, ktorej rodičia ich vzťah nedovolili, keďže pochádza z „moslimskej krajiny“. Raviv píše: *Predsudky budú stále a vždy boli, lenže nemám na výber. Snažím sa zabudnúť, že odkiaľ som, ale ľudia sa stále budú pýtať: Čo robíš na Slovensku? Prečo si tu? Nevieť, čo mám ešte dokázať, aby ma ľudia nedávali do jedného vreca.* Skúsenosť s predsudkami voči moslimom má aj Arjun. *Skúšal som nájsť pre seba nejaký futbalový tím, keďže mám rád futbal. Išiel som za dvomi skupinami futbalistov opýtať sa, či ma nevezmú ako hráča. Ale keď som im povedal, že som z ... [krajina pôvodu], oni mi zrazu povedali, že nemôžem.*

Arjun v čase nášho výskumu ukončil prvý ročník na vysokej škole. Keďže má individuálny študijný plán, a preto nemá žiadnych spolužiakov, našiel si medzi študentmi zatiaľ iba zopár priateľov. Väčšinu času trávil v škole alebo doma so svojou rodinou, prípadne komunikáciou na sociálnych sieťach s priateľmi, ktorí zostali v krajine jeho pôvodu. Veľký krok pre neho znamenala participácia na seminári organizovanom mimovládnu organizáciou, ktorá okrem iného pracuje s mládežou. Tento niekoľkodňový seminár bol venovaný téme rozmanitosti a bol postavený ako diskusia o diskriminácii medzi mladými ľuďmi pochádzajúcimi z rozličných (aj menšinových) prostredí. Arjun píše: *My sme tam boli tri dni a rozprávali sme sa, hrali sme hry a našiel som si nových priateľov z rôznych regiónov a rozličných krajín. Pretože niektorí z tých ľudí neboli zo Slovenska. Po dlhom čase som zažil výborný čas. Bola to skvelá skúsenosť zdieľať moje myšlienky a počuť názor iných.* Po tomto seminári Arjun zostal s niekoľkými participantmi seminára v kontakte a bol ako hosť na stredných školách rozprávať o krajine svojho pôvodu a o svojom príbehu. *Pretože oni mi povedali, že vždy, keď sa povie meno mojej krajiny, my o nej nič nevieme. Takže to bola dobrá možnosť povedať im nové informácie, že to nie je iba krajina vojny.* (Arjun)

Viacerí participanti na výskume mali bližší vzťah s nejakou osobou, prípadne i rodinou, ktorá im dobrovoľne pomáhala. U Swapny to bola napríklad pani, ktorú stretli ako členku personálu v utečenec-kom tábore a vytvorili si veľmi dobrý vzťah. Toto priateľstvo udržiavali a navzájom sa navštevovali i po odchode rodiny Swapny do iného mesta. Rodina Minaxi mala zase blízku rodinnú priateľku, ktorá jej deti brávala na výlety a ich rodiny trávili spolu sviatky. V denníku dcéra Minaxi opisala spoločné Vianoce: *O 16:00 sme boli u maminkej kamarátky osláviť Vianoce. Varili veľa slovenských jedál, boli aj oblátky s medom. Dostali sme veľa darčiekov, spoločenské hry, oblečenie. Potom nás doviezli domov.* Natália sa zase pohybuje v širšej skupine ľudí. Jej osamelosť a chýbajúce kontakty jej vynahrádila náboženská skupina, ktorej sa stala aktívnou členkou. Väčšinu ľudí v spoločenstve tvoria ľudia z majority.

Mladí ľudia a deti ľahšie nadväzovali nové priateľstvá najmä prostredníctvom základných a materských škôl. Deti v rodinách, s ktorými sme sa počas výskumu stretávali, si vedeli pomerne rýchlo vytvoriť nové kamarátstvá a zapojiť sa do kolektívu. Aj to samozrejme záviselo od dĺžky pobytu na Slovensku a socializačných schopností.

8.2. SUSEDSKÉ VZŤAHY

Na formovanie nových vzťahov a väzieb vplýva miesto usídlenia ľudí s medzinárodnou ochranou. Podľa výskumu z Českej republiky existuje istá závislosť miery integrácie a bývania (Uherek a kol., 2012, s. 132). Ak utečenci žijú v ubytovniach, bytových domoch, kde väčšinu obyvateľov tvoria iní utečenci, je miera nadviazania nových väzieb minimálna (tamže). Bývanie vo väčšom bytovom dome, kde žijú aj obyvatelia majoritnej spoločnosti, vytvára širšie možnosti na zoznámenie, komunikáciu a konverzáciu v slovenskom jazyku.

Participanti na našom výskume nám opisovali svoje vzťahy so susedmi. Zväčša boli vo formálnej rovine, keď sa susedia navzájom maximálne pozdravili, inokedy sa vyvinuli do lepšieho vzťahu. Minaxi nám opisovala, ako jej susedia ponúkli svoj gauč, ktorý už sami nepoužívali. Podobnú skúsenosť mala aj pani Natália, ktorej bývalí susedia poskytli pomoc s kúpou lacného nábytku. Minaxi, Swapna a Ieva počas vlastných kultúrnych sviatkov zvykli ponúknuť svojimi tradičným-

mi sladkosťami aj najbližších susedov. Oni na oplátku zase obdarovávali sladkosťami alebo drobnými hračkami ich deti. Tieto drobné väzby pôsobili na ženy veľmi príjemne a povzbudivo, keďže sa často cítili izolované. Ieva nám počas návštevy hovorila, že sa cíti veľmi osamelá. Jej deti chodia do materskej a základnej školy, manžel pracuje a ona je zväčša počas celého dňa sama doma. Opisovala nám svoj domov v krajine, odkiaľ pochádza, kde žili s rodinou manžela vo veľkom dome. Bola zvyknutá na celodenný ruch a veľa ľudí, s ktorými sa mohla porozprávať. Na Slovensku sa naopak ocitla bez priateľov a kontaktov, pričom jej chýbajú silnejšie sociálne väzby. Svoj voľný čas trávi často pozeraním seriálov cez satelit na televíznych kanáloch z krajiny jej pôvodu. Televíziu v rozhovore pripodobnila ku kamarátke, ktorá jej na Slovensku chýba. Novou skúsenosťou pre Ievu bol rekvalifikačný kurz, kde sa dostala do prostredia skupiny žien pochádzajúcich z majority. Kurz reflektovala veľmi pozitívne, najmä to, že bola medzi inými mladými ženami, Slovenkami. Jej slovenčina sa počas rekvalifikačného kurzu zlepšila, keďže ju používala denne.

Aj keď niektoré rodiny s medzinárodnou ochranou bývali v bytoch v spoločnom bytovom dome, ich vzájomné vzťahy boli podľa pracovníkov servisných organizácií skôr chladné. Ľudia zo servisných organizácií si vo svojich reflexiách predstavovali tieto vzťahy užšie, navzájom nápomocné. *Ja som mala takú predstavu, že si navzájom strážia deti, ...že môžu ísť trošku na kávu. Ale nie, takto to nefunguje, ani v krízových situáciách dokonca... Dneska sme akurát boli u psychiatričky a pýtala som sa jej..., že prečo si navzájom nepomôžu... A psychiatrička mi vravela, že keď je človek takto na dne, že už nevidí nič pozitívne.* (Klára) To súviselo i s potrebou alebo snahou zúčastňovať sa na spoločných stretnutiach alebo podujatiach. Potvrdila to i Lenka, jedna z expertiek, ktorá si sama prešla procesom nadväzovania nových vzťahov po tom, ako na Slovensku získala medzinárodnú ochranu. *Ja som bola sama, ale táto stresujúca situácia mi ani nedovoľovala, aby som sa zúčastnila nejakých verejných podujatí. Všetko bolo pre mňa ťažké. Nemala som silu nadväzovať nové kontakty.*

8.3. KULTÚRNA INTEGRÁCIA

Podobne ako rodina Minaxi, viacerí pisatelia denníkov nám na stretnutí po prelome rokov 2014/2015 opisovali, ako prežili Vianoce a Silvester. Väčšina z nich pred príchodom na Slovensko tieto tradície nepoznala a na Slovensku ich prežívali v rodine alebo s priateľmi. Galina píše v denníku: *Na začiatku, keď som prišla na Slovensko, som veľmi neznášala Vianoce. Dôvod bol, že keď som bola ešte študentka a bývala som na internáte, vždy na Vianoce som ostala skoro úplne sama na celom internáte. No mala som veľmi smutné dni a obdobie. Chválabohu posledných pár rokov vždy som bola s niekým – u známych alebo u priateľov.* Na Silvestra Sonam so svojimi deťmi išla na námestie pozrieť sa na ohňostroj. *My sme mali zábavnú historku v noci počas Silvestra. My sme si mysleli, že oslava Nového roka začne o 19.00. A my sme tam išli o ôsme. Keď sme prišli na námestie, nikto tam nebol. Potom sme sa spýtali, kedy začína oslava a oni nám povedali, že o pol jedenástej. Tak sme čakali dve hodiny... A potom bol obrovský ohňostroj. Veľmi sme si to užili.*

Okrem vlastných¹²¹ a slovenských sviatkov navštevovali muži moslimského vierovyznania v skúmaných lokalitách moslimskú modlitebňu. Počas sviatkov sa tam stretávalo viacero moslimov žijúcich v danej lokalite, čo slúžilo i ako sociálna sieť potenciálnej pomoci. Zároveň sa navzájom navštevovali rodiny a v jednom z miest sa vytvorila i neformálna podporná skupina žien, ktoré spolu organizovali voľnočasové aktivity.

8.4. TRANSNACIONÁLNE VÄZBY

Utečenci udržiavajú sociálne vzťahy, ktoré spolu spájajú krajinu ich pôvodu a krajinu ich usídlenia. Súbežný vzťah so Slovenskom i s krajinou, z ktorej pochádzajú, sa objavoval vo všetkých rozprávaniach participantov na výskume. Všetky rodiny aj jednotlivci komunikovali s ostatnými rodinnými členmi alebo priateľmi, ktorí žili v krajine pôvodu alebo v inej krajine prostredníctvom internetu (Skype, WhatsApp, Facebook atď.). Okrem internetovej komunikácie sa jednotlivci i rodiny v rámci Európy navštevovali. Viaceré rodiny nám rozprávali, že navštívili svoju rodinu v Rakúsku alebo Nemecku. Vše-

¹²¹ Pozri bližšie o voľnočasových aktivitách s.79.

tcí sledovali dianie v krajine pôvodu cez televíziu alebo internet a často nám o aktuálnej situácii rozprávali. Rodiny i jednotlivci si tak udržiavali dva domovy – ten nový na Slovensku a svoj pôvodný v krajine, ktorú opustili

V žiadnej nami sledovanej domácnosti nemali utečenci skúsenosť so zlučováním rodiny. Pre iných, ktorí prišli na Slovensko, je možnosť zlúčiť sa s najbližšou rodinou, partnerom a prípadne aj s deťmi, veľmi dôležitým krokom živote – a v konečnom dôsledku aj v integrácii. V tomto kontexte nám Ieva hovorila o svojej mame, ktorá zostala v krajine pôvodu a o ktorú sa veľmi strachuje, keďže je staršia a krajina je destabilizovaná. V čase nášho výskumu sa snažila zistiť informácie o možnom zlúčení s matkou.

8.5. KULTÚRNA A SOCIÁLNA INTEGRÁCIA: ODPORÚČANIA

- Nové sociálne väzby sú v procese integrácie veľmi dôležité, keďže vytvárajú priestor a sociálnu sieť ľudí, na ktorých sa môže jednotlivec obrátiť a s ktorými môže tráviť čas. Väčšina domácností – najmä dospelí jednotlivci – pociťovali, že mali vo svojom okolí málo známych a priateľov. Navrhujeme preto, aby sa do spolupráce s utečencami viac zapájali dobrovoľníci, ktorí môžu ľuďom s medzinárodnou ochranou sprostredkovať nové kontakty, pomôcť im zorientovať sa v meste, v ktorom žijú a spoznať ho.
- Viacero skúseností ľudí s medzinárodnou ochranou ukázalo, že ak sa zapojili do nejakej dobrovoľníckej aktivity alebo sa zúčastnili na vzdelávacom seminári, malo to na nich veľmi pozitívny vplyv. Navrhujeme, aby pracovníci servisných organizácií informovali utečencov o možnostiach vzdelávacích seminárov a workshopov a o dobrovoľníckych aktivitách v meste, v ktorom žijú, prípadne i mimo neho.
- Integrácia je obojsmerný proces, keď sa na jednej strane utečenci učia nový jazyk, o chode spoločnosti a postupne sa do nej zapájajú, a na druhej strane ich väčšinová spoločnosť prijíma ako rovných členov spoločnosti. Aj z tohto hľadiska je potrebná práca s väčšinovou spoločnosťou. Preto navrhujeme

me, aby sa vytvorili aktivity orientované na majoritu, ktorých cieľom bude pracovať s postojmi k cudzincom a s informovaním a pozitívnym ovplyvňovaním verejnej mienky.

- K podpore kultúrnej a sociálnej integrácie dochádza aj prostredníctvom učenia sa o fungovaní spoločnosti, na čo veľmi vhodne slúžia rôzne kurzy kultúrnej orientácie alebo hodiny, počas ktorých sa predstavuje utečencom fungovanie často veľmi odlišnej spoločnosti. Odporúčame, aby v rámci integračného programu servisné organizácie (a aj štát) kládli omnoho väčší dôraz na vzdelávanie v oblasti sociokultúrnej orientácie prostredníctvom alokácie pravidelných hodín. Do kurikul sociokultúrnej orientácie je dôležité zahrnúť predovšetkým oblasti, ktoré budú pre utečencov na zorientovanie sa v novej krajine dôležité (práva a povinnosti, sociálne zabezpečenie, zdravotné zabezpečenie, mechanizmus ekonomickej participácie, základy finančnej a právnej gramotnosti a pod.).¹²² Tieto hodiny môžu byť v prepojení napríklad s konverzáciou v slovenskom jazyku. Podobne ako v prípade jazykovej výučby navrhujeme, aby bol obsah vyučovania štandardizovaný pre celé územie Slovenska a vytvorený v spolupráci s nezávislými odborníkmi.
- Medzikultúrna komunikácia zahŕňa zručnosti, prostredníctvom ktorých môžu ľudia vzájomne spoznávať východiskové hodnoty, normy a ciele. Navrhujeme, aby dizajn opatrení vychádzal z výskumu hodnôt oboch spoločností: prijímajúcej spoločnosti, ako aj tej, z ktorej pochádza osoba s medzinárodnou ochranou. Okrem kurzov slovenského jazyka odporúčame vytvorenie kurzov o rozmanitosti na Slovensku tak, aby poskytovali priestor na nájdenie spoločne uznávaných hodnôt a ich vyjadrení.

¹²² Príručku k sociokultúrnej integrácii vydalo občianske združenie Marginal – pozri bližšie Knošková – Vargová, 2014.

9. Prierezové výzvy integrácie

Integračná politika štátu, teda komplex legislatívnych, konceptuálnych a strategických pravidiel vo vzťahu k integrácii ľudí s medzinárodnou ochranou platných v danej krajine, zásadným spôsobom rámcuje integračný proces. Integračná politika, na ktorej je založený integračný program, ďalej implementovaný pre cieľovú skupinu, vytvára praktické pravidlá, možnosti a usmernenia pre proces začleňovania utečencov. Mnohé z problémov, ktorým ľudia s medzinárodnou ochranou pri včleňovaní do spoločnosti čelia, sú dôsledkom nastavenia týchto pravidiel a prechádzajú prierezovo rôznymi oblasťami, v ktorých sa integrácia deje.

9.1. ZHODNOTENIE INTEGRAČNEJ POLITIKY A PROGRAMOV OČAMI EXPERTOV

Pri zvažovaní toho, nakoľko je integračná politika zameraná na azylovú migráciu a integráciu ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku postačujúca a pokrývajúca reálne potreby vyvstávajúce z reality každodenného života, sa experti zhodli na značných obmedzeniach. Odborníci z akademického a neziskového sektora vnímali migračnú politiku voči ľuďom s medzinárodnou ochranou za prísnejšiu, než je európska integračná politika. *Na Slovensku my nemáme migračnú politiku Slovenskej republiky, ale dve paralelné migračné politiky. Európsku politiku, slovenskú národnú politiku, a ony vedľa seba fungujú ruka v ruke. A vlastne aj vytvárajú rozdielne právne štandardy. Takže inštitúty*

európskeho práva na Slovensku priznávajú ľuďom viac práv a stabilnejšie postavenie... Prihliadajú na také odtienky ako udržanie pobytu v prípade rozvodu z dôvodu domáceho násillia. Kým slovenské národné inštitúty majú tendenciu byť prísnejšie, viac kontrolovateľné, menej využiteľné v zahraničí. (Eva) Celkovo podľa odborníkov z neziskového sektora je o integráciu utečencov zo strany štátu len marginálny záujem. Slovensko udeľuje veľmi málo medzinárodných ochrán, čo vyúsťuje do nízkeho záujmu o premyslenú, cieleňú a efektívnu integráciu týchto ľudí.¹²³ Experti, ktorí participovali na našom výskume, vidia integráciu na Slovensku viac v byrokratickej podobe, teda na papieri. Reálne sa implementuje v obmedzenej miere a nereaguje na skutočné problémy ľudí s medzinárodnou ochranou. *Je to minimum toho, čo Slovensko poskytuje, a je určite obrovský priestor na to, aby sa tie služby zlepšovali, určite. To by len pomohlo každému jednému utečencovi alebo doplnkáčovi.* (Júlia) Zástupcovia Migračného úradu považujú koncepčnú stránku integračnej politiky za kvalitnú, ale obmedzenia vidia v praktickej implementácii, a teda v reálnom výkone niektorých predsavzatí a opatrení. V integračnom programe videli pozitívne vývojové prvky, a aj napriek niektorým obmedzeniam dochádza k postupnému zdokonaľovaniu a odstraňovaniu problémov. Za pretrvávajúci problém označili napríklad nefunkčnosť spolupráce jednotlivých ministerstiev pri riešení medzisektorových problémov.

9.2. KONCEPTUALIZÁCIA INTEGRÁCIE

Priestor na základnú podporu integračného procesu, teda obdobie, kedy sa poskytuje finančný príspevok a základný komplex služieb, by mal byť zasadený v širšom časovom rámci, než je v súčasnosti, ako aj vo väčšej intenzite. Z výskumu vyplýva, že šesť mesiacov nestačí na finančné osamostatnenie sa a samostatné začlenenie sa do spoločnosti. *Je to ten minimálny základ, čo štát poskytuje. Takže z tohto pohľadu môžeme optimisticky povedať, že aspoň niečo. Ale v zásade podľa mňa je iluzórne si myslieť, že človek, ktorý vyrastá celý život v inom kultúrnom*

¹²³ Keďže sa téma utečencov stala v aktuálnom roku 2015 jednou z najdiskutovanejších tém, možno predpokladať, že aj verejnopolitický dôraz na integráciu tejto skupiny sa bude meniť. Hlavne v súvisе s prijatím 200 presídencov a relokantov zo Sýrie, na prijatie ktorých sa Slovensko zaviazalo v lete v roku 2015.

a spoločenskom prostredí, za šesť mesiacov v nejakom integračnom stredisku pochopí tie, nieže základy, ale také to fungovanie spoločnosti. To je samozrejme proces, ktorý trvá aj roky pri mnohých ľuďoch. (Júlia) Integračné služby by mali slúžiť na zastabilizovanie životnej situácie a zároveň na vytvorenie základu pre naplánovanie si života v krátkodobom aj dlhodobom kontexte. Krátke obdobie oprávnenosti mať zabezpečené stabilné ubytovanie a základný finančný príjem nestačí na stabilizovanie života v novej krajine usadenia po prežitej traumatickej utečeneckej skúsenosti a vytvorenie si plánov do budúcnosti. Že [je] málo takej tej nárokovateľnej pomoci. A potom pre toho jednotlivca je veľmi ťažké si plánovať život, aby prispôboval sa tomu, že mám najbližšie tri roky na to, aby som sa integroval. Budem dostávať takú a takú podporu tak dlho, kým skončí. Fajn, môžem s tým rátať. Podľa toho si postavím svoj plán. Že je pre neho ťažké, keď sa na niečo spoľahne, a potom... Že najbližšie tri mesiace ti budeme platiť, ti budeme preplácať dvesto eur na nájomnom. Super. Tak sa poteším, že dva – tri mesiace najbližšie mám okej. Ale neviem si vytvárať nejaké dlhodobejšie plány. To, ako je ten systém nastavený, nepomáha tým ľuďom mať nejakú dlhodobejšiu víziu, kam chcú ísť, a ako to chcú dosiahnuť v tej integrácii. (Veronika) Krátko definované obdobie pre finančný príspevok neprispieva k integrácii utečencov, skôr k ich strachu z nestability, čo ich dodatočne traumatizuje. Utečencom ich opodstatnené obavy z toho, čo bude po skončení tejto podpory, tiež bránia v zmene ich súčasného stavu.

9.3. ROZDIEL MEDZI POTREBAMI CIEĽOVEJ SKUPINY A INTEGRAČNÝMI PROGRAMAMI

Celkovo by podľa expertov mal byť systém nastavený na základe reálnych potrieb, ktoré aktuálne ľudia s medzinárodnou ochranou v konkrétnom čase a priestore majú, a nie na základe predstáv inštitúcií o tom, čo potrebujú. Tieto potreby sa môžu meniť v čase a tiež závisia od konkrétnych jednotlivcov. *Takže nastane nevyhnutne nejaká forma odporu voči inštitucionálnym pravidlám, ktoré nie sú vybudované na základe reálnych potrieb, ale na základe predstáv toho inštitútu, voči ktorému má byť tá obeť vlastne vďačná za to, že mu poskytuje teplé jedlo. A mám pocit, že všetko bolo nastavené štýlom, že nechceme vás tu, ale keď už vás musíme chcieť, tak vám teda dáme. (Magda) Niektoré problémy*

tak, napriek tomu, že sa opakujú u viacerých jednotlivcov s medzinárodnou ochranou, zostávajú nevypočuté. Je to zjavné napríklad v otázke zdravotného zabezpečenia v skupine ľudí s doplnkovou ochranou (a problémami s preukazom poistenca¹²⁴) alebo tiež v nedoriešenej otázke bývania.¹²⁵ V tomto kontexte by bolo vhodným nástrojom zavedenie pravidelných nezávislých monitorovaní a evaluácií integračných programov a integračných aktivít s cieľom zlepšenia ich efektivity a dosahu na cieľovú skupinu.

9.4. DISKONTINUITA PROJEKTOV

Ako sme už niekoľkokrát naznačili, práve chýbajúca kontinuálnosť integračných opatrení a často absentujúca profesionálnosť niektorých poskytovaných služieb, sú najväčšími problémami integračného programu. Je to systémová chyba, keďže namiesto toho, aby štát poskytoval základné integračné služby zo svojho rozpočtu a v rámci existujúceho sociálneho systému, je táto financovaná najmä z Európskeho fondu pre utečencov (ERF), resp. Fondu pre azyl, migráciu a integráciu (AMIF) prostredníctvom servisných mimovládnych organizácií. Spomínaný problém sa prejavil v priebehu roka 2015, keď plynutie jedného programového obdobia Európskeho fondu pre utečencov skončilo v marci 2015 a ďalšie z Fondu pre azyl, migráciu a integráciu začínalo až koncom roka 2015.¹²⁶ Týchto niekoľko mesiacov musel byť integračný program napojený priamo na štátny rozpočet, pričom bol zúžený na najnutnejšie služby. *Keď sa ministerstvo rozhodovalo tento rok, že akou formou, alebo ktoré sú tie úplne najnevyhnutnejšie druhy služieb, ktoré musia ponúknuť, aby integrácia mohla aspoň akotak fungovať, kým teda nie je AMIF, tak sa pozrieme na to, že oni si tam vybrali práve tých sociálnych pracovníkov.* (Veronika)

¹²⁴ Pozri bližšie s. 123.

¹²⁵ Pozri bližšie s. 83.

¹²⁶ Fond pre azyl, migráciu a integráciu na roky 2014 až 2020 nahrádza predchádzajúce dotačné schémy Európskej únie na podporu včleňovania migrantov a utečencov, ktoré boli pre členské štáty EÚ k dispozícii od roku 2007 do 2015 v rámci programu Solidarita a riadenie migračných tokov. Pozri bližšie: http://www.minv.sk/?solidarita_a_riadenie_migracnych_tokov

Keďže sú servisné organizácie vyberané cez výzvy, dochádza k zmenám organizácií (za posledné roky možno i pričasto). Každá z týchto organizácií prichádzala do integračného programu s novými ľuďmi bez predchádzajúcich hlbších skúseností s integračnými programami, teda najmä so službami ako jazykové kurzy, sociálne a psychologické poradenstvo a právne poradenstvo. Keďže ide o prácu so zraniteľnou skupinou ľudí, ktorí majú za sebou často ťažké životné skúsenosti, je zvykanie si na nových pracovníkov, na novú organizáciu náročné: opätovné budovanie si dôvery, zdieľanie svojho traumatického príbehu a prispôbenie sa ďalšiemu spôsobu práce. Pocity neistoty v rozhovoroch reflektovali aj utečenci, keď na jar v roku 2015 dochádzalo ku zmene servisných organizácií. Do poslednej chvíle si neboli istí, ako budú nové integračné služby fungovať, či budú mať rovnakých sociálnych pracovníkov a na koho sa majú obrátiť. Aj z pohľadu pracovníkov servisných organizácií diskontinuita integračných programov nevplyva na klientov dobre. *Nie je to určite najšťastnejšie, tí ľudia sú už aj zvyknutí na určitých sociálnych pracovníkov a na konkrétnych ľudí.* (Róbert)

Diskontinuita sa týka aj pracovníkov na rôznych typoch pozícií a ich expertízy. V servisných organizáciách začínajú na pozíciách vyžadujúcich profesionálne skúsenosti stále noví ľudia a zároveň existujúci experti z oblasti pod vplyvom tohto nastavenia odchádzajú. *Ale keby tí experti už zostávali v poli, ale každý proste vyhorel a zhasol a odišiel.* (Magda) Diskontinuita je jedným z najväznejších problémov integračného programu, ktorý má vplyv na tie najzraniteľnejšie skupiny traumatizovaných ľudí aj na expertízu v oblasti. Zodpovednosť pri integrácii ľudí s medzinárodnou ochranou je celá na servisných organizáciách. Následne nezostáva miesto ani kapacita na prídavné aktivity, ktoré by posilňovali začleňovanie utečencov do lokálnych komunit.

9.5. NEJASNOSŤ A POTREBA PEVNÝCH PRAVIDIEL

Integračný systém by mal mať zo systémového hľadiska jasné, presné a pevne stanovené pravidlá, ktoré sú aplikovateľné bez pochybností. *Ten systém by mal byť jednoduchý a jasný. Že aj aby ľudia vedeli, že keď odídu zo Slovenska, čo to znamená. Či prišli o tú pomoc, alebo za akých podmienok sa môžu naspäť dostať do toho systému. Že by boli tie pravidlá*

jasné, tak stručné a jasné, aby tí ľudia tomu rozumeli. A mali to na pamäti, že takto to tu funguje. A jednak ešte teda ten systém, že by mal rozmýšľať nad motiváciou, ako ľudí motivovať k želateľnému správaniu. A pre štát je asi želateľné, aby sa integrovali. (Veronika) Tento systém by mal byť tak prehľadný a transparentný, aby neboli potrebné rôzne nepredvídateľné výnimky, resp. aby ich predpokladal. Odborníci zdôrazňovali potrebu preventívnych a proaktívnych krokov zo strany štátu s úmyslom čo najefektívnejších riešení v oblastiach, kde už teraz môžeme problémy predvídať.

9.6. FINANCOVANIE

Prierezovo, opakovane a na všetkých rovinách zaznievala medzi odborníkmi zo všetkých sektorov otázka nedostatočného financovania integrácie utečencov. Finančný nedostatok sa prejavuje v meritórnej práci s ľuďmi s medzinárodnou ochranou a aj v oblasti kapacít servisných organizácií. *No ideálny stav by mal vyzerat tak, že určite by sme mali mať viac zamestnancov, ale už sa ani nad tým nezamýšľame, že koľko.* (Silvia) V oblasti integračných aktivít majú servisné organizácie z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov aj málo kapacít na asistencie, sociálnu prácu, a už takmer vôbec im neostáva priestor na oblasť sociokultúrnej integrácie. Tento deficit by bolo možné podľa expertov odstrániť lepším manažmentom zdrojov. Napríklad tým, ak by vyplácanie finančného príspevku prebralo do svojej gescie Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny cez infraštruktúru úradov práce a to administratívne aj rozpočtovo.¹²⁷ Navýšenie zdrojov zo štátneho rozpočtu by malo byť tiež súčasťou úprav integračného programu.

Európske fondy by mali ideálne slúžiť na prídavné služby, ktoré môžu poskytovať servisné organizácie (sociálna práca, mentoring, koučing, rekvalifikácia, psychologická pomoc atď.). Podľa expertov by malo byť znovu preskúmané a zreflektované možné napojenie ľudí s medzinárodnou ochranou na sociálny systém SR v určitých oblastiach – napríklad sociálne dávky, príspevok na bývanie, príspevok na dieťa. Pričom na ostatné oblasti ako vzdelávanie, právne poradenstvo

¹²⁷ Pozri bližšie s. 120.

a sociálna práca vo všeobecnosti by boli vyberané mimovládne organizácie so skúsenosťami. *Potom si už musí zaviesť kritériá pre organizácie, ktoré túto pomoc chcú poskytovať rovnako ako pri deťoch z detských domovov a podobne. Tam sú už myslím... nejaké akreditácie. ...Si proste povie, že také a také kurzy musia absolvovať, mať takýto počet kreditov, určí sa, kto môže tieto kurzy poskytovať, aké vzdelávacie inštitúcie, alebo zasa tie mimovládky, ktoré si dajú akreditovať tie kurzy. Bude to fungovať. Len by tu musela byť vôľa niečo také zaviesť.* (Júlia)

Mimovládne aj servisné organizácie sa zhodli, že funkčný, stabilný a udržateľný integračný systém by nemal byť financovaný takmer výlučne z eurofondov cez krátkodobé projekty. Kľúčové piliere integračných programov by mali byť financované systémovo v gescii štátu. *Ale ja si myslím, že to z projektov ísť nemá. To akože úplne zásadne pre udržateľnosť to nemá ísť z projektov.* (Veronika) Ročné projekty pritom nezabezpečia postačujúcu inštitucionálnu a ani personálnu kontinuitu. Pre vytvorenie efektívneho, stabilného, udržateľného integračného programu pre utečencov je ústredné, aby niektoré komponenty celej integrácie financoval systémovo štátny rozpočet, čím by zabezpečil pre tieto aktivity neprerušovanú kontinuitu. *Dalo by sa to systémom špecializovaného poradenstva. Ale u nás nie je sociálne poradenstvo podporované z vyššieho územného celku – to je zákon. Lebo toto by bola cesta ..., že ak to chceme robiť dobre a pohotovo, musíme vytvoriť kanceláriu integračnú... Špecializované alebo sociálne poradenstvo by sa dalo poskytovať tak či tak, že to je schopná [mimovládna] organizácia si udržať. A či je to projekt, že ho vyhrá jedna organizácia alebo druhá, to už je na šikovnosti a schopnosti organizácií, že dokáže ten projekt napísať a čo dokáže poskytnúť. Ale aby tá kontinuita práce zostávala, muselo by to byť oddelené... Ale pokiaľ to skáče podľa projektu, že raz to robí jedna organizácia, raz druhá, potom tretia, tak to potom nie je vôbec šťastné.* (Róbert) Týka sa to hlavne stabilného a bezpečného ubytovania, zabezpečenia integračných centier, na ktoré sa utečenci môžu dlhodobo a stabilne obracať a podobne. Sociálnu prácu a integračné aktivity by mali aj naďalej vykonávať mimovládne organizácie. Projektové financovanie môže spôsobovať v prípade administratívnych sklzov vážne problémy. Ako sme v tejto kapitole už uviedli, túto skutočnosť Slovensko zažilo v roku 2015 v súvislosti so zmenou štruktúry eurofondov za-

meraných na integráciu. Keďže sa z týchto zdrojov financuje aj finančný integračný príspevok, je nemysliteľné, aby na to doplácali ľudia s medzinárodnou ochranou: *Najlepšie by bolo, nie sa spoliehať na to, že tu máme nejaké fondy a projekty. ...Vždy vznikajú potom prestoje, lebo sa vyčerpá položka v rozpočte. Predsa ten jednotlivec nemôže doplácať na to, že momentálne nemáme projekt. To na úrade práce nemôžu povedať, že už vám nedáme dávku v hmotnej núdzi, už nám došli peniaze. To sa proste tak nedá. [Ale] na základe zákonnej úpravy má zákonný nárok, ak splní podmienky. Myslím si, že je to oveľa systémovejšie riešiť to takto ako cez tie projekty.* (Veronika)

Nedostatok prostriedkov má však aj ďalšie kontexty. To, že otázka utečencov je závažná téma s potenciálom rozprúdiť celospoločenské napätie aj vaše, sa naplno ukázalo v roku 2015 vo verejnej diskusii spojenjej s návrhom Európskej migračnej agendy o presídlení a relokovaní žiadateľov o azyl zo Sýrie a Eritrey. V prieskume verejnej mienky obyvateľa Slovenska označili utečencov (napriek zanedbateľnému počtu utečencov na Slovensku) za druhý najzávažnejší problém slovenskej spoločnosti.¹²⁸ Takto sa naplno preukázala absencia povedomia, vzdelania a rozhľadu v tejto téme, ale i strachu z ľudí pochádzajúcich z mimoeurópskych krajín. Nedostatok záujmu o integráciu utečencov zo strany relevantných inštitúcií a obmedzené zdroje financovania v prostredí Slovenska ovplyvňujú typy aktivít, ktoré sú v prostredí Slovenska implementované. Aktivity zahŕňajú takmer výlučne poskytovanie základných služieb pre utečencov. Chýbajú aktivity, ktoré by boli zamerané na majoritnú populáciu, na zvyšovanie povedomia o týchto témach, na inovatívne prístupy k riešeniu problémov alebo nezávislé evaluácie a monitoriny. Chýbajú aj systematické programy na podporu aj ďalších nadstavbových integračných aktivít, ktoré by prispievali k integrácii spoločnosti v iných rovinách, ako scitlivovanie verejnosti na túto tému, odstraňovanie predsudkov a kultivovanie diskusie. Dostatočne ich nezohľadňuje ani nový Fond pre azyl, migráciu a integráciu, ktorý si stanovil scitlivovanie verejnosti iba ako prioritu pre dobrovoľnú migráciu. Pre držiteľov medzinárodnej ochrany stanovuje Fond pre azyl, migráciu a integráciu v

¹²⁸ Pozri bližšie <http://www.etrend.sk/ekonomika/utecenci-podla-opytanych-hned-druhy-najvacsi-problem-slovenska.html>

rokoch 2015 – 2020 oblasti financovania iba na základné služby, ktoré táto skupina nevyhnutne potrebuje (*Národný program...*, 2015, s. 17). Proaktívne by mal mať zodpovednosť za riešenie špecifických potrieb utečencov štát, napríklad vytvorením dotačnej schémy na financovanie¹²⁹ doplnkových integračných aktivít.

9.7. ASYMETRIA INŠTITUCIONÁLNEJ MOCI

Pre kvalitu poskytovaných služieb a celkového nastavenia systému integračnej politiky a jej programov je dôležité, aby bol vzťah medzi inštitúciami a mimovládnyimi organizáciami partnerský. Vzťah však z princípu tejto spolupráce partnerský byť nemôže, keďže štátne orgány prerozdeľujú finančné prostriedky, ktoré sú de facto pre organizácie jediným zdrojom financovania priamych integračných služieb utečencom. *Pokiaľ má organizácia aj nejaké výhrady voči vedeniu alebo proti integračnej politike štátu, tak veľmi ťažko sa to komunikuje niekomu, kto vám dáva peniaze. Lebo na tom pohorelo viac organizácií aj predtým. Takže toto nie je dobre nastavené, že oni vám aj dávajú peniaze, aj hodnotia.* (Róbert) Zároveň táto asymetria ovplyvňuje aj komunikáciu o problémoch vznikajúcich pri riešení konkrétnych prípadov a možnej kritike týchto procesov a aktivít. Možným riešením by bolo vytvorenie priestoru pre otvorený dialóg na upevňovanie partnerskej pozície aktérov, ktorí sú zapojení do integračných programov, napríklad formou spoločných workshopov, seminárov a konferencií. Spoločné stretnutia aktérov by mohli slúžiť nielen na výmeny názorov, ale napríklad aj v zmysle systémového dôrazu na zavedenie jasných a nespochybniteľných pravidiel v systéme pre všetky zainteresované strany.

¹²⁹ Existujú aj iné schémy, pod ktoré by sa mohla zahrnúť aj téma integrácie utečencov, napríklad dotačný program na podporu a ochranu ľudských práv a slobôd Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR alebo program na podporu kultúry znevýhodnených skupín obyvateľstva Ministerstva kultúry SR. Tie však, vzhľadom na obmedzené zdroje a mnoho skupín obyvateľstva, ktoré zahŕňajú (a nemajú iné zdroje podpory), nie je možné považovať za primeraný zdroj vzhľadom na spoločenskú závažnosť tejto témy.

9.8. PRIEREZOVÉ VÝZVY INTEGRÁCIE: ODPORÚČANIA

- Mnohé z problémov, ktoré prierezovo v integračnom programe vyvstávajú, sú výsledkom meniacich sa potrieb ľudí s medzinárodnou ochranou. Navrhujeme preto, aby bolo zavedené priebežné nezávislé monitorovanie a vyhodnocovanie reálnych potrieb utečencov. Na základe monitoringu by boli navrhované ďalšie opatrenia zamerané na podporu integrácie tejto skupiny.
- Integračný program si na zvýšenie profesionality poskytovaných služieb vyžaduje zavedenie pravidelných nezávislých evaluácií, ktoré sú bežné v iných oblastiach na Slovensku aj v zahraničí. Navrhujeme, aby súčasťou evaluácií a analýz boli pravidelné zisťovania efektivity integračných opatrení a zároveň sledovanie ich vplyvu na cieľovú skupinu (samostatne za skupinu azylantov a ľudí s doplnkovou ochranou).
- Systém výberu servisných organizácií je založený na pomerne krátkodobej projektovej báze, čo spôsobuje častú zmenu subjektov poskytujúcich integračné služby. Táto obmena má svoje negatíva v podobe diskontinuity expertízy, znižovania profesionality poskytovaných služieb a iné. Navrhujeme preto posilňovať profesionalitu poskytovaných služieb prostredníctvom predĺženia projektov na dva, prípadne tri roky.
- Deficit finančných prostriedkov na objem integračných aktivít sa objavoval prierezovo vo všetkých oblastiach a reflektovali ho všetci aktéri. Navrhujeme zvážiť ďalšie možnosti navýšenia finančných prostriedkov určených na integráciu azylantov a ľudí s doplnkovou ochranou. Navýšenie môže byť dosiahnuté kombináciou viacerých opatrení, ako napríklad zmenenou organizáciou integračných služieb,¹³⁰ presunutím financovania niektorých integračných opatrení (finančný príspevok k integrácii) do zodpovednosti štátneho rozpočtu SR a zároveň aj alokovaním ďalších dodatočných finančných zdrojov z rozpočtu SR, napríklad zavedením samostatnej ná-

¹³⁰ Pozri bližšie odporúčania k sociálnemu zabezpečeniu na s. 120.

rodnej dotačnej schémy na podporu nadstavbových integračných aktivít. V budúcnosti možno predpokladať výraznejší nárast počtu ľudí s medzinárodnou ochranou, a Slovensko by preto malo pristúpiť k serióznemu uchopeniu problematiky integrácie. Dôraz na integráciu umožní Slovensku v budúcnosti benefitovať z prínosov migrácie.

- O utečencoch, ktorí prichádzajú do Európy, koluje množstvo nepravdivých mýtov a negatívnych predsudkov, rozsah ktorých sa prvý raz prejavil v roku 2015, kedy sa téma nútenej migrácie stala jedným z ústredných verejných (i politických) problémov. Nepochopenie a neznalosť základných faktov bola vo verejnej diskusii prítomná nielen v médiách, ale aj na strane reprezentantov politických strán. Navrhujeme preto, aby v kompetencii štátu, ktorý má na starosti dodržiavanie agendy základných ľudských práv a slobôd, systematicky realizoval aktivity zamerané na scitlivovanie obyvateľov Slovenska v oblasti nútenej migrácie, vzdelávaním, informačnými kampaňami, verejnými podujatiami, vystúpeniami elít a vplyvných reprezentantov krajiny, finančnou podporou mimovládnych organizácií a pod.

Záver

Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou je mimoriadne komplexným problémom, ktorý má mnoho rozmerov – zahŕňa predstavy a potreby nielen utečencov, štátu, ale aj väčšinovej populácie krajiny. Pokiaľ krajina medzinárodnú ochranu utečencom poskytne, je zároveň jej záväzkom ich pri začleňovaní do spoločnosti podporovať. Dobre nastavená integračná podpora totiž pomáha dorovnať šartovaciu čiaru, z ktorej ľudia s medzinárodnou ochranou začínajú dlhú cestu integrácie v prijímajúcej spoločnosti. Utečenci sú ľudia, ktorí boli nútení opustiť svoje domovy pod hrozbou straty života, krutého či neľudského zaobchádzania a ďalších hrozieb, ktorým čelili v krajine pôvodu. Mnohí z nich si so sebou nesú psychické traumy z minulosti a nezriedka je pre nich náročné začať nový život od nuly. Následne čelia viacerým bariéram, ktoré sú spojené najmä s tým, že nepoznajú jazyk väčšinovej spoločnosti, sú z rozdielneho kultúrneho zázemia a nemajú žiadne podporné sociálne siete či kapitál. V tomto kontexte je preto kľúčová systematická podpora štátom vytvoreného integračného programu pre ľudí s medzinárodnou ochranou.

V texte publikácie sme sprostredkovali perspektívu a skúsenosti konkrétnych ľudí – na jednej strane expertov z mimovládneho, akademického a verejného sektora, ktorí s témou integrácie utečencov pracujú, a jednotlivcov i rodín utečencov, ktorí sú na strane cieľovej skupiny integračného programu. Publikácia nielen opisuje súčasnú situáciu integrácie utečencov na Slovensku, ale v texte formulujeme aj návrhy, ktoré by integračný program skvalitnili.

Náš výskum ukázal, že v súčasnosti existujúci integračný program má niekoľko oblastí, ktoré by sa mohli zlepšiť. Integračné služby sú ľuďom s medzinárodnou ochranou poskytované prostredníctvom mimovládnych servisných organizácií, ktoré sú tak sprostredkovateľmi štátneho integračného programu. Väčšina integračných služieb sa teda poskytuje pracovníkmi servisných organizácií, ktoré pre utečencov administrujú finančný príspevok a rozličné druhy poradenstva a služieb (sociálna práca, finančný príspevok, pracovné a psychologické poradenstvo, jazykové vzdelávanie, voľnočasové aktivity). Fakt, že je zodpovednosť za integráciu prenesená z veľkej miery zo štátu na mimovládne organizácie, ovplyvňuje profesionalitu, kvalitu i rozsah pomoci, ktorú utečenci na Slovensku dostávajú. Keďže servisné organizácie musia okrem potrebnej sociálnej práce zabezpečovať aj finančnú podporu ľuďí s medzinárodnou ochranou, tlmočenie a asistencie ľuďom s azylom alebo doplnkovou ochranou, navrhujeme zvýšiť kapacity týchto organizácií – ľudské, kvalifikačné i finančné. Zároveň chýba mechanizmus zabezpečenia primeranej, akreditovanej a na celom Slovensku rovnakej podoby integračných služieb – či už hovoríme o jazykových kurzoch a vzdelávaní, kultúrnej a sociálnej integrácii alebo o právnom poradenstve. Ak štát presúva pomerne veľkú časť úloh na mimovládne organizácie, vhodným doplnujúcim opatrením na skvalitnenie služieb by bol mechanizmus doplnkového vzdelávania pre pracovníkov týchto organizácií, pobyty do zahraničia a výmena skúseností na pracovných seminároch a konferenciách.

Medzi zásadné problémy, ktorým po udelení medzinárodnej ochrany utečenci na Slovensku čelia, patrí napríklad bývanie a zamestnanie, ktoré sú navzájom úzko prepojené. Migračný úrad presne stanovuje lokality, kde sa majú ľudia s medzinárodnou ochranou usadiť, pričom však nezohľadňuje potenciál a možnosti ich integrácie. Bytové jednotky sú zväčša budované v lokalitách s vysokou mierou nezamestnanosti, čo nevyplýva pozitívne na schopnosť utečencov zamestnať sa. Tu sa tak odráža chýbajúca stratégia integrácie a uvedomenie si vplyvu konkrétnej lokality na život utečencov. Chýbajúce vhodné a cenovo prístupné bývanie je tak jedným zo zásadných problémov. Zároveň majú azyľanti a ľudia s doplnkovou ochranou ťažkosťi zamestnať sa v takýchto lokalitách – nedostatok pracovných miest

pre všetkých obyvateľov vytvára len minimálne možnosti pre túto viacnásobne znevýhodnenú skupinu.

Aj keď súčasný integračný program priznáva utečencom finančný príspevok na šesť mesiacov, výskum ukázal, že vo väčšine prípadov je toto obdobie príkrátke na osamostatnenie sa, t. j. zaistenie si vlastného ubytovania, zamestnania, naučenie sa jazyku a celkové zorientovanie sa v kultúre a spoločnosti. V oblasti finančnej integračnej podpory by sa podľa všetkých aktérov mala predĺžiť doba oprávnenosti vyplácania tejto sumy. Súčasne by sa malo umožniť tým jednotlivcom alebo rodinám, ktoré už zo systému podpory vypadli, opakovaně sa za určitých pravidiel doň zapojiť.

Ako významný krok integračného programu sa ukázala novozavedená psychologická pomoc ľuďom s medzinárodnou ochranou. Viacerí utečenci si so sebou nesú psychické traumy a problémy, čo má vplyv na ich život. Výskum potvrdil, že táto pomoc je žiadaná a potrebná, i keď momentálne poskytovaná iba na minimálnej úrovni a žiadala by si zvýšenie kapacít.

Jedna z východiskových oblastí integrácie je i dimenzia vzdelávania – a to najmä výučby slovenského jazyka. Povinné kurzy slovenčiny sa podľa expertov ukazujú ako prínosné. Z hľadiska kvality a kvantity jazykového vzdelávania by však bolo potrebné navýšiť počet hodín slovenčiny a preniesť zodpovednosť jazykového vzdelávania na akreditované školy, ktoré by mohli zabezpečiť aj špecifickejší prístup k jednotlivým participantom na kurze (vzhľadom na vek, úroveň jazyka, čas kurzu atď.).

Neoddeliteľnou súčasťou integračného procesu je aj komunikácia s majoritnou spoločnosťou. Prierezovo cez mnoho oblastí v našom výskume prechádzali negatívne dôsledky nízkeho povedomia o utečencoch, o ľudských právach a pretrvávajúce negatívne stereotypy a predsudky voči migrantom v spoločnosti. Domácnosti, s ktorými sme vo výskume pracovali, sa stretávali s diskrimináciou v oblasti hľadania bývania, zamestnania, ale aj v prístupe k zdravotnej starostlivosti. Interkultúrne vzdelávanie majoritnej populácie a kvalifikovaná verejná diskusia o téme utečencov je v slovenskej spoločnosti veľmi žiaduca.

V roku 2015, keď sme pripravovali túto publikáciu, sa stala z témy azylovej migrácie, ktorej dovtedy venovali médiá iba minimálnu pozornosť, jedna z najdiskutovanejších tém vnútornej i zahraničnej politiky Slovenska. Stalo sa tak vzhľadom na „utečeneckú krízu“, ktorá vznikla ako dôsledok narastajúceho počtu úmrtí utečencov prechádzajúcich cez Stredozemné more, veľkého nárastu žiadateľov o azyl v Európe (hlavne v Taliansku, Grécku a Maďarsku), ktoré boli dôsledkom vojnového konfliktu v Sýrii a diktátorského režimu v Eritrei.¹³¹ Reakcie verejnosti, verejných činiteľov, názory na túto tému, rozšírenosť obáv a strachu a celková podoba verejnej diskusie v tejto súvislosti poukázali na skutočnosť, že venovať téme azylovej migrácie systematickú pozornosť je nesmierne dôležité. Hoci zatiaľ tvoria ľudia s medzinárodnou ochranou len zanedbateľný počet, existuje reálny predpoklad, že tento počet môže v budúcnosti stúpať. Nielen kvôli vojnovým konfliktom, ale aj kvôli klimatickým zmenám a ďalším faktorom, ktoré vo vzrastajúcej miere ovplyvňujú nútenú migráciu. Väčší dôraz bude potrebné venovať aj integrácii utečencov. Aj vzhľadom na vývoj spoločenskej situácie v roku 2015 bude Slovensko musieť v blízkej budúcnosti presunúť agendu, ktorá bola považovaná za okrajovú, do centra pozornosti.

¹³¹ Diskusia sa rozpútala najmä ohľadom schopnosti a ochoty krajín Európskej únie prijať na svoje územie týchto utečencov, pomôcť tak krajinám na pobreží Stredozemného mora a začať s utečencami azylové konanie. Slovensko patrilo v diskusii na európskej úrovni medzi krajiny, ktoré kvótno prerozdelenie utečencov odmietali a chceli prijať iba malú skupinu kresťanských utečencov zo Sýrie.

Zoznam literatúry

A New Beginning. Refugee Integration in Europe. 2013. Budapest: UNHCR. Dostupné online: <http://www.refworld.org/pdffd/522980604.pdf> (naposledy navštívené 16. 9. 2015).

Asylum and Migration Glossary. 2010. European Migration Network.

BACHTÍKOVÁ, I. 2014. *Organizácia azylovej a migračnej politiky v Slovenskej republike.* Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

BACHTÍKOVÁ, I. – OBOŇOVÁ, S. 2014. *Výročná správa o politikách v oblasti migrácie a azylu. Slovenská Republika 2014.* Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

BARGEROVÁ, Z. 2012. *Nový zákon o pobyte cudzincov v SR.* Dostupné online: <http://www.migraceonline.cz/cz/e-knihovna/novy-zakon-o-pobyte-cudzincov-v-sr>. (naposledy navštívené 28. 8. 2015).

BARGEROVÁ, Z. – FAJNOROVÁ, K. – CHUDŽÍKOVÁ, A. 2011. Stav integrácie cudzincov s doplnkovou ochranou do spoločnosti a návrhy odporúčaní pre tvorcov verejných politík. Bratislava: Stimul.

BARGEROVÁ, Z. 2011. Úvod do integrácie migrantov. In. *Integrácia na lokálnej úrovni 1.* Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, s. 1 – 3. Dostupné online: http://www.cvek.sk/uploaded/files/2011_10_integracna_politika_web.pdf (naposledy navštívené 28. 8. 2015)

BENDA-BECKMAN, K. 2015. Social Security in Transnational Legal Space. Limitations and Opportunities. In Köngeter, S. – Smith Wendy (eds.) 2000. *Transnational Agency and Migration: Actors, Movements, and Social Support*. New York: Routledge, s. 245 – 261.

BRUBAKER, R. 2001. The Return of Assimilation? Changing Perspectives on Immigration and its Sequels in France, Germany, and the United States. In *Ethnic and Racial Studies*, roč. 24, č. 4, s. 531 – 548.

BÜRKIN, K. – HUDDLESTON, T. – CHINDEA, A. 2013. *Refugee Integration and the Use of Indicators: Evidence from Central Europe*. Budapest: UNHCR.

CORTES, K. E. 2004. Are Refugees Different from Economic Immigrants? Some Empirical Evidence on the Heterogeneity of Immigrant Groups in the United States. In *The Review of Economics and Statistics*, roč. 86, č. 2, s. 465 - 480.

DEBRECÉNIOVÁ, J. 2006. *Čo (ne)vieme o diskriminácii*. Občan a demokracia, Bratislava.

DENEVA, N. et al. 2013. *Access to Employment for Beneficiaries of International Protection in Bulgaria, Poland, Romania and Slovakia*. Budapest: UNHCR.

Dlhodobý pobyt pre osoby s udeleným azylom alebo s poskytnutou doplnkovou ochranou. 2014. Bratislava: Marginal.

DRÁL, P. – ORAVEC, L. (eds.) 2014. *Vzdelávanie detí cudzincov. Inšpirácie pre inkluzívne vzdelávanie z anglických škôl*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku.

DRÁL, P. (ed.) 2011. *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku: príklady dobrej praxe*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Nadácia Milana Šimečku.

DRÁL, P. 2009. Lenivosť ako „esencia“ rómskej etnickej identity: Kritická analýza diskurzu slovenskej sociálnej politiky. In Drál, P. – Findor, A. (eds.). *Ako skúmať národ: Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme*. Brno: Tribun EU, s. 189 – 224.

DROZD, P. 2013. *Prístup migrantov k sociálnemu zabezpečeniu a zdravotnej starostlivosti v Slovenskej republike: politiky a prax*. Bratislava: Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) a Európska migračná sieť.

FERENCOVÁ, M. 2005. Konštruktivistické a esencialistické prístupy k etnickej identite: Prehľad teórií a problém konceptu identity. In Marušiak, J. – Ferencová, M. (eds.). *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Ústav politických vied, VEDA, s. 31 – 42.

FILADELFOVÁ, J. – HLINČÍKOVÁ, M. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M. 2011. *Migranti na trhu práce: Problémy a perspektívy. Ekonomické aspekty migrácie a integrácie migrantov*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. – KADLEČÍKOVÁ, J. 2012. *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. 2009. Integrácia v sociálno – ekonomickej oblasti. In Vašečka, M. – Košťál, C. (eds.). *Integrácia migrantov – vieme čo chceme? Politiky integrácie v Slovenskej republike v komparatívnej perspektíve*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 60 – 83.

GAŽOVIČOVÁ, T. (ed.). 2011. *Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku. Potreby a riešenia*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

HÁRDI, L. – KROO, A. 2011. Psychotherapy and psychological care of torture survivor refugees in Hungary. In: *Torture*, roč. 21, č. 2, s. 84 – 97.

HLINČÍKOVÁ, M. – CHUDŽÍKOVÁ, A. – GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. – SEKULOVÁ, M. 2014. *Migranti v meste: prítomné a neviditeľní*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

HRABOVSKÝ, M. 2011. *Rasová mytológia*. Bratislava: Kaligram.

Indicators of Integration. Final Report. 2004. London: Home Office, Communication Development Unit.

Integration Rights and Practices with Regard to Recognised Refugees in the Central European Countries. 2000. Ženeva: UNHCR.

JONKER, B. 2005. Wasted human resources: employers ignore refugees' potential. In *Forced Migration Review*, roč. 23, s. 33 – 35.

JOPPKE, CH. – MORAWSKA, E. 2003. Integrating Immigrants in Liberal Nation-States: Policies and Practice. In: Joppke, CH. – Morawska, E. (eds.). *Toward Assimilation and Citizenship. Immigrants in liberal nation-states.* New York: Palgrave Macmillan.

KELLER, J. 2010. Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství.

KORAC, M. 2003. Integration and How We Facilitate It: A Comparative Study of the Settlement Experiences of Refugees in Italy and the Netherlands. In: *Sociology*, roč. 37, č. 1, s. 51 – 68.

KNOŠKOVÁ, D. – VARGOVÁ, J. 2014. *Prvé kroky k integrácii. Príručka pre osoby s udeleným azylom a poskytnutou doplnkovou ochranou na území Slovenskej republiky.* Bratislava: Marginal.

KRCHOVÁ, A. – VÍZNEROVÁ, H. 2008. *Diskriminace azylantu a azylantek v ČR z genderové perspektivy. Fakta a doporučení.* Praha: Evropská kontaktní skupina v České republice.

LOSI, N. – STRANG, A. 2008. *IntagraRef: Local communities and refugees, fostering social integration. Profect Report.* Edinburgh: Institute for International Health and Development.

LUTHEROVÁ, S. 2014. Sweet Property O' Mine. In *Home Cultures*. roč. 11, č. 1, s. 79 – 102.

LUTHEROVÁ, S. 2009. Význam vlastníctva v procese tvorby domova. In *Slovenský národopis*, roč. 57. č. 3, s. 367 – 385.

Národný program AMIF. 2015. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.

Otvorená výzva na predkladanie žiadostí o grant SK 2015 AMIF SC2. 2015. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.

Príručka koučingu – inovatívny prístup pre lepšiu integráciu utečencov. 2015. Dostupné online: <http://www.hrl.sk/publikacie> (naposledy navštívené 10. 9. 2015).

RÁKOCZYOVÁ, M. – POŘÍZKOVÁ, H. 2009. Sociální integrace přistěhovalců – teoretická východiska výzkumu. In Rákoczyová, M. – Trbala, R. (eds.). *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Slon, s. 23 – 34.

Refugee Integration and Use of Indicators: Evidence from Central Europe. 2013. UNHCR Budapest. Dostupné online: http://www.migpolgroup.com/wp_mpg/wp-content/uploads/2013/12/Refugee_Integration_and_the_use_of_indicators_evidence_from_central_europe_CONFERENCE-VERSION.pdf (naposledy navštívené 13. 8. 2015)

SÁ, J. 2001. *Diary Writing: A Research Method of Teaching and Learning*. Dostupné online: <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001698.htm> (naposledy navštívené 23. 8. 2015)

SEKULOVÁ, M. 2014. Rodové aspekty práce na miestach s nízkou mierou istoty a stability optikou výskumu. In Filadelfiová, J. – Gyárfášová, O. – Kobová, L. – Sekulová, M. *Analytická štúdia týkajúca sa situácie žien vykonávajúcich prácu v zamestnaniach s nízkou mierou istoty*. Bratislava: Centrum vzdelávania MPSVR SR.

SEKULOVÁ, M. 2013. Slovakia Report. In Deneva, N. et al. 2013: *Access to Employment for Beneficiaries of International Protection in Bulgaria, Poland, Romania and Slovakia*. Budapest: UNHCR, s. 75 - 80.

SEKULOVÁ, M. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. 2009. *Indikátory integrácie migrantov: aktuálne skúsenosti a budúce výzvy*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

Správa ECRI o Slovensku (piaty monitorovací cyklus). 2014. Strasbourg: European Commission against Racism and Intolerance. Dostupné online: http://www.snspl.sk/CCMS/files/Spr%C3%A1va_ECRI_o_Slovensku.pdf (naposledy navštívené 21. 8. 2015).

SUCHALOVÁ, A. – STAROŇOVÁ, K. 2010. *Mapovanie sociálneho bývania v mestách Slovenska*. Bratislava: Ústav verejnej politiky a ekonomickej, FSEV UK.

SZALÓ, C. 2003. Sociální inkluze a předpoklad kulturní zakotvenosti politické identity občanství. In *Sociální studia* č. 9, s. 35 – 50.

Štatistické údaje Úradu hraničnej a cudzineckej polície Prezídia policajného zboru 2004 – 2013. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.

Štatistické údaje Migračného úradu Ministerstva vnútra SR za roky 2004 – 2015. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.

ŠVECOVÁ, S. 1997. Rodinné formy na Slovensku. In Botíková, M. – Švecová, S. – Jakubíková, K. 1997. *Tradičie slovenskej rodiny*. Veda: Bratislava, 1997, s. 9 - 31.

The Way Forward: Towards the Integration of Refugees in Europe. 2005. Brussels: European Council on Refugees and Exiles.

TOLLAROVÁ, B. 2006. Integrace cizinců v Česku. In *Biograf*, 39, s. 23 – 52.

TRLIFAJOVÁ, L. a kol. 2015. *Mezi dávkami a prací, která není? Analýza motivace k zaměstnání u osob, které se pohybují na hraně mezi dávkovým systémem a přijetím níže-hodnoceného zaměstnání*. Praha: Multikulturní centrum Praha, z. s., SPOT – Centrum pro společenské otázky, z.s.

TUŽINSKÁ, H. 2015. Tlmočenie v štátnej správe: deskriptívne a preskriptívne prístupy. In *Sociální studia*. Brno: Katedra sociologie FSS MU, 2, s. 51 – 68. Dostupné online: http://www.socstudia.fss.muni.cz/sites/default/files/04_Tlmočenie_v_statnej_sprave_Helena_Tuzinska.pdf (naposledy navštívené 15. 9. 2015).

TUŽINSKÁ, H. 2010. *Otázky opisu a prekladu. Využitie poznatkov antropológie a etnografie vo vedení a tlmočení interview s imigrantmi*. Bratislava: Stimul.

TUŽINSKÁ, H. 2009. Kultúrna citlivosť. In Mittelmannová, M. – Volanská, M. – Tužinská, H. *Vybrané práva cudzincov na území SR a kul-*

túrna rozmanitosť. Bratislava: Stimul, s. 79 – 108. Dostupné online: <http://www.hrl.sk/publikacie> (naposledy navštívené 10. 9. 2015)

UHEREK, Z. a kol. 2012. *Analýza štátnikoho integračného programu pro azylanty*. Praha: Etnologický ústav AV ČR.

UHEREK, Z. 2003. *Spoločenská integrace migračných skupin – základní pojmy a problémové okruhy*. Dostupné na: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/spolecenska-integrace-migracnich-skupin-zakladni-pojmy-a-problemovye-okruhy> (naposledy navštívené 16. 9. 2015).

Utekajú utečenci aj zo Slovenska? Úvahy nad situáciou ľudí s medzinárodnou ochranou. Blog SME, 17. decembra 2014. <http://institut-pre.blog.sme.sk/c/371243/utekaju-utecenci-aj-zo-slovenska-uvahy-nad-situaciou-ludi-s-medzinarodnou-ochranou.html>

VAŠEČKA, M. – KOŠTÁL, C. (eds.) 2009. *Integrácia migrantov – vieme čo chceme? Politiky integrácie v komparatívnej perspektíve*. Bratislava: Univerzita Komenského.

VAŠEČKA, M. 2008. Foreword – How to Move Beyond Ethnicized Imaginative Community? In Vašečka, M. (ed.). *Nation Ōber Alles. Processes of Redefinition and Reconstruction of the Term Nation in Central Europe*. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry, s. 7 – 11.

VOSKO, L. F. – CLARK, L. F. 2011. *Gendered Precariousness and Social Reproduction. Working Paper*.

Where is My Home? 2013. Bratislava: UNHCR.

YUVAL-DAVIS, N. 1997. Women, Citizenship and Difference. In *Feminist review*, č. 57, s. 4 – 27.

Legislativa

Zákon č. 75/2013 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 404/2011 Z. z o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení.

Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Zákon 131/2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 40/1993 Zb. o štátnom občianstve Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Strategické a koncepčné dokumenty

Koncepcia štátnej bytovej politiky do roku 2020. 2015. Bratislava: Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR.

Integračná politika SR. 2014. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Migračná politika SR s výhľadom do roku 2020. 2012. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.

Medzinárodné dokumenty

Dohovor o právnom postavení utečencov (1951).

Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948).

Slovník důležitých pojmů

Azyl – typ mezinárodní ochrany, která sa udeľuje žiadateľovi o azyl.¹³² Žiadateľom o azyl je osoba, ktorá je nútená vystáňovať sa do inej krajiny pod ohrozením života, mučenia, krutého, ponižujúceho alebo neľudského zaobchádzania, ak je vystavená vážnym formám diskriminácie vrátane pozbavenia občianstva, odopretia zdravotnej starostlivosti či vzdelania.

Azylant – cudzinec, ktorému Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky udelilo azyl.¹³³

Cudzinec – zákon o pobyte cudzincov označuje za cudzinca každú osobu, ktorá sa zdržiava na území krajiny a nie je občianom alebo občiankou SR.¹³⁴ Cudzinec je omnoho širší pojem ako migrant (ktorý nie je našou právnou úpravou definovaný), keďže mobilita cudzincov môže byť aj krátkodobá bez úmyslu zdržať sa na území inej krajiny v dlhšom časovom rámci (turizmus).

Dlhodobý pobyt – jeden z troch typov trvalého pobytu, ktorý sa udeľuje štátnemu príslušníkovi tretej krajiny žijúcemu v krajine EÚ na neobmedzený čas a priznáva mu omnoho väčšiu stabilitu

¹³² Ustanovenie § 2a) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³³ Ustanovenie § 2i) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³⁴ Zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

pobytu než iné typy pobytov.¹³⁵ Dlhodobý pobyt je obzvlášť dôležitý pre osoby s doplnkovou ochranou pretože im stabilizuje pobyt a otvára im aj možnosť prístupu k občianstvu, ktorý s iným typom pobytu – pobytom prechodným – nemajú. Osoby s doplnkovou ochranou si oň môžu požiadať po splnení niekoľkých podmienok po piatich nepretržitých rokoch prechodného pobytu (do doby nepretržitého pobytu sa započítava doba od podania žiadosti o udelenie azylu do rozhodnutia o udelení azylu alebo poskytnutia doplnkovej ochrany) a pri doložení platného cestovného dokladu z krajiny pôvodu.¹³⁶ Dlhodobý pobyt dáva ľuďom s medzinárodnou ochranou stabilitu pobytu, keďže nie je tak ľahko zrušiteľný a je platný aj v prípade, ak by nebola doplnková ochrana predĺžená.

Doplnková ochrana – typ medzinárodnej ochrany, udeľovaná žiadateľovi o azyl, ktorý nespĺňa podmienky na udelenie azylu a zároveň potrebuje ochranu pred vážnym bezpráviem v krajine pôvodu.¹³⁷ Za vážne bezprávie považuje zákon o azyle uloženie trestu smrti alebo jeho výkon, mučenie alebo neľudské alebo ponižujúce zaobchádzanie, trest, alebo vážne a individuálne ohrozenie života alebo nedotknuteľnosti osoby z dôvodu svojvoľného násillia počas medzinárodného alebo vnútroštátneho ozbrojeného konfliktu.¹³⁸

Integrácia – proces vzájomného včleňovania nových prvkov v spoločnosti, v rôznych oblastiach, vo vzťahoch, na inštitucionálnej úrovni. Najčastejšie v chápaní začleňovania migrantov do spoločnosti. O integrácii prebiehajú neustále odborné diskusie a jej chápanie sa vyvíja. Najčastejšie je chápaná ako obojstranný proces, ktorý zahŕňa integrujúcu spoločnosť a aj prvky, ktoré sú do spoločnosti integrované.¹³⁹ Integračný proces ľudí s medzinárodnou ochranou sa začína už okamihom prijatia žiadateľa o azyl do po-

¹³⁵ Pozri bližšie Bargerová, 2012.

¹³⁶ Pre presné znenie podmienok a ďalšie súvislosti pozri *Dlhodobý pobyt...*, 2014.

¹³⁷ Ustanovenie § 2c) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³⁸ Ustanovenie § 2f) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹³⁹ Pre viac informácií pozri napríklad Joppke – Morawska, 2003; Bürkin – Huddleston – Chindea, 2013; *Indicators of Integration...*, 2004; Sekulová – Gyárfášová, 2009.

bytového tábora, trvá po získaní medzinárodnej ochrany a aj po udelení občianstva. Kým dôjde k zavŕšeniu integračného procesu, prejde nezriedka mnoho rokov.

Integračná politika – komplex legislatívnych, konceptuálnych a strategických pravidiel vo vzťahu k integrácii ľudí s medzinárodnou ochranou, platných v danej krajine, ktorý zásadným spôsobom rámcuje integračný proces. Definuje stanovisko výkonných orgánov krajiny k otázke integrácie migrantov, rámcuje želané oblasti kde a akým smerom by mala integrácia v bežnom živote prebiehať, stanovuje zodpovedných aktérov za jej realizáciu a tiež jednotlivé opatrenia, ktoré by sa mali realizovať.

Integračný program – komplex praktických krokov, opatrení, služieb, finančných príspevkov a doplnkovej pomoci, teda priame a adresné integračné aktivity pre ľudí s medzinárodnou ochranou, ktoré tejto cieľovej skupine poskytujú priamo mimovládne organizácie alebo samosprávy z poverenia štátu.

Ľudia s medzinárodnou ochranou – pojem, ktorý používame na účel tohto textu, pozri bližšie pojem „Medzinárodná ochrana“.

Medzinárodná ochrana – pojmom sa podľa zákona o azyle rozumie buď udelenie azylu, alebo poskytnutie doplnkovej ochrany.¹⁴⁰

Migrácia – je v zmysle definície IOM pohyb cez hranice štátu (medzinárodná migrácia) alebo vnútri štátu (vnútroštátna migrácia). Je to pohyb populácie v rôznej dĺžke a z rôznych príčin, zahŕňa utečencov, vysídľencov, presídľencov i ekonomických migrantov.¹⁴¹

- **Dobrovoľná migrácia** – legálna migrácia na základe slobody pohybu, ktorá môže byť vo vnútri štátu, teda migrácia vnútroštátna, alebo môže prekračovať jeho hranice. Vtedy sa označuje aj ako zahraničná migrácia.
- **Nútená migrácia** – nedobrovoľné opustenie krajiny z dôvodu vojnových konfliktov, politických problémov, hrozby pre

¹⁴⁰ Paragraf 2a), Zákon č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁴¹ Pozri bližšie heslo *Migrácia* (*Asylum and Migration Glossary*, 2010, s. 98).

nasledovania, pre ekonomické problémy, alebo klimatické problémy.

- **Legálna migrácia** – vstup na územie krajiny alebo pobyt na jej území s platným cestovným dokladom a oprávnením na pobyt (s platnými vízami alebo oprávnením na pobyt).
- **Nelegálna migrácia** – neoprávnené prekročenie hranice bez platných dokladov alebo oprávnenia na pobyt, alebo pobyt na území krajiny bez oprávnenia na pobyt (platných víz alebo oprávnenia na pobyt).
- **Vnútroštátna migrácia** – mobilita skupín alebo jednotlivcov vnútri krajiny.
- **Zahranická migrácia** – pohyb obyvateľstva cez hranice štátu.

Prechodný pobyt – typ legálneho pobytu na území Slovenskej republiky oprávňujúci štátneho príslušníka tretej krajiny na pobyt na území Slovenska na dobu, ktorá mu bola udelená v nadväznosti na účel pobytu. V kontexte azylovej migrácie sa prechodný pobyt priznáva osobám s doplnkovou ochranou a to pri prvom udelení na jeden rok, pri ďalších predĺženiach na dva roky.¹⁴²

Servisné organizácie – pojem používaný v publikácii, ktorým označujeme mimovládne organizácie, vybrané Ministerstvom vnútra spomedzi žiadateľov o grant za poskytovateľov integračných služieb.

Trvalý pobyt – typ pobytu na území Slovenskej republiky, ktorý priznáva cudzincovi pomerne stabilné a silné právne postavenie, v mnohom podobné postaveniu občanov SR. Udeľuje sa buď občanom EÚ, alebo na účel zlúčenia občana SR s rodinou alebo štátnym príslušníkom tretích krajín po uplynutí piatich rokov nepretržitého pobytu na území SR (po splnení podmienok stanovených zákonom).¹⁴³ Udeľuje sa automaticky ľuďom, ktorým bol udelený azyl. Ľudia s doplnkovou ochranou majú po splnení špecifických

¹⁴² Zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁴³ K špecifickým podmienkam, výnimkám a ďalším usmerneniam pozri aktuálne znenie zákona č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

podmienok prístup k dlhodobého pobytu (pozri bližšie heslo „Dlhodobý pobyt“, čo je typ trvalého pobytu.

Utečenec – človek, ktorý uteká zo svojej krajiny pôvodu pod hrozbou prenasledovania z rasových, národnostných alebo náboženských dôvodov, z dôvodov zastávania určitých politických názorov alebo príslušnosti k určitej sociálnej skupine, alebo je v krajine pôvodu prenasledovaný za uplatňovanie politických práv a slobôd a vzhľadom na tieto obavy sa nemôže alebo nechce vrátiť späť. Pojem pomerne široký, ktorý v bežnom hovorovom jazyku označuje ľudí s utečeneckou skúsenosťou v najširšom zmysle slova. Zahŕňa tých, ktorí uchádzanie sa o medzinárodnú ochranu ešte len v úmysle majú a je to cieľ, prečo migrujú, ďalej tých, ktorí o medzinárodnú ochranu už požiadali, ale ešte čakajú na výsledok (žiadatelia o azyl), ako aj tých, ktorým medzinárodná ochrana, azyl alebo doplnková ochranu už priznaná bola. V texte publikácie nazývame utečencami ľudí, ktorí už medzinárodnú ochranu na Slovensku získali.

Zlúčenie s rodinou – jeden z právnych dôvodov na udelenie medzinárodnej ochrany. Ide o zlúčenie rodinného príslušníka (najbližšia rodina ako manžel/manželka, deti, prípadne rodičia) a osoby, ktorá má na území Slovenska priznaný azyl alebo udelenú doplnkovú ochranu. Právo na zlúčenie rodiny patrí k štandardným právam štátnych príslušníkov tretích krajín a podpora zlučovania rodín je zároveň považovaná za dôležitý aspekt podpory integračného procesu.

Žiadateľ o azyl – žiadateľom o azyl je cudzinec, „ktorý na útvare policajného zboru vyhlási, že žiada o udelenie azylu alebo o poskytnutie doplnkovej ochrany na území SR.“¹⁴⁴ „Konanie o udelenie azylu sa začína vyhlásením cudzinca na príslušnom policajnom útvare o tom, že žiada o udelenie azylu alebo o poskytnutie doplnkovej ochrany na území SR.“¹⁴⁵

¹⁴⁴ Ustanovenie § 2h) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁴⁵ Ustanovenie § 3i) zákona č. 480/2002 Z. z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Prílohy

PRÍLOHA 1: ŠTATISTICKÉ ÚDAJE O ĽUĎOCH S MEDZINÁRODNOU OCHRANOU

Tabuľka 1: Žiadosti o azyl v prvom stupni konania

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Počet žiadateľov o azyl	11395	3549	2849	2642	909	822	541	491	732	441	248	109
Udelený azyl	15	25	8	14	22	14	15	12	32	15	6	6
Zamietnutá žiadosť	1592	827	861	1177	416	330	180	186	383	352	145	81
Poskytnutá doplnková ochrana	-	-	-	82	66	98	57	91	104	34	85	31
Neposkytnutá doplnková ochrana	-	-	-	646	273	165	101	47	153	49	37	14

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

* údaj k 30. júnu 2015

Tabuľka 2: Registrovaný pobyt 2004 – 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Osoby s udeleným azylom a trvalým pobytom	33	34	52	61	78	103	120	127	140	148
Osoby s udeleným azylom a dlhodobým pobytom	-	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Osoby s udelenou DO a dlhodobým pobytom	-	-	-	3	6	26	27	27	26	27
Osoby s udelenou DO a prechodným pobytom	-	-	-	16	34	71	100	156	234	198
Spolu	33	34	52	81	119	201	248	311	401	374

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

Tabuľka 3: Osoby s udeleným azylom podľa štátnej príslušnosti (v absolútnych číslach, 2007 – 2013, k 31. 12.)

Štátna príslušnosť	Rok						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Afganistan	-	1	1	2	-	8	7
Bez národnosti	1	-	1	1	-	-	-
Čína	-	-	1	-	1	1	1
Egypt	-	-	-	-	-	-	1
Irak		8	1	3	1	1	-
Irán	3	1	3	5	4	2	-
Jordánsko	-	-	-	-	-	-	1
Kamerun	-	-	1	-	-	-	
Kongo	1	-	1	1	-	2	1
Kuba	3	8	3	-	4	7	-
Pakistan	-	1	1	-	-	-	-

Štátna príslušnosť	Rok						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Palestína	1	2	1	1	-	-	-
Somálsko	-	-	-	-	1	10	3
Sudán	1	-	-	-	-	-	-
Sýria	2	-	-	1	1	1	-
Turecko	-	-	-	-	-	-	1
Ukrajina	1	-	-	1	-	-	-
Vietnam	-	1	-	-	-	-	-
Spolu	14	22	14	15	12	32	15

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

Tabuľka 4: Osoby s udelenou doplnkovou ochranou podľa štátnej príslušnosti (v absolútnych číslach, 2007 – 2013, k 31. 12.)

Štátna príslušnosť	Rok						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Somálsko	9	1	11	17	42	72	4
Afganistan	6	29	48	37	47	29	10
Eritrea	-	-	-	-	-	1	12
Irak	42	25	9	-	1	1	3
Írán	-	-	7	2	-	-	-
Sýria	11	1	6	1	-	-	2
Arménsko	5	-	5	-	-	-	-
Alžírsko	-	-	2	-	-	-	-
Uzbekistan	-	3		-	-	-	-
Kuba	2	1	1	-	-	-	-
Ostatné	7	6	9	-	1	1	3
Spolu	82	66	98	57	91	104	34

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

Tabuľka 5: Okres registrovaného pobytu u osôb sudeleným azylom a doplnkovou ochranou podľa typu pobytu v roku (v absolútnych počtoch, k 31. 12. 2013)

Okres	Osoby s DO a prechodným pobytom	Osoby s azylom a trvalým pobytom	Osoby s azylom a DO a dlhodobým pobytom	Spolu
Banská Bystrica	-	1	-	1
Bratislava I	14	13	3	30
Bratislava II	6	16	1	23
Bratislava III	86	12	3	101
Bratislava IV	12	14	9	35
Bratislava V	7	3	1	11
Galanta	-	1	-	1
Hlohovec	1	-	-	1
Humenné	-	1	-	1
Komárno	1	-	-	1
Košice I	20	18	-	38
Košice II	9	-	-	9
Košice IV	-	2	-	2
Košice - okolie	1	2	-	3
Krupina	-	1	-	1
Levice	1	-	-	1
Lučenec	-	14	-	14
Martin	1	1	-	2
Nitra	-	1	-	1
Nové Zámky	3	2	-	5
Poltár	-	-	1	1
Revúca	1	-	1	2
Ružomberok	1	2	-	3
Senec	5	2	3	10
Skalica	-	1	-	1
Šaľa	1	3	-	4
Trenčín	1	1	2	4
Trnava	11	17	4	32
Vranov nad Topľou	-	4	-	4
Zvolen	1	16	-	17
Žilina	15	-	-	15
Spolu	198	148	28	374

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

Tabuľka 6: Veková štruktúra držiteľov medzinárodnej ochrany (absolútne čísla, k 31. 12. 2013)

	Muži	Ženy	Spolu
0 až 14 rokov	17	15	32
15 až 18 rokov	6	2	8
19 až 24 rokov	61	12	73
25 až 34 rokov	119	17	136
35 až 44 rokov	73	7	80
45 až 54 rokov	27	8	35
55 až 64 rokov	4	2	6
65 a viac rokov	1	3	4
Spolu	308	66	374

Zdroj: Migračný úrad MV SR.

PRÍLOHA 2: INŠTITUCIONÁLNA MAPA ORGANIZÁCIÍ V OBLASTI MEDZINÁRODNEJ OCHRANY

Aktér/ Inštitúcia	Sféra pôsobnosti	Najdôležitejšie kompetencie
Ministerstvo vnútra SR	Azylová a migračná politika	<ul style="list-style-type: none"> • Zodpovedný orgán pre program Solidarita a riadenie migračných tokov na programové obdobie 2007 – 2013 (Európsky fond pre utečencov) a v rokoch 2015 – 2020 (Fond pre azyl, migráciu a integráciu)
Migračný úrad Ministerstva vnútra	Azylová a migračná politika	<ul style="list-style-type: none"> • Rozhoduje o udelení azylu alebo doplnkovej ochrany • Zabezpečuje základnú starostlivosť o žiadateľov o azyl • Spolupracuje pri integrácii ľudí s azylom a doplnkovou ochranou s mimovládnyimi organizáciami a samosprávami • Vecný garant európskych projektov (ERF, AMIF) • Spolupracuje s Úradom vysokého komisára OSN pre utečencov, IOM

		<p>a inými európskymi organizáciami</p> <ul style="list-style-type: none"> • Spolupodieľa sa na vytváraní migračnej a integračnej politiky štátu, spolupodieľa sa aj na vytváraní podmienok pre integračné programy a aj na vytváraní samotného integračného programu
Úrad hraničnej a cudzineckej polície PPZ	Azylová a migračná politika	<ul style="list-style-type: none"> • Povoľovanie pobytov cudzincov • Kontrola pobytu cudzincov • Vyhostovanie cudzincov • Realizácia dublinského nariadenia • Kontrola hraníc, boj proti nelegálnej migrácii, prevádzka štátu a obchodovaniu s ľuďmi, hraničná kontrola • Spolupráca s agentúrou Frontex
Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR	<p>Zahraničná politika</p> <p>Nie je primárnym aktérom a realizátorom integračnej politiky, zahŕňa aktivity čiastočne v kontexte iných kompetencií</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Asistencia pri vydávaní víz a povoľovaní pobytov • Poskytovanie informácií pri podávaní žiadostí o štátne občianstvo alebo povolení o pobyt • Asistencia pri dobrovoľných návratoch
Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR	Integrácia migrantov vrátane ľudí s medzinárodnou ochranou, sociálne zabezpečenie ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Úprava zamestnávania cudzincov na území Slovenska • Stanovovanie kritérií pre vstup cudzincov na trh práce, podmienky na povolenie zamestnania • Právne predpisy týkajúce sa sociálneho zabezpečenia a sociálnej pomoci ľuďmi s azylom a s priznanou doplnkovou ochranou
Sociálna poisťovňa	Realizuje výkon sociálneho zabezpečenia	<ul style="list-style-type: none"> • Sociálne zabezpečenie pre ľudí s udeleným azylom a priznanou doplnkovou ochranou
Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny	Realizujú výkon sociálnej pomoci	<ul style="list-style-type: none"> • Pomoc ľuďom s medzinárodnou ochranou pri hľadaní zamestnania a v nezamestnanosti • Pomoc ľuďom s medzinárodnou ochranou v nezamestnanosti

		<ul style="list-style-type: none"> • Vypĺacanie dávok v hmotnej núdzi a ďalších dávok • Programy aktívnej politiky trhu práce, na ktoré sú ľudia s medzinárodnou ochranou oprávnení • Majú na starosti maloletých cudzincov bez sprievodu zadržaných na území SR
Oddelenie migrácie a integrácie cudzincov odboru medzinárodných vzťahov a európskych záležitostí MPSVR SR	Integrácia migrantov (vrátane ľudí s udelenou medzinárodnou ochranou)	<ul style="list-style-type: none"> • Oddelenie MPSVaR, ktoré má v kompetencii integráciu migrantov vrátane ľudí s medzinárodnou ochranou, organizuje implementáciu Integrovačnej politiky (2014)
Ministerstvo zdravotníctva SR	Realizácia aktivít a kompetencie v oblasti integrácie do zdravotného systému	<ul style="list-style-type: none"> • Úprava zdravotného zabezpečenia ľudí s azylom a doplnkovou ochranou • Spoluvytváranie politik, podmienok a legislatívy pre zapojenie do zdravotného systému ľudí s azylom a doplnkovou ochranou
Ministerstvo školstva SR	Kompetencie v oblasti integrácie do vzdelávacieho procesu	<ul style="list-style-type: none"> • Vzdelávanie detí cudzincov • Uznávanie odborných kvalifikácií
MIMOVLÁDNE ORGANIZÁCIE		
Slovenská katolícka charita	Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Mimovládna organizácia poskytujúca služby ľuďom s medzinárodnou ochranou na základe projektov z ERF
Marginal	Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Mimovládna organizácia poskytujúca služby ľuďom s medzinárodnou ochranou na základe projektov z ERF
Slovenská humanitná rada	Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Mimovládna organizácia, ktorá poskytovala služby ľuďom s medzinárodnou ochranou na základe projektov z ERF (do roku 2012)

Liga za ľudské práva	Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Bezplatná komplexná právna pomoc ľuďom s medzinárodnou ochranou • Aktivity v oblasti monitoringu, výskumu a evaluácie
MEDZINÁRODNÉ ORGANIZÁCIE		
Úrad vysokého komisára OSN pre utečencov (UNHCR)	Podpora a integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Odborná, kontrolná a monitorovacia funkcia • Aktivity v SR prostredníctvom zastupiteľstva pre strednú Európu v Budapešti
IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu	Podpora a integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou	<ul style="list-style-type: none"> • Koordinátor Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v SR • Návratové programy pre neúspešných žiadateľov o azyl, nelegálnych migrantov • Aktivity v oblasti obchodovania s ľuďmi • Integrácia migrantov

Zdroj: Bachtíková, 2014.

O autorkách

Miroslava Hlinčíková, PhD. pôsobila ako interná doktorandka na Ústave etnológie SAV v Bratislave, kde v roku 2013 získala titul PhD. Vo svojej dizertačnej práci sa zaoberala výskumom integrácie migrantov a migrantiek z Vietnamu v Bratislave. Od roku 2010 pracuje ako výskumná analytička v Inštitúte pre verejné otázky. Spolupracovala na viacerých výskumných projektoch, pričom sa zaoberá najmä otázkami migrácie, integrácie, diskriminácie a multikulturalizmu. V poslednom čase ju stále viac zaujíma výskum mesta, verejného priestoru a integrácie migrantov na lokálnej úrovni. Od januára 2014 súčasne pôsobí ako vedecká pracovníčka na Ústave etnológie SAV. Ak nepracuje, spolupodieľa sa na organizácii mestských trhov Trnavského rínku a Blšáku, bicykluje, cestuje a ochutnáva dobré jedlo.

Martina Sekulová, PhD. vyštudovala etnológiu a kultúrnu antropológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave, kde v júli 2013 obhájila dizertačnú prácu. Venovala sa v nej dopadom transnacionálnej migrácie žien poskytujúcich platenú starostlivosť seniorom a seniorkám v Rakúsku na ich vlastné domácnosti. Výskumne sa zameriava na témy spojené s migráciou, rodovou rovnosťou, kultúrnou diverzitou, integráciou migrantov a migrantiek do spoločnosti a na ľudské práva a rodové súvislosti vo všetkých týchto oblastiach. Pôsobí ako výskumníčka v mimovládnej organizácii Inštitút pre verejné otázky (od 2006). Od roku 2010 spolupracuje s Migration Policy Group v Bruseli na pozícii národnej koordinátorky a členky Redakčnej rady na Európskej webstránke o integrácii, a ako výskumníčka spolupracuje aj s ďalšími slovenskými a medzinárodnými organizáciami pôsobiacimi v oblasti ľudských a ženských práv, migrácie a integrácie. Rada skúma svet, spí, zavára lekvár, cestuje, obdivuje rastliny a pije kávu.

**Integrácia ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku:
Hľadanie východísk**

Autorky (v abecednom poradí):

Miroslava Hlinčíková, Ústav etnológie SAV v Bratislave, Inštitút pre verejné otázky

Martina Sekulová, Inštitút pre verejné otázky

Recenzentky: Mgr. Helena Tužinská, PhD., Mgr. Zuzana Bargerová

Jazyková korektúra: Xénia Michalusová

Dizajn obálky a grafická úprava: Lívia Lörinczová

DTP a produkcia: Marián Velšic

Tlač: Zephiros, a.s.

© 2015 Inštitút pre verejné otázky

ISBN 978-80-89345-52-6

Publikácia Miroslavy Hlinčíkovej a Martiny Sekulovej dáva hlas aktérom na poli integrácie ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku. Autorky v texte pozorne sledujú reflexie verejných inštitúcií, mimovládneho sektora a utečencov a na ich základe formulujú odporúčania pre každú z oblastí integrácie ľudí s udeleným azylom alebo poskytnutou doplnkovou ochranou. Snažia sa tak odpovedať na otázku, ako by sa dal integračný program nastaviť tak, aby mal na každodenný život a integráciu utečencov čo najpozitívnejší vplyv a aby dorovnal ich často ťažké začiatky na Slovensku.

Kniha súčasne obsahuje štyri autorské texty spisovateľov a spisovateľiek Jany Beňovej, Michala Hvoreckého, Zusky Kepplovej a Mareka Vadasa. Prostredníctvom nich sa čitateľ ľahšie vcíti do situácie a života ľudí s medzinárodnou ochranou na Slovensku.

ISBN 978-80-89345-52-6

9 781234 567897